

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

N O. 02030

**BLETLEKH FUN A
SHTURMISHER TSAYT**

Manya Lipshitz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מחניצ ליסשיץ

ב ל ע ט ל ע ר
פּוֹן

MANYA LIPSHITZ
MEMORIES OF STORMY TIMES

© Copyright, 1977, By Manya Lipshitz, 115 Antibes Dr., apt. 1007,
Willowdale, Ontario, Canada M2R 2Y9
ALL RIGHTS RESERVED

●

מאַניע ליפשיץ: בלעטלעך פון אַ שטורמישער צייט
(אַ יידישע קינדער־קאַמונע אין סאַוועט־רוסלאַנד
מיט איבער פופציק יאָר צוריק)

●

Editor: Binem Heller (Israel)
Jacquet Design, Cover and Illustrations: Benn (Paris)
Typography: Trade Typesetting Limited (Toronto)
Printing: Art Printing Co. (Toronto)

●

PUBLISHED BY
SAM LIPSHITZ — DIVERSIFIED PUBLICITY BUREAU
120 Overbrook Place, Suite 111, Downsview, Ont., Canada M3H 4P8
PRINTED IN CANADA

געווידמעט די לערער און שול-טוער,
וואָס האָבן אַוועקגעגעבן אַזויפיל מי
און כוחות צו בויען אַלערליי טיפן
יידישע שולן, כדי אויפצוהאַלטן דעם
המשך פון יידישער דערציאונג, און
קולטור-טראַדיציעס פון יידישן פאָלק.

א דאנק און אנערקענונג

איך וויל הארציק באדאנקען, קודם־כל י. א. ראָנשט, וועלכער האָט די זשורנאל „קאָמונאר“ אַרויסגעבראַכט פון דער פאַרגעסנקייט, און אַלע די, וועלכע זענען געווען מיט דער מיינונג, אַז די זשורנאלן האָבן אַ קולטור־געזעלשאַפטלעכן ווערט, דורך דעם, וואָס זיי זענען עדות פון דעם צושטאַנד פון יידיש און יידישער דערציאונג אין די ערשטע יאָרן פון ראַטן־פאַרבאַנד — אין היפּוך צו דעם חורבן, וואָס עס האָט פאַראוואַכט דער סטאַלין־רעזשים און צום טרויע־ריקן מצב פון יידישן ישוב אין רוסלאַנד היינט צו טאָג.

איך דערמאָן מיט כבוד און דאַנקבאַרְקייט מיין לאַנגיאַריקן טייערן פריינד, דעם האַרציקן לערער לייבל באַסמאַן ע"ה, וועלכער האָט אויף אַ מאַשין איבערגעשריבן דעם אינהאַלט פון די זשורנאלן און איז געווען דער ערשטער צו ראַטן דאָס אַרויסצוגעבן אין בוך־פּאַרס.

מיין דאַנק צו אונדזער נאָענטן פריינד הערש סמאָליאַר, וועלכער איז אַזוי גוט באַקאַנט מיט דער צייט פון בירגערקריג און ווייט־גוואַרדייאַשע פּאַגראַמען, און מיט דעם וואָס עס איז געטאָן געוואָרן פאַר די יתומים און פאַרוואַרלאָזטע קינדער מצד די יידישע לערערס, קולטור־טוערס און שרייבערס, כדי צו מאַכן פון זיי נאָרמאַלע מענטשן. אַ ספּעציעלן דאַנק פאַר זיין פיינעם בייטראַג צום בוך.

איך בין דאַנקבאַר מיין לאַנגיאַריקן חבר און פריינד, דעם אָנער־זעענעם יידישן געזעלשאַפטלעכן טוער אין קאַנאַדע, י. ב. זאַלצבערג, פאַר זיין האַרציקער פאַררעדע און מיין ליבן קוזין, דעם גרויסן קינסטלער בען (בן־ציון ראַבינאָוויטש) פון פאַריז, פאַר זיין קינסט־לערישן בייטראַג צום בוך.

באַזונדערע אָנערקענונג צו אונדזער חשובן פריינד, דעם דיכ־טער בינס העלער, פאַר זיין רעדאַגירן דאָס בוך.

איך וויל דערמאָנען מיט דאַנקבאַרְקייט די אייגנטימער און פאַר־וואַלטער פון „טרעיד טאַיפּסעטינג“ אין טאָראָנטאָ פאַר זייער קאָאָפּעראַציע ביים אויפזעצן דאָס בוך. און אחרון, אחרון חביב — מיין מאַן, שלמה ליפשיץ, פאַר זיין אָרגאַניזאַציאָנעלער מי פון צו־נויפּרענגען אַלע צדדים, פאַר זיין געדולד און כסדידיקער דער־מוטיקונג, אַז איך זאָל שרייבן די זכרונות און איינדרוקן, פאַר זיין טעכנישער אַרבעט — צו זיין דער זעצער, קאָרעקטאָר און אַרויס־געבער. אויב דאָס בוך וועט האָבן אַ וועלכן נישט איז געזעלשאַפט־לעכן ווערט, וועט עס האָבן באַרעכטיקט די אַרבעט פון די, וועלכע האָבן זיך געמיט, אַז דאָס בוך זאָל דערזען די ליכטיקע שיין.

מאַניע ליפשיץ

א י נ ה א ל ט

- זייט
4 דאנק און אנערקענונג
7 אריינפיר — י. ב. זאלצבערג
23 קאפיטל איינס — אן אנגענעמע איבערראשונג
29 קאפיטל צוויי — מיינע קינדער יארן אין ביאליסטאק
41 קאפיטל דריי — אין דער קינדער־קאמונע אין וויטעבסק
49 קאפיטל פיר — הונגעריארן
65 קאפיטל פינף — אין פעדאגאגישן טעכניקום
76 קאפיטל זעקס — איך פאר אין קאנאדע
82 קאפיטל זיבן — אויף אַ נייעם לעבנסוועג
89 קאפיטל אכט — א יידישע לערערין פון צוויי דורות קינדער
97 קאפיטל ניין — אויף אַ באַזוך אין מיין היימשטאָט נאָך 36 יאָר
113 די וועלט פון אונדזער נעכטן — הערש סמאָליאר
קינדער שרייבן
ארבעטן פון קינדער פון דער 12טער ארבעט־קאמונע
127 אין וויטעבסק, געדרוקט אין די זשורנאלן „קאמונאר“
צוגאבן
א יידישער זשורנאל פון א קינדער־קאמונע
168 אין סאָוועטן־פאַרבאַנד — י. א. ראָנטש
171 פון א בריוו פון לואי ביאלי
צייכענונגען פון בען (פאריז) — זייטן 21, 51, 131, 135, 139, 147
בילדער, אילוסטראציעס, דאָקומענטן און בריוו.

All proceeds of this book
go towards the "Manya
Lipshitz 'Amal' Scholar-
ship Foundation" in Israel

דער פולער איינקונפט פון דעם בוך
גייט לטובת דער „מאַניע ליפשיץ
עמלי סקאלערשיף פונדאַציע“ פאר
קינדער פון פאך־שולן אין ישראל.

א ר י י נ פ י ר

פון י. ב. זאלצבערן

מאָניע ליפשיץ — אָדער ווי איר מיידלשער נאָמען איז געווען, מאַרגאַליע קאַנטאַראָוויטש — קען איך שוין כמעט 50 יאָר, זינט זי איז אָנגעקומען אין קאַנאַדע. זי איז געקומען פון סאַוועטן-פאַרבאַנד און איך האָב זי באַקענט ווי איינע פון די ניי־געקומענע יונגע יידישע אינטעליגענטע מיידלעך, אן ערנסטע, מיט צוויי צעפלעך, אַ מיידל, וועלכע האָט נישט גענוצט קיין שמינקע. מען האָט זי אָפט געזען ביי קולטור אונטערנעמונגען אין דעם יידישן געגנט. שפעטער, נאָך דעם ווי זי האָט חתונה געהאַט מיט סעם ליפשיץ, האָב איך אָנגעהויבן באַגעגענען מאָניען אָפּטער, ביי געזעלשאַפטלעכע און פּאַלי־טישע אַרבעטן אין פאַרשיידענע אַרגאַניזאַציעס. און פאַר די לעצטע 20 יאָר, האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט — און ווי איך האָב אָפט געטראַכט און טראַכט עד היום — די זכיה צו קענען מאָניען זייער נאָענט.

סיי זי, סיי איר מאָן סעם זענען פאַרבונדן מיט מיר און איך מיט זיי אין געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. און עס איז שוין אַ סך יאָרן, ווי עס האָט זיך אָנטוויקלט צווישן אונדז אַ פּערזענלעכע, אַ חבּרישע פאַרבינדונג, וואָס האָט אַ גרויסע באַדייטונג אין מיין אייגענעם לעבן.

איך האָב געקענט מאָניען ווי אַ יידישע לערערין, און איך קען זי ווי אַ פּרוי און אַ מאַמע. איך קען זי ווי אַ טוערין אויף פּיל געביטן, הויפטזעכלעך קולטורעל־דערצייערישע. און וואָס מער איך האָב זי דערקענט, אַלץ מער האָב איך געוואָלט דערגיין, ווי אזוי עס האָט זיך אָנטוויקלט איר פיינער כאַראַקטער. ווייל דער הויפט שטריך פון איר פּערזענלעכקייט באַשטייט פון אַן אויסער־געוויינטלעכער פּיאַיקייט ווי אַ דערצייערין און טוערין, וואָס גייט האַנט־אין־האַנט מיט אַ פּשטות, וואָס איז שווער צו געפּינען.

נישט יעדער פאַרמאָגט די אייגנשאַפטן פון זיין אי אַ לערער, אי אַ צוראַמער פון קלאַס־ציימער. נישט יעדע איינע, וואָס האָט דאָס גרויסע מזל צו זיין אַ מאַמע פון אויסערגעוויינטלעך־געראַטענע קינדער, איז אינגאַנצן פּריי פון דעם דראַנג צו זוכן זיך שטעלן אין דעם ליכט, וואָס שיינט פון די קינדער. האָב איך טאַקע אָפט מאַל זיך געפּרעגט: פון וואָנען האָט מאָניע געצויגן איר יניקה, פון וועלכע קוואַלן האָט זי געטרונקען און וועלכע סביבות האָבן

אויסגעווירקט א דויערנדיקן איינפלוס אויף איר כאראקטער, וואָס אַנטפלעקט זיך יעדעס מאָל ווען מען איז אין איר געזעלשאַפט, אָדער ווען מען באַטייליקט זיך אין אַרבעט מיט איר צוזאַמען.

* * *

בעת מאַרגאַליע קאַנטאַראַוויטש איז געווען א לערערין אין דער פּרין-שולע אין מאָנטרעאַל, האָט זי פאַרבונדן איר לעבן מיט סעם ליפּשיצן, וועל-כער האָט דעמאָלט געאַרבעט אין דער יידישער פּאַלקס-ביבליאָטעק און איז גלייכצייטיק געווען אַן אַקטיווער טוער אין דער לינקער יידישער יוגנט-באַווע-גונג. סעם האָט אייגנשאַפטן, וואָס זענען אויך גישט בנמצא ביי יעדן מענטשן. ער איז געבענטשט מיט אַן אויסערגעוויינטלעכער דינאַמישקייט, מיט גרויסע אַרגאַניזאַציאָנעלע פּיאַיקייטן, מיט א זכרון, וואָס ווייניק מענטשן פאַרמאָגן דאָס. ער איז פון די מענטשן, וואָס האָט ווייניק געדולד, ווען אַן ארבעט ווערט נישט דורכגעפירט צו דער צייט, אָדער ווי באַשטימט. ער איז דער אַקטיווער, פולסירנדיקער און דינאַמישער, בעת מאַניע איז מער איינגעהאַלטן, מער אי-בערקלערעריש און מער פאַרויכטיק. דאָס קען אָפט מאָל שאַפן פּראָבלעמען. און אויב זייער לעבן צוזאַמען איז געווען אַזוי גליקלעך און אַזוי האַרמאָניש, אין לויף פון אַזוי פיל יאָרן מיינט דאָס, אַז סיי סעם און סיי מאַניע האָבן פאַרמאָגט נישט בלויז ליבשאַפט, נאָר דרין-אַרין איינער פאַרן צווייטן און אויך, אַז אין פאַרלויף פון זייער צוזאַמענלעבן זענען זיי ביידע געווען פּיאַיק צו מאַכן פּשרות.

איך קען זיי ביידן אַלע יאָרן ווי אַן אומצעטיילבאַר פּאַר. בעת ליפּשיצן איז געווען אַ טוער אין דער געזעלשאַפטלעך-קולטורעלער און פּאַליטישער באַוועגונג, איז מאַניע געווען א לערערין און אויך אַן אַקטיווע טוערין אין די זעלבע אַרגאַניזאַציעס, הויפטזעכלעך אין טאַראַנטאָ. בעת סעם איז געווען רעדאַקטאָר פון א ריי יידישע און יידיש-ענגלישע אויסגאַבעס — פון דער לינקער יידישער צייטונג אין קאַנאַדע ביז זיין רעדאַגירן לעצטנס די אויסגאַבע פון אונדזער אַרגאַניזאַציע, די נייע פּראַטערנאַלע יידישע אַרגאַניזאַציע און אויך דעם זשורנאַל „ראַדאַמער שטימע“, וואָס ווערט פאַרשפּרייט אין א סך ישובים איבער דער וועלט, וואו ראַדאַמער וואוינען — איז מאַניע אויך געווען פאַרבונדן מיט די זשורנאַליסטישע טעטיקייטן פון איר מאַן און אַן אָפטער מיטאַרבעטער אין די אַלע אויסגאַבעס. און אויב מען האָט וועגן ליפּשיצן מער געהערט, ווייל ער איז דאָך געווען און איז עד היום אַ וואַרטזאַגער און פאַר-שטייער פון א סך אַרגאַניזאַציעס, האָט מאַניע, אין פאַרלויף פון דער צייט, געשפּילט נישט קיין קליינע ראַל, אויף איר אייגענעם אופן. ביידע האָבן גע-

טיילט די זעלבע אידייען און זענען אויך געווען די בשותפותדיקע אויספירער. שווער צו זאגן, ווער עס האָט געטראָגן מער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער אָדער אַן אַנדער טעטיקייט, אחוץ אפשר אויף צוויי ספּעציפישע געביטן: סעם, חוץ זיין געזעלשאַפטלעך-קולטורעלער און זשורנאַליסטישער אַרבעט איז געווען א סך יאָרן א שריפטזעצער — אפשר איינער פון די בעסטע אין לאַנד — און געצויגן דערפון חיונה. מאַניעס הויפּט-אַרבעט איז געווען ווי אַ לערערין און דערציערין.

זיי זענען די עלטערן פון צוויי זייער געראַטענע קינדער, מעי און יאָסל. מעי און איר מאַן דזשערי קאַהען האָבן ביידע גראַדואירט מיט די העכסטע אויסצייכענונגען פון מעדיצינישן פאַקולטעט אין טאָראָנטו אוניווערסיטעט. יאָסל איז פון דער פריסטער יוגנט געווען פאַרליבט און דורכגענומען מיט דער וויסנשאַפט פון מאַטעמאַטיק און פון אירע סודותדיקע טעזשקעס, וואָס אַ פראַסטער בשר ודם קען עס אפילו נישט פאַרשטיין. ער איז איצט איינער פון די וועלט-באַוואוסטע וויסנשאַפטסלייט אויף זיין ספּעציפישן געביט פון מאַטעמאַטיק.*

ביידע קינדער זענען גלייכצייטיק דערצויגן געוואָרן אין א דורכאויס יידיש-רעדנדיקער, יידיש-קולטורעלער און געזעלשאַפטלעכער היים. אָט די ירושה ווערט פאַרגעזעצט פון די קינדער און זייערע פאַמיליעס. מאַניע איז נישט נאָר געווען אַ מאַמע, נאָר אויך אַ לערערין פון אירע קינדער, פונקט ווי זי איז דאָס אויך היינט, אין אַ געבענטשטער מאַס, אין דער דערציאונג פון אירע אייניקלעך.

מאַניעס קאַריערע פון אַ לערערין, וואָס האָט זיך געצויגן אַ סך, אַ סך יאָרן — אפשר אַרום 30 יאָר — אין מיר גוט באַקאַנט, ווייל זי איז געווען אַ לערערין אין יידישע דערציאונג-אינסטיטוציעס, מיט וועלכע איך בין געווען אידיאיש פאַרבונדן. איך האָב אַזוי אַרום געהאַט די געלעגנהייט זיך נענטער צו באַקענען מיט איר אַרבעט.

לאַמיר דאָ זאָגן אָפּן: נישט יעדער לערער איז צוגעפאַסט צו דער עובדה

* ווען יאָסל איז געווען אַ יונגער בחור, איז די מאַמע געווען אַ ביסל באַזאָרגט, וואָס ער פאַרברענגט אַוונטן אין אַבסטראַקטע מאַטעמאַטישע חשבונות, אנשטאָט אַרויסגיין פאַרברענגען, ווי אַנדערע יונגע יינגלעך טוען. איך געדענק, ווי יאָסל, ווען איך האָב אים אויף אַן איידעלן אופן נעצויגן די אויפמערקזאַמקייט, פאַר וואָס ער גייט נישט אַרויס אָפטער פאַרברענגען, פלעגט ענטפערן: „איר פאַרשטייט נישט, וואָס פאַר אַ דערהויבנקייט איך פיל, ווען עס געלינגט מיר צו לייזן אַ מאַטעמאַטישן פראַבלעם, מיט וועלכן פראַפעסאָרן אין האַרוואַרד אוניווערסיטעט זענען פאַרנומען, און איך קען זיי צושיקן די לייזונג.“ — י. ב. ז.

פון לערעריי. עס איז נישט גענוג צו האָבן אַן אינטערעס אין דערציאונג צו זיין אַ גוטער לערער. עס איז אויך נישט גענוג בלויז צו האָבן ליבשאַפט צו קינדער. פאַר אַ דערפאַלגרייכן לערער איז נייטיק, איבער אַלץ, צו האָבן אַ נשמדהיקן צוגאַנג, אַן אידייאַישן צוגאַנג צו יידישער לערעריי אין דער איצטיקער צייט, צו וועלן דערציען א דור, וועלכער זאָל זיין דורכגעדרונגען נישט נאָר מיט דער קענטשאַפט פון לייענען און שרייבן, נישט בלויז מיט דער אַלגעמיינער באַ-קאַנטשאַפט פון יידישער ליטעראַטור און געשיכטע, נאָר וועלכער זאָל אויך זיין דורכגעדרונגען מיט הויכע מאַראַלישע ווערטן, וואָס זאָלן ווערן אַ וועג-ווייזער פאַר אַט דעם יונגן דור, ווען ער וואַקסט אויס און פאַרנעמט אַליין אַן אַרט אין לעבן.

מאַניע, לויט מיין אַפשאַצונג, האָט פאַרמאַגט אַזעלכע מעלות. באַזונ-דערס האָט זי אין אַ גאָר גרויסער מאָס דערגרייכט דאָס, וואָס נישט קיין סך לערער דערגרייכן — ליבשאַפט פון אירע שילער. דאָס איז אפשר די גרעסטע באַפרידיקונג, ווען אַ לערער האָט די זכיה צו זיין באַליבט ביי די קינדער, ביי די תלמידים. זי באַגעגנט איצט אַפט געוועזענע שילער, ביי וועמען עס איז א פריידיקע איבערלעבונג צו טרעפן זיך מיט זייער לערערין מאַניע. זי באַגעגנט שוין גאַנץ אַפט קינדער פון אירע אַמאָליקע שילער (וועמען זי רופט „מיינע אייניקלעך“), וועלכע קאָנען איר מיט שמייכלנדיקע פנימער דערציילן פון זייערע עלטערנס דערמאָנונגען וועגן מאַניען אין זייערע היימען. דאָס איז אַ דערגרייכונג, וואָס איז פשוט נישט אַפצושאַצן.

ביי מאַניען, ווי אַ קולטורעל־געזעלשאַפטלעכע טוערין, האָט קיין מאַל נישט עקזיסטירט קיין מחיצה צווישן לערעריי און געזעלשאַפטלעכער ארבעט. פאַר איר איז נאָטירלעך אונטערצונעמען די צוגרייטונג פון פייערונגען פון יידישע יום־טובים מיט קינדער און פאַר קינדער און דערוואַקסענע ביז היינט־צוטאָג. זי האָט די פייאַקייט נישט נאָר צו באַגייסטערן און דערוועקן א באַגער ביי די קינדער זיך צו באַטייליקן אין אַ חנוכה־שפיל, אָדער אין אַן אַנדער יום־טוב שפיל, אָדער אין אַפצייכענען פון א היסטאָרישער דאַטע, נאָר אויך די פייאַקייט — אין גאַנג פון דער צוגרייטונג — צושוניידן א שפיל, אָדער אַ פאַרשטעלונג, אַריינשרייבן נייע סצענעס, צוגעפאַסטע לידער און פערזן, וואָס אַ קינד וועט פאַרלייענען. און דאָ אַנטפלעקט זיך מאַניע ווי אַ שעפּערישער, קולטורעלער מענטש, וואָס קאָן נישט נאָר אויפפירן א שפיל, שוין אַנגעשריבן פון עמעצן, דראַמאַטיזירן אַ פאַרלייענונג אָדער א דערצייל-לונג פון שלום־עליכם אָדער פון אַן אַנדערן יידישן שרייבער, נאָר אויך ווערן אין אַ היפשער מאָס א שותף אין דער שאַפונג דורך אירע אייגענע צוגאַבן און

ענדערונגען, וואָס מאַכן די שפּיל, די סצענע, די פּאַרלייענונג אי מער פּאַר-
שטענדלעך פּאַרן קינד, אי דראַמאַטיש צוגעפּאַסט פּאַרן צושויער, דעם יינגערן
און דעם עלטערן.

ביי מאַניען איז גאַנץ נאַטירלעך, נאָך ביז איצט, צוזאַמען מיטן צוגרייטן
אַ קולטור-אַוונט, צו זיין דער שאַפּער פון מאַטעריעלע מיטלען און פון אַלץ,
וואָס איז נייטיק פאַר דער אונטערנעמונג. זייער ווייניק פון די, וואָס האָבן
אַזעלכע פּייאקייטן, וועלן אין דער זעלבער צייט, אָן איבערטראַכטן, אויך
נעמען דעם בעזעם, אויסקערן דעם זאַל, אויסשטעלן די בענקלעך, אויפהענגען
די בילדער אויף די ווענט, און דאַן שנעל זיך איבערטאָן און ווערן דער קאַמענ-
טאַטאַר, דער וואַרטזאָגער ביי דעם יום טובדיקן אַוונט. איך האָב זי אָפט געזען
ביי פיזישער אַרבעט, וואָס מיר דוכט זיך, אַז איר טאַכטער און אַנדערע דאָך-
טוירים האָבן איר געוואָרנט דאָס נישט צו טאָן. אָבער אויב מען דאַרף זאַמלען
געלט פאַר אַ קולטור-אינסטיטוציע, אָדער פאַר ישראל, איז פאַר איר גאַנץ
נאַטירלעך, אַז זי זאל שלעפּן די פעק, וואָס מען דאַרף פאַרקויפּן — סחורה,
ביכער, גענוצטע קליידער — און דאָס אויסשטעלן און דאַן זיין פאַראַנטוואָרט-
לעך, צוזאַמען מיט אירע חברטעס, פאַר דער דורכפירונג פון דעם פאַרקויף.
און שפעטער, ווען אַלע זענען זיך צעגאַנגען אויך זיין צווישן די, וואָס ראַמען
צו און לאָזן איבער דעם זאַל ריין.

דאָס זענען אַלץ אייגנשאַפטן, וואָס מען געפינט זעלטן ביי מענטשן.
און דאָס האָט מיך אָפט געמאַכט טראַכטן: פון וואָנען נעמט זיך ביי מאַניען
אַט דער שיינער מענטשלעכער שטריך פון נישט באַטראַכטן ווי אַ פּחיתת
הכבוד צו טאָן דאָס, וואָס מוז געטאָן ווערן, בעת אַנדערע וואָלטן דאָס זיכער
נישט אונטערגענומען?

דאָס איז מיר געוואָרן קלאָרער און בולטער, ווען איך האָב זיך באַקענט
— מיט אַן ערך צוויי יאָר צוריק — מיטן געפונענעם אוצר פון די דריי זשור-
נאַלן „קאַמונאַר“, וואָס זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן אין דער קינדער-קאַמונע
אין וויטעבסק, וואו מאַניע האָט געלעבט אַ פאַר יאָר נאָך דער סאָ-
וועטישער רעוואָלוציע. די זשורנאַלן אַנטפלעקן פאַר מיר אַ נייע וועלט
און גיבן אַ שליסל צו פאַרשטיין דעם כאַראַקטער פון מאַרגאַליע קאַנ-
טאַראַוויטש, די איצטיקע מאַניע ליפּשיץ. די צוועלפטע קינדער אַרבעטס-
קאַמונע (דאָס איז דער פולער נאָמען פון דער קינדערהיים, אין וועלכער זי
איז אַריין צוזאַמען מיט אַנדערע קינדער, אָפּגעריסענע פון זייערע היימען)
איז געווען אַ מין מיניאַטור פון אַ נייער מענטשלעכער דערציאונג, אַ דערצי-
אונג, וועלכע האָט אַקצענטירט ערשטנס די זעלבסטפאַראַנטוואָרטלעכקייט

פאר דעם לעבן פון דער קאמונע און אויך אקצענטירט די באציאונג פון דער קינדערהיים צו דער גרויסער וועלט אין דרויסן.

מאניע איז אָנגעקומען אַהין אין יאָר 1920. די אַליין־געשריבענע און אַליין־אַרויסגעגעבענע זשורנאַלן, וועלכע די קינדער פון 13, 14, 15 און אפשר אַנדערע ביז 16 יאָר האָבן צוגעגרייט, זענען געבליבן ווי אַ קוואַל פון פאַר־שטענדעניש און פון דערציערישער ווערט ביזן היינטיקן טאָג און פאַר יאָרן שפּעטער.

ווען מאַניע איז אָפּגעריסן געוואָרן פון איר משפּחה אין ביאַליסטאָק און האָט דערגרייכט וויטעבסק, איז זי געווען דוכט זיך אַרום 13 יאָר אַלט, אָן עלטער, וואָס ביי אונדזער לעבנס־שטייגער אין צפּון־אַמעריקע זענען דאָס יאָרן פון יוגנט אָן זאָרג און אָן איבעריקער פאַראַנטוואָרטלעכקייט. אָבער אין דער צוועלפטער קינדער אַרבעטס־קאָמונע איז מאַניע, פּונקט ווי די אַנדערע קינדער, געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער עקזיסטענץ פון דער אינסטיטוציע און פאַר דער פיזישער איינאַרדענונג פון דער קאָמונע. מיט אַנדערע ווערטער, קינדער אין די יאָרן פון 13 אָדער 14 האָבן איבערגענומען די פּולע פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וואָס דערוואַקסענע מענטשן אין דרויסן נעמען איבער אַ סך שפּעטער. די נויטווענדיקייט פון אויסמעבלירן אַ הויז, אַוועקשטעלן בעטן, באַקומען בעטגעוואָנט, קריגן עסנוואַרג, קאַכן און צוגרייטן דאָס עסן, אפילו שאַפן דאָס האַלץ צו הייצן דעם אויוון, אַכטונג געבן איינער אויפן אַנדערן, צו זיין אַנגעטאָן ריין און וואַרעם, שאַפן די מעגלעכקייטן פאַר אַ וועכנטלעכער באַד פאַר יונגוואַרג, און שפּעטער ווען די קאָמונע האָט געקראָגן אַ קו, אַוועק־שטעלן די בהמה אין אַ שטעלעכעל אויפן הויף און איבערנעמען די פּולע אַחריות פאַר שפּייזן, מעלקן און דערנאָך אפילו העלפן ביים געבורט פון אַ קעבל. די אַלע זאַכן האָבן די קינדער גענומען אויף זיך און אויף זייער אַחריות.

זיי זענען געוואקסן אין אַן אַטמאָספּער פון פּולשטענדיקער קעגנזייטי־קער קאַפּעראַציע און מיט דער פאַרשטענדעניש, אַז עס איז נישטאָ קיין אַרבעט וואָס איז צו גרויס אָדער צו קליין, וואָס פּאַסט אָדער פּאַסט נישט. די קינדער האָבן זיך געלערנט איינס פון צווייטן. און עס זענען דאָרט אויס־געוואקסן מענטשן מיט גרויסע שרייבערישע פּייאקייטן. מען האָט דאָרט אַנגעהויבן דיסקוטירן פּראַבלעמען פון דער וועלט, נישט נאָר די פון רוסלאַנד. מיט אַנדערע ווערטער, עס איז געווען אַ וועלט אין מיניאַטור. און די קינדער זענען געוואקסן ווי מענטשן מיט דער פּולסטער פאַראַנטוואָרטלעכקייט און מיט אַ גרויסער ליבשאַפט צו לערנען, צו פאַרשטיין און זיך צוצוגרייטן צו

פֿאַרנעמען פֿאַזיציעס אינעם לעבן פון לאַנד און פון ייִדישן לעבן, בעיקר נאָך דעם, ווי מען וועט פֿארלאָזן די קאַמונע.

מאַניע — די לערעריק, די קולטור־טועריק, די אַקטיוויסטקע — ציט איר יניקה, ווי איך באַטראַכט דאָס איצט, פון יענער ארבעטס־קאַמונע, וואָס האָט אויספֿאַרמירט דעם מענטש און איר כאַראַקטער.

נו, איז ווידער די פֿראַגע. עס זענען דאָך געווען אַנדערע קינדערהיימען, וואָס זענען צעבראַכן געוואָרן, וואָס האָבן נישט אויסגעדויערט, פון וועלכע די קינדער זענען אנטלאָפֿן. אָבער אַט די 12טע ארבעטס־קאַמונע האָט אויך, ווי אַ טייל פון איר אַלגעמיינער אַרבעט, געשאַפֿן די באַדינגונגען אַרויסצוהעלפֿן אַנדערע פֿאַרוואַרלאָזטע קינדער און זיי דערפֿירן צו זייער אייגענער מדרגה.

פון וואָנען האָבן די קינדער גענומען אַט דעם כּוּחַ?

לייענענדיק די זשורנאַלן, וואָס זענען גליקלעכערווייז געבליבן ביזן היינטיקן טאָג, בין איך געקומען צום אויספֿיר, אַז די 12טע קינדער־קאַמונע האָט געצויגן איר גייסטיקע יניקה, איר וועלט־באַנעם און איר אינספֿיראַציע פון דער אַלגעמיינער אַטמאָספֿער אין די קולטור קרייזן אויף דער ייִדישער גאַס אין יענער צייט. ווען איך האָב געלייענט די אַרבעטן פון די קינדער און שפּעטער מאַניעס זכּרונות, איז מיר קלאַר געוואָרן, אַז מיר האָבן דאָ געהאַט צו טאָן מיט לערער און טוער, וואָס זענען געווען אַ טייל פון דער ייִדישער אינטעליגענץ — אפשר דער בעסטער פֿראַדוקט פון ייִדישער וועלטלעכקייט פון יענעם גאַנצן דור. מענטשן, וועלכע האָבן געחלומט און געאַרבעט און זיך מקריב געווען פֿאַר דער באַשאַפֿונג פון אַ נייער וועלט; ייִדישע מענטשן, וועלכע האָבן נישט געזען קיין מחיצה צווישן זייער וועלט־אַנשוואַונג און זייער ייִדישקייט און דעם באַגער צו וועבן ווייטער אַ ייִדיש קולטור לעבן פון אַ ייִדיש פֿאָלק, וואָס זאָל זיין געבויט אויף יושרדיקע, קאַפּעראַטיווע יסודות. דאָס איז געווען דער דור פון ייִדישער אינטעליגענץ, וואָס איז געגאַנגען פֿאַראַויס אין פייער פון דער רוסישער רעוואָלוציע און מיטגעריסן מיט זיך די ברייטסטע ייִדישע מאַסן פון מזרח־אײראָפּע, ספּעציעל פון פּוילן. זיי האָבן באַטראַכט די סאָוועטישע אַרמיי ווי די דער־לייזערין נישט נאָר פון פּוילן, פון פּוילישן פֿאָלק, נאָר קודם־כל ווי די דער־לייזערין פון די ייִדישע מאַסן אי אין רוסלאַנד און אי אין פּוילן, וואו די יידן האָבן שוין דעמאָלט געפילט אויף זייערע פלייצעס די פֿאַרפֿאַלונגען און דעם אַנטיסעמיטיזם פון דער נײַ־באַפֿרייטער פּוילישער מלוכה. זיי האָבן געזען אין דער רוסישער רעוואָלוציע נישט נאָר די פֿאַראַויסגייעריק פון אַ נייער גע־רעכטער וועלט, נאָר אויך פון אַ וועלט, וואו יידן וועלן קענען דערגרייכן די

העכסטע מדרגה פון קולטורעלער, געזעלשאפטלעכער און נאציאנאלער פריי-הייט. דאס איז געווען דער דור פון יידישער אינטעליגענץ, וואס האט גערן און מיט איבערגעגעבנקייט זיך אריינגעפלאכטן אין דעם אלגעמיינעם רעוואלוציאנערן קאמף, אבער קיין מאָל נישט פאָרגעסן און נישט פאָרלוירן דעם אייגענעם שורש.

עס איז אינטערעסאנט: אין אירע זכרונות, וועלכע איך באַטראַכט אגב ווי אפשר דער וויכטיקסטער טייל פונעם בוך, דערמאָנט מאַניע די גרופע לינקע פועליציון, וואָס האָבן א סך געהאַלפן אין דער געזעלשאַפטלעכער און דערצייערישער אַרבעט און אינעם אויפבויע פון קינדער-היימען און יידישע אינסטיטוציעס. די לינקע פועליציון פאַרטיי איז דאַמאַלט נאָך געווען — ווי מאַניע ווייזט אָן — לעגאַל און אַ באַשטאַנדיג פון אַלע רעוואָלוציאַנערע כוחות, נישט נאָר באַלשעוויסטישע, נאָר אויך אַנדערע סאָציאליסטיש-גע-נויטע גרופן און פאַרטייען, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אינעם קאמף פאַר אויפשטעלן אַ נייע וועלט. מיר פאַרגעסן אפשר, היינט-צוטאָג, אַז ד"ר י. נ. שטיינבערג איז געווען איינער פון די ערשטע קאָמיסאַרן אין דער נייער לענין-רעגירונג. און מיר פאַרגעסן אפשר אויך, אַז ד"ר שטיינבערג איז געקומען פון דער פאַרטיי סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאַנערן. און גאָר ווייניק געדענקען, אַז ד"ר שטיינבערג האָט אויך געהאַלטן זיין טלית און תפילין אין זיין קאַבינעט אין קרעמל, בעת ער איז געווען יוסיף-מיניסטער.

דאָס זענען געווען די אַלע שעפּערישע, אידעאָליסטישע, איבערגעגעבענע מיט-לייב-און-לעבן יידישע אינטעליגענטן, וועלכע האָבן פאַרפלאַנצט אין די קינדער פון אַט דער קאָמונע, און אוודאי צווישן אַ סך אַנדערע, די ליבשאַפט פאַרן יידישן וואָרט, פאַר יידישער ליטעראַטור און פאַר יידישער קולטור, וואָס איז געגאַנגען צוזאַמען מיט רעספּעקט פאַר פיזישער אַרבעט.

עס איז נישט געווען קיין צופאַל, אַז ווען מאַניע איז אונטערגעוואַקסן און שוין געוואָרן אַ מיידל פון אַ יאָר 16 און זי האָט געדאַרפט באַשטימען וועגן דער צוקונפט פון איר אייגענעם לעבן, איז זי געשטאַנען פאַר אַ דילעמע. פון איין זייט — דער פאַרלאַנג פון איר משפּחה אין קאַנאַדע, אַז זי זאָל קומען אַהין און פון דער צווייטער זייט — דער באַגער צו ווערן אַ יידישע לערערין. איר ברודער מאיר אין מאַנטרעאַל, וועלכער איז געווען באַזאָרגט וועגן איר, שרייבט, אַז עס איז שוין געקומען די צייט זי זאָל אָנגע-מען אַ באַשלוס. ער בעט איר, אַז זי זאָל קומען קיין קאַנאַדע, וואו די מערסטע איבערגעבליבענע פון דער קאַנטאַראַוויטש משפּחה וואוינען. ענטפּערט אים מאַניע: „דו מוזט פאַרשטיין, אַז וואָס שייך מיין צוקונפט דאַרפט איר זיך

נישט זאָרגן. דאָ זענען פאַראַנען גרויסע מעגלעכקייטן — יידישע אַקאַדעמיעס, יידישע טעכניקומס, יידישע אוניווערסיטעטן, און פאַרגעס נישט — די שפראַך איז יידיש“.

אַט דער אויסצוג פון א בריוו, וואָס זי האָט געשריבן צו איר ברודער אין יאָר 1923 אַנטהאַלט אין זיך דעם עצם פון דעם שנעל זיך אויספאַרמירן־דיקן לעבנסקוק און כאַראַקטער פון מאַניען. אַ נייע וועלט איז דאָ געשאַפן געוואָרן, האָט זי געטראַכט. טעכניקומס, אוניווערסיטעטן, לערן־אַנשטאַלטן, וואו מען קאָן זיך ספּעציאַליזירן צו זיין א יידישע דערציערין — און פאַרגעס נישט „די שפראַך איז יידיש“.

עס איז אויך נישט קיין צופאַל, וואָס בעת מאַניע האָט געדאַרפט באַ־שטימען וועגן איר ווייטערדיקער ארבעט, נאָך דעם ווי זי האָט באַשלאָסן בלייבן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד און נישט פאַרן קיין קאַנאַדע, האָט זי אויסגע־קליבן דעם יידישן פעדאַגאָגישן טעכניקום, כאַטש עס זענען אין יענער צייט געווען גרויסע מעגלעכקייטן אַנצוקומען אין אוניווערסיטעטן, וויסנשאַפטלעכע אַקאַדעמיעס און אויף פאַרשיידענע אַנדערע געביטן. דעמאָלט איז זי אָנגעקו־מען אין טעכניקום אין וויטעבסק, ווי די יינגסטע אין איר קלאַס. און נאָך דריי אָדער פיר יאָר שטודירן אין פעדאַגאָגישן אינסטיטוט, איז איר וויסן באַרייכערט געוואָרן און איר באַגער צו פאַרפולקאַמען זיך ווי אַ יידישע לערערין און דערציערין איז פאַרווירקלעכט געוואָרן. אַט די איבערלעבונגען אירע, אין די שטורמישע יאָרן פון איר שווערער יוגנט, האָבן אויספאַרמירט די פערזענלעכקייט, וואָס איז אונדז אַלעמען געוואָרן אזוי נאָענט.

* * *

און איצט — אַ וואָרט וועגן אירע אייגענע ארבעטן, וואָס זענען אַריין אין די קינדער־זשורנאַלן, פון וועלכע מאַניע איז אויך געווען דער רעדאַקטאָר. איך בין געוואָרן איבערראשט, ווען איך האָב געלייענט אירע אַרבעטן, פונקט ווי די אַרבעטן פון אַנדערע קינדער, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין די זשורנאַלן. עס איז פשוט אומגלויבלעך, אַז דאָס האָבן געשריבן קינדער אין עלטער צווישן 13 און 15 יאָר.

איך באַטראַכט זיך נישט פאַר אַ ליטעראַטור־קענער אָדער קריטיקער. אָבער מיר דוכט, אַז מאַניעס שאַפונגען פון יענער צייט באַווייזן אַ טאַלאַנט, וואָס איז צום באַדויערן אפשר פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן. איך וואונדער זיך, פאַר וואָס די באַדינגונגען פון איר שפּעטערדיקן לעבן האָבן נישט געפירט צו ווייטערדיקער ליטעראַרישער טעטיקייט. ווייל די אַרבעטן אין די זשורנאַלן זענען פון אַ דויערנדיקן ווערט, אַ טייל פון זיי — אַן ספּק.

וואָס האָט מאַניע געשריבן? זי האָט געשריבן לידער, אָפּהאנדלונגען און וואָס זי רופט „פּיעסקעס“, דאָס מיינט דראַמאַטישע סצענעס. אייניקע פון זיי זענען פיל מער ווי סצענעס. און געשריבן איז דאָס מיט אַזאַ רייפּקייט, אַז ווען איך האָב געלייענט די אַזוי־גערוּפּענע פּיעסקע „פּרילינג“, וואָס איז באַמט אַ פּולשטענדיקער איינאַקטער, האָב איך געפילט, אַז איך מוז עס תּיכּף איבערלייענען נאָך אַ מאָל. אויף מיר האָט עס געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ זייער רייפּער אַרבעט. עס האָט זיך אין דער פּיעסקע אַנטפּלעקט אַן אומגע־הויערע פּאַנטאַזיע און קרעפּטיקייט פון פּערז, געשריבן פון אַ יונג מיידל אין יענער צייט, און געשריבן איז דאָס מיט אַזאַ רייכקייט פון יידיש לשון און אַזוי ליריש, אַז איך בין פשוט געבליבן געפּלעפט. איז מעגלעך, אַז דאָס האָט גע־שריבן אַ מיידל פון 14 יאָר? איך האָלט, אַז אַט דער איינאַקטער וואָלט גע־דאַרפּט ווערן אַ טייל פון די היינטיקע יידישע טעקסט־ביכּער פאַר שילער און גענוצט ווערן ווי לייען־מאַטעריאַל פאַר שפּילן אָדער דראַמאַ־טישע אויפּפירונגען פון קינדער אין אַלע יידישע שולן איבערן לאַנד. עס איז פּונקט אַזוי רייף און פול מיט פּאַנטאַזיע היינט, פאַרן היינטיקן קינד, ווי עס איז געווען אין יענער צייט, ענלעכס קאָן געזאַגט ווערן וועגן אַנדערע ארבעטן, וואָס געפינען זיך אין די זשורנאַלן „קאַמונאַר“ און זענען איבער־געדרוקט דאָ אין דעם בוך.

* * *

און צום סוף — אַן אויספיר, וואָס פאַר מיר פּערזענלעך איז ער גאַר־נישט קיין פּריילעכער — וועגן דעם סך־הכל פון די גרויסע וויזיעס, פון דעם מסירת־נפש, פון דעם גייסטיקן בייטראַג און פיזישע קרבנות, וואָס זענען געברענגט געוואָרן פון דעם דור, וועלכער האָט געהאַלפּן דערציען מאַניען און נאָך אַזעלכע ווי זי אין די יידישע שולן און קינדערהיימען — די לינקע פּועלי־ציון, די בונדיסטן, די יידישע רעוואָלוציאַנערן, די נישט־פּאַרטייאישע יידישע אינטעליגענץ, וועלכע איז מיט ליבשאַפט צוגעטראָטן אויסצונוצן די מעגלעכ־קייטן, וואָס די רעוואָלוציע האָט געזאַלט שאַפּן, צו דערציען אַ נייעם יידישן דור, אַ וועלטלעכן, אַ פּרייען. עס איז נישט פּריילעך פאַר אַזאַ מענטש ווי איך, וועלכער האָט געגלויבט — פּונקט ווי מאַניע און איר מאַן און ווי הונדערטער טויזנטער יידן און מיליאָנען נישט־יידן האָבן געגלויבט — אַז יענע עפּאַכע פירט אַריין אין אַ נייער וועלט פון אומבאַגרענעצטע מעגלעכקייטן, פון אומ־געשטערטע פּרייהייטן, און עפּאַכע, ווען פעלקער וועלן לעבן צוזאַמען אין אחדות און ברודערשאַפט. עס איז געווען כּמעט אַ ישעיה־הנביאדיקע וויזיע פון באַחרית הַיּוֹמִים, וואָס האָט באַגייסטערט און אַנגעפּילט מיט גלויבן יענע, וואָס

פורים-פארוויילונג פאר קינדער אין דער נייער פראטערנאלער יידישער אָרנאָ-ניזאציע אין טאָראָנטאָ, 1975. אויבן: מאַניע מיט די קינדער אין א סצענע פון ספּעציעל-צוגעגרייטן פורים-שפּיל. אונטן: א טייל פון פארזאמלטן עולם.

האַבן זיך מקריב געווען נישט נאָר אין רוסלאַנד, נאָר אויך איבער דער גאַנצער וועלט.

אודאי זענען מיר דאַנקבאַר, וואָס עס האָבן עקזיסטירט אין אַ געוויסער צייט — ווי מאַניע דערציילט אין אירע זכרונות — יידישע אוניווערסיטעטן, יידישע קאָטעדראַס, יידישע אַקאַדעמיעס, יידישע לערנביכער, יידישע צייטונגן גען און זשורנאַלן — אַלץ אין יידיש. דאָס מאַכט אַבער די טראַגעדיע פון דער שפּעטערדיקער פארניכטונג פון דעם אַלעם נאָך גרעסער. מיר זענען געגאַנגען ווי באַצויבערט און נאַכגעאַנגען אַ ליכט, וואָס האָט געזאַלט באַלייכטן דעם וועג צו אַ נייער וועלט.

דער טראַגישער סוף פון דעם אַלעם דערוועקט ביי אַ סך פון אונדז נישט בלויז באַדויערן — וואָס שייך צו רעדן וועגן באַדויערן — נאָר איז גורם ביי אונדז אַן איבערשאַצונג פון אַ סך ווערטן און דערפירן אונדז צו פּועל-יוצאס, וועלכע מיר האָבן פריער נישט אָנגענומען. דער פּועל-יוצא, צו וועלכן

א סך פון אונדז זענען געקומען איז, אז מען קאן נישט גיין צו א באפרייטער וועלט דורך אונטערדריקונג. מען קאן נישט שאפן קיין נייע קולטור ווערטן, ווען מען צעשטערט און מען ברענגט אום די קולטור שעפער. מען קאן נישט דערוועקן קיין גלויבן, ווען מען דערשטיקט פיזיש די, וועלכע האבן פארשפרייט דעם גלויבן צווישן די מאסן, יידישע ווי נישטיידישע.

דער סאָוועטן־פאַרבאַנד היינט־צו־טאָג גייט אויף אַ וועג, וואו עס איז שווער צו געפינען אַ פונק פון דעם אידעאליזם און מאַראַלישער אויסגעהאלטנ־קייט, וואָס האָבן באַהויבט די געזעלשאַפט פון רוסלאַנד אין דער צייט, ווען מאַניע איז דאָרט דערצויגן געוואָרן. די מערסטע, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין איר דערצויאונג, זענען שפעטער אומגעקומען און די שולן און אינסטיטוטן זענען צעשטערט געוואָרן, נישט מחמת יידן האָבן אויפגעהערט האָבן אַן אינ־טערעס צו דעם, נאָר ווייל דער סטאַליניזם האָט געוואַלט דערשטיקן אַזאַ יידישן אויפשטייג — א קולטורעלן און נאַציאָנאַלן — אין די גרענעצן פון סאָוועטן־פאַרבאַנד.

עס קומט גרויס אנערקענונג דעם לערער א. ליטוויין ע"ה פון די אַרבע־טער רינג שולן אין שיקאַגאָ, וועמען עס איז איבערגעגעבן געוואָרן דער אוצר — די זשורנאַלן פון דער 12טער יידישער ארבעטס־קאַמונע און ער האָט זיי נישט געלאָזט פארלוירן גיין. און עס קומט אַ דאַנק דעם יידישן שרייבער י. א. ראַנטש, וועלכער האָט די זשורנאַלן פאַרהיטן ביזן היינטיקן טאָג. און אויב עס איז שווער צו געפינען גענוג שאַרפע ווערטער פון פאַראורטיילן צוליב דעם, וואָס עס איז צעשטערט געוואָרן, געפינט זיך נאָך ביי מיר אַ געפיל פון דאַנק־באַרְקייט, וואָס על כל פנים זענען געבליבן יחידים, וועלכע זענען נישט דעמאָראַליזירט געוואָרן פון די שפעטערדיקע, צינישע, אכזריותדיקע אַנט־וויקלונגען, נאָר זענען געבליבן טריי און ממשיך געווען די אַרבעט פאַר די אידעאָלן, וואָס זענען צעשטערט געוואָרן דורך דעם סאָוועטישן רעזשים.

מאַניע האָט איבערגענומען די בעסטע, די שענסטע ירושה פון דער יידישער אינטעליגענץ, פון יידישער שאַפונג, פון איבערגעגעבנקייט צום יידישן לשון און צום יידישן פאַלק, וועלכע זי האָט ממשיך געווען און וועט האַפנטלעך ממשיך זיין ביז 120 יאָר, צוזאַמען מיט סעמען און איר משפּחה, צוזאַמען מיט אונדז אַלעמען, פאַר וועמען מאַניע איז אַ מענטש פון ספעציעלן כאַראַקטער, אַ מענטש פון אַ ספעציעלן מין.

בלעטלעך פון א
שטורמישער צייט
•
מאניע ליפשיץ

•
א יידישע קינדער-קאָמונע
אין סאָוועט־רוסלאַנד מיט
איבער פופציק יאָר צוריק
•

הילע, שער־בלאט און צייכענונגען: בען (פאריז)

מאניע ליפשיץ
(געצייכנט פון בעק, פאריז, 1961).

אן אנגענעמע איבערראשונג

אין א פרימאָרגן פון סוף יאנואר 1972, ווען איך האָב איבערגעקוקט די נאָר וואָס אָנגעקומענע פּאָסט, האָב איך אויפן שער-בלאט פונעם יאנואר-נומער "יידישע קולטור" (ניר-יאָרק), אינ'ם אינהאלט-פּאַרצייכעניש, באַמערקט דאָס קעפל פון י. א. ראָנטשס ארטיקל: "א יידישער זשורנאל פון א קינדער-קאָמונע אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד."

מיט גרויס נייגעריקייט האָב איך געעפנט דעם זשורנאל און אָנגעהויבן לייענען דעם ארטיקל, און וואָס מער איך האָב געלייענט, אלץ מער איבער-ראשט בין איך געוואָרן: דאָס איז דאָך א שטיק פון מיין לעבן, דער אינטער-רעסאנטסטער פּעריאָד פון מיין קינדהייט און פּריסטער יוגנט! איך האָב געשלאנגען די שורות:

"שוין באלד 50 יאָר — דערציילט י. א. ראָנטש — ווי איך היט אָפּ דריי געבונדענע אָריגינעלע זשורנאַלן, געשריבן מיט דער האַנט אויף אַ ביליקן פּאַפּיר. זיי זענען א מתנה פונעם באוואוסטן יידישן שרייבער א. ליטוין . . . ער איז געווען א יידישער לערער אין שיקאַגאָ. אין יאָר 1923, ווען ער האָט פּאַרלאָזן שיקאַגאָ, האָט ער מיר אָנפּאַרטרויט א מתנה, וואָס ער האָט באַקומען אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד און מיר אָנגעזאָגט, אז איך זאָל דאָס טייער האַלטן . . . דאָס זענען געווען דריי יידישע זשורנאַלן: "קאָמונאַר" נומער 4-5 פון מאי-יוני 1922, "קאָמונאַר" נומער 6, אַקטאָבער 1922 און "קאָמונאַר" נומער 8, אַפּריל 1923. די אַלע זשורנאַלן זענען אַרויסגעגעבן פון דער 12-טער קינדער-אַרבעטס-קאָמונע . . ."

י. א. ראָנטש גיט איבער דעם אינהאלט פון די זשורנאַלן, דערמאָנט נעמען פון קינדער, וועלכע האָבן דאָרט געשריבן. ראָנטש גיט אויך איבער, אז א. ליטוין איז געשטאַרבן מיט יאָרן צוריק. ער ווייסט נישט אין וואָסער שטאָט די קאָמונע האָט זיך געפונען און וואָס עס איז געוואָרן פון די קינדער, די "קאָמונאַרן", און די מיטאַרבעטער פון די זשורנאַלן.

מיט שפּאַנונג און האַרצקלאַפּן האָב איך געלייענט י. א. ראָנטשס אַר-טיקל און ווען איך האָב פּאַרענדיקט בין איך געבליבן זיצן ווי געפּלעפט. דאָרט איז דערמאָנט מיין מיידלשער נאָמען מאַרגאַליע קאַנטאַראָוויטש, מיין

נאָענטע חברטע דבורה ביאלי און נאָך קינדער, וואָס האָבן זיך באטייליקט אין זשורנאל. איך קוק אויף די בילדער, וואָס באגלייטן דעם ארטיקל. איך דערקען זיך, א סך פון די קינדער, די לערער. דאָס איז דאָך אונדזער קינדער־קאָמונע אין וויטעבסק! און דאָס זענען דאָך אונדזערע זשורנאלן, פון וועלכע איך בין געווען דער רעדאקטאָר! איך געדענק דאָך נאָך אזוי גוט דעם באזוך פון דעם אמעריקאנער גאסט (א. ליטוויץ) אין אונדזער קאָמונע אין יאָר 1923, די אויפנאמע, וואָס מיר האָבן פאר אים געמאכט און די מתנה, די זשורנאלן, וואָס מיר האָבן אים געגעבן. אין די שפעטערדיקע יאָרן, ווען איך בין שוין געווען א יידישע לערערין אין קאנאָדע, פלעג איך טייל מאָל טראכטן: וואָס איז געוואָרן אין אמעריקע פון יענע זשורנאלן, וואָס מיר האָבן אוועקגעגעבן דעם אמעריקאנער גאסט? וועמען האָט געקאָנט איינפאלן, אז נאָך 50 יאָר וועלן זיי אויפטויכן פון דער פארגעסנקייט?

איך האָב תיכף אוועקגעשיקט א בריוו צו איטשע גאָלדבערג, רעדאקטאָר פון זשורנאל „יידישע קולטור“ און דערציילט ווי אזוי איך בין פארטראָגן געוואָרן פון ביאליסטאָק קיין וויטעבסק בעת דער פויליש־סאָוועטישער מלחמה אין 1920, ווי אזוי איך בין אריין אין דער 12טער יידישער ארבעט־קאָמונע אין וויטעבסק. איך האָב באשריבן דאָס לעבן אין דער קינדער־קאָמונע, די דאָרטיקע קולטור־ארבעט און אויך דאָס ארויסגעבן די זשורנאלן. אין מערץ־נומער 1972 פון „יידישע קולטור“ איז געווען אָפגעדרוקט מיין לאנגער בריוו אונטערן קעפל: „דער גילגול פון דריי יידישע קינדער־זשורנאלן פון מיט 50 יאָר צוריק“, אונטערגעשריבן מיט מיין איצטיקן נאָמען — מאניע ליפשיץ.

אויף מיין בריוו האָט זיך אָפגערופן א ברודער פון דבורה ביאלי, וואָס האָט געוואוינט אין פלאָרידא און איז פארהייראט צו דער דיכטערין חנה סאפראן. דאן איז אָפגעדרוקט געווען אין „מאָרגן־פרייהייט“ (דעם 24־סטן מאי, 1972) י. א. ראָנטש ארטיקל „א געשיכטע וועגן 2 יידישע מיידלעך“, וואו עס איז געווען געשריבן וועגן דעם, וואָס עס איז געוואָרן פון מיר און פון דבורה ביאלי.

צווישן מיר און י. א. ראָנטש האָט זיך איינגעשטעלט א קאָרעספאָנדענץ. ראָנטש האָט מיר צוגעשיקט די דריי זשורנאלן מיטן באדינג, אז איך וועל זיי אים צוריקשיקן.

* * *

מיר איז שווער צו שילדערן וואָס איך האָב איבערגעלעבט, ווען איך האָב אָפגענומען די זשורנאלן פון דער פּאָסט. איך האָב קוים זיך דערווארט

צו קומען אהיים און עפענען דאָס פעקל. צווישן מיר און די זשורנאַלן איז איצט געווען אן אַפּשניט פון 50 יאָר — דער גרעסטער טייל פון מיין באַ-וואוסטזיניק לעבן.

נאַסטאַליגיע און פאַרוואונדערונג האָבן מיך אַרומגענומען ווען איך האָב אָנגעהויבן בלעטערן די זשורנאַלן. איז דאָס מעגלעך, און קינדער אין עלטער פון 10 ביז 15 יאָר זאָלן שרייבן אזוי גוט אי אין אינהאַלט און אי אין פאַרם? און אין אזא שיינעם און ריינעם יידיש? און דאָס זענען דאָך בלויז דריי פון א גרעסערער צאָל נומערן פון דעם זשורנאַל, וואָס מיר האָבן אַרויסגעגעבן, געשריבן זיי אליין מיט דער האנט, אריינגעפאַסט אין געמאַלענע אָדער געשניצטע טאַוולען און אילוסטרירט מיט פאַטאַגראַפיעס פון די קינדער און פונעם לעבן אין דער קאַמונע. וואָס איז געוואָרן מיט די אנדערע נומערן פונעם זשורנאַל? געפינען זיי זיך נאָך ערגעץ אין סאָוועטן-פאַרבאַנד?*

איך האָב געלייענט מיינע אַרבעטן, די פיעסקעס אין פערזן, וועלכע איך בין געוואָרן באַאויפטראַגט צו שרייבן צו די יום־טובים וואָס מיר פלעגן פיערן, און איך האָב נישט געגלויבט די אייגענע אויגן. פון וואנען האָט זיך גענומען צו מיר דער שוואונג? וואָס האָט באַוירקט מיך, ווי די אנדערע קינדער, צו שרייבן וועגן אונדזער לעבן און וועגן די געשעענישן אין דער קינדער־קאַמונע? דאָס לעבן איז געווען שווער: הונגער, טיפוס, בירגער־קריג. די לופט איז אַבער פול געווען מיטן ענטוויאזם פון דער רעוואָלוציע, וואָס האָט אָנגעשטעקט אויך די קינדער.

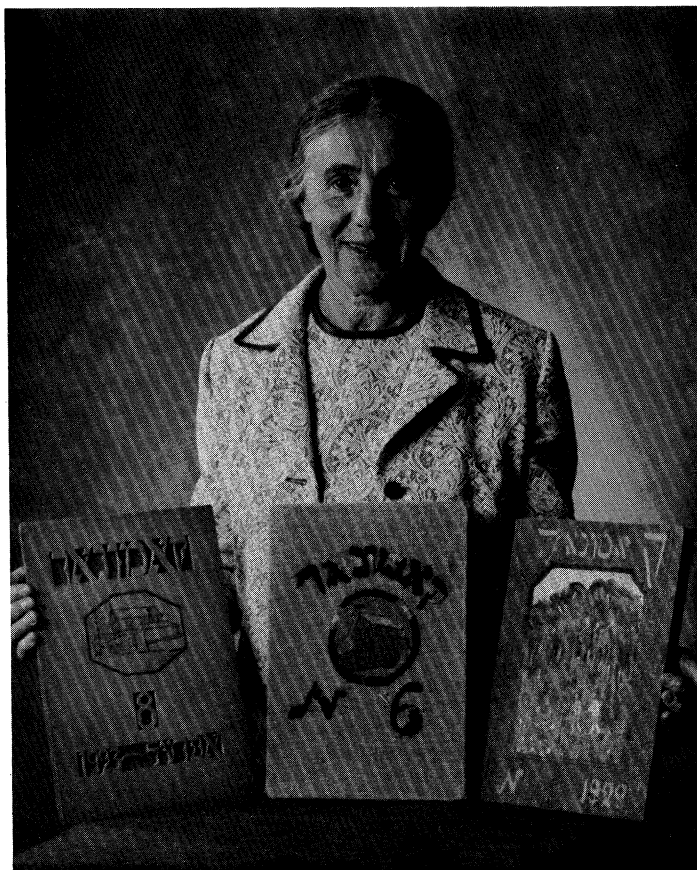
אין אונדזער קינדערהיים — די 12טע אַרבעטס־קאַמונע — האָט גע־הערשט א זעלטענע אַרגאַניזאַציע, א פעסטע זעלבסט־דיסציפלין און ליבשאַפט צו שעפּערישער אַרבעט. אונדזער קינדערהיים איז געווען א מוסטער־אַב־

* ביי מיין ברודער יחיאל, וואָס וואוינט איצט אין מאַנטרעאַל, האָט זיך אויפגעהאַלטן א פעקל בריוו, וואָס איך האָב געשריבן פון דער קאַמונע — קיין ביאליסטאָק און צו די ברידער אין קאַנאַדע (אָט די בריוו זענען מיר זייער צונויף געקומען ביים רעסטאורירן מיינע זכרונות פון דער קאַמונע). אין איינעם פון די בריוו, געשריבן אין אָקטאָבער 1928, שרייב איך: „אויב איר זענט נאָענט פון ניריאָרק, וואָלט איך געלוינט צופאַרן אַהין און זיך באַקענען מיט אונדזערע זשורנאַלן; זיי געפינען זיך דאָרט אויף אן אויס־שטעלונג, וועלכע מען האָט אוועקגעפירט פון מאַסקווע. דאָרט געפינט זיך אַלץ, וואָס איך האָב געשריבן און אַלע מיינע פיעסעס, וואָס זענען געשטעלט געוואָרן ביי אונדז דאָ. די אויסשטעלונג געפינט זיך ביים „אידעזאָקאָס“.”

עס וואָלט געווען אינטערעסאַנט צו דערגיין, צי אזא אויסשטעלונג איז טאַקע איינגעאָרדנט געוואָרן אין ניריאָרק. אז מען האָט די זשורנאַלן גענומען קיין מאַסקווע — געדענק איך גוט.

שטאלט. צו אונדז פלעגן אָפּט קומען לערער און שרייבער, כדי צו זען ווי עס ארבעטן די נייע מעטאָדן פון דערציאונג, פון ארבעט און לערע. ס'איז קלאָר, אַז אין א גרויסער מאָס איז דאָס מעגלעך געווען א דאנק דער איבערגעגעבענער ארבעט פון אונדזערע דריי לערערינס — אידע (איר פאמיליען־נאָמען געדענק איך נישט), שרה מאָשעוויצקי און נחמה דאָראַשקין — די לעצטע צוויי פון ביאליסטאָק. נחמה איז א חוץ א פעדאגאָגין געווען אויך א פיאיקע אָרגאניזאטאָרין און די דירעקטאָרין פונעם אנשטאלט.

אָט די דריי לערערינס זענען אָנגעקומען קיין וויטעבסק אין יאָר 1920 פון מאַלאַכאָווקע, וואו זיי האָבן געארבעט אין דער דאָרטיקער עקספּערימענט־טאַלער שול. ביי זייער שווערע באדינגונגען האָבן זיי גענומען בויען א יידישע קינדערהיים אויפן מוסטער פון דער אין מאלאַכאָווקע. א סך עפיזאָדן פון יענעם שווערן אָנהויב זענען געשילדערט דורך די קינדער אין „קאָמונאר“ נומער 6, וואָס איז ארויס צום צווייטן יאָר זינט דער גרינדונג פון דער 12טער יידישער ארבעטס־קאָמונע.

מאניע ליפשיץ, פאטאגראפירט אין 1972 מיט די דריי זשורנאלן „קאמונאר“,
וואס האבן זיך אפגעזוכט נאך 50 יאר.

קאפיטל צוויי

מיינע קינדעריאָרן אין ביאליסטאָק

איידער איך דערצייל וועגן מיין לעבן אין דער קאָמונע, וויל איך שיל-דערן די באַדינגונגען, וואָס האָבן מיך געפירט צו מיין אַוועקפאַרן קיין רוס-לאַנד, קיין וויטעבסק. איך דארף אין קורצע ווערטער אויך שרייבן וועגן די השפעות פון מיין היים, וואָס האָבן טיילווייז גורם געווען מיין אנטוויקלונג.

דאָס יאָר 1920 אין ביאליסטאָק איז געווען פאר מיר, ווי פאר א סך אַנדערע פון מיין דור, א יאָר פון טיפע איבערלעבונגען. איך בין געווען די יינגסטע אין א משפחה פון אכט קינדער. מיין שוועסטער חנה — די עלטסטע — איז שוין צו יענער צייט געווען אן אקטיווע טוערין ביי די לינקע פועלי ציון. בעת דער דייטשער אָקופאציע אין דער ערשטער וועלט-מלחמה פלעגן ביי אונדז אין הויז — אין אויבערשטיבל וואו חנה האָט געוואוינט — פאָר-קומען פארזאמלונגען. עס פלעגן דאָרט זיך צוזאמענקומען יונגע לייט און מיידלעך, כדי צו דיסקוטירן פארשיידענע ענינים. איך פלעג זיצן אין א ווינקלעלע און זיך צוהערן צו די פאָרטראגן און דיסקוסיעס. איין מאָל האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט און געשטעלט א פראגע. אַלע האָבן זיך אויסגעדרייט צו מיר, מיך אָנגעקוקט ווי א בייז וואונדער און זיך צעלאכט.

אין 1920 איז מיין שוועסטער חנה שוין געווען פארהייראט צו אהרן מאַרמאָר, אויך א לינקער פועלי-ציוניסט. זיי האָבן געוואוינט אין שכנותדיקן הויף ביים פאָליאק זשיווינסקי.

אונדזער הויז איז געשטאנען אויף די „ברייטע פיאסקעס“, אין מיטן מארק מיט די ביידלעך — א קליין שטיבל, איינגעקלאמערט צווישן די צוויי הייף, וואָס האָבן געהערט צו די ברידער זשיווינסקי. פון איין זייט האָט זיך געפונען קאָווענסקיס פריזיר-אנשטאלט, און פון דער צווייטער — אן אפטייק.

מיין שוועסטער חנה האָט דאן געשוואנגערט מיטן ערשטן קינד, אַבער אין שטוב ביי אונדז האָט געהערשט א געדריקטע שטימונג: דער טאטע איז געלעגן ערנסט קראנק; ער איז ממש אויסגעגאנגען פאר אונדזערע אויגן. אין הויף, אין א קליין שטיבל, האָט זיך געפונען אונדזער קאָנדיטעריי, וואו די מאמע און מיין ברודער שמעון האָבן געבאקן. די מאמע פלעגט אָפט

אַריינקומען, קוקן אויפן טאטן מיט טרויעריקע אויגן, אָדער אריינברענגען א געקעכץ, אים אַנקאַרמענען, און צוריק אוועק אין דער בעקעריי.

אין פּאָדערשטן ציימער פּלעגט זיצן די 80-יאָריקע באַבע. איר ראיה איז שוין געווען שוואַך, אירע פינגער זענען געווען אויסגעדרייט פון רעוו־מאטיוזם, אָבער איר פנים האָט נאָך אויפגעהאלטן די שטריכן פון אַמאָליקער שיינקייט.

דער טאַטע איז געווען ביים קלאָרן באַוואוסטזיין, אַז זיין לעבן ענדיקט זיך. איין מאָל האָב איך געזען אים וויינען פאר זיין איינציקן ברודער שלמה יעקב. ער האָט זיך געקלאָגט, פאר וואָס קומט אים, אַז ער זאָל שטארבן ביי 64 יאָר. אונדזער מאמע, האָט ער געטענהט, האָט דאָך געלעבט ביז 86 יאָר.

דעם טאַטנס מאמע האָב איך געזען בלויז איין מאָל אין מיין לעבן. מיר האָבן דאָן געלעבט אין סאַקאַלקע, וואו איך בין געבוירן געוואָרן. איין מאָל האָט מיין טאַטע מיך מיטגענומען אויף זיינס א נסיעה קיין ביאליסטאָק. דאָרט האָט ער מיך אוועקגעפירט אין א קליין ציכטיק אויבערשטיבל, צוגע־פירט צו א קליין ווייבעלע און געזאָגט: „דאָס איז דיין באַבע.“ דער טאַטע איז אוועק און איך בין געבליבן אליין מיט דער באַבעלע, וועלכער איך האָב נישט געקענט. א מין שרעק איז מיך באפאלן און איך האָב זיך צעוויינט.

מיין פעטער שלמה יעקב איז געווען מיט 10 יאָר יינגער פון מיין טאַטן. ער פלעגט אָפט קומען מבקר חולה זיין זיין ברודער. ער איז געווען א גוט־הארציקער מענטש און זייער א פייאיקער. אין זיין יוגנט האָט ער זיך אויס־געלערנט ביי אן ארכיטעקט צו מאכן פלענער. ער האָט געהאַלפן פלאנירן די גרויסע ביאליסטאָקער שול און דעם שטאַטגאַרטן.

איך האָב דעמאָלט נישט פאַרשטאַנען, פאר וואָס די צוויי לייבלעכע ברידער טראָגן פאַרשיידענע פאַמיליע־נעמען: מיין טאַטע האָט געהייסן קאַנטאַראָוויטש און מיין פעטער — ראַבינאָוויטש. ערשט שפעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די באַבע האָט נישט געוואָלט מען זאָל זיי נעמען פאר סאָלאַטן, און היות ווי א בן־יחיד פלעגט מען נישט נעמען, האָט זי זיי פאַרשריבן מיט באַזונדערע פאַמיליע־נעמען און זיי זענען אָנגעגאַנגען ווי איינציקע קינדער.*

* מיין פעטער שלמה יעקב האָבן די נאציש אומגעבראַכט צוזאַמען מיט זיין פרוי און יינגסטע טאָכטער. זיין געשטאַלט איז פאַראויב־יקט געוואָרן אין א בילד, געמאַלן פון זיין זון בען (בן־ציון ראַבינאָוויטש), באַרימטער קינסטלער אין פאַרין.

דעם 22סטן מערץ, 1920, צוויי וואָכן פאר פסח, איז מיין טאטע גע-
שטאָרבן. פארן טויט האָט ער געבעטן רופן דעם פעטער, געהייסן זיך אַנטאָן,
א ווייס העמד. מען האָט אים אויפגעזעצט און אונטערגעהאלטן, ווען ער האָט
מיט א שוואך קול געזאָגט ווידוי. דערנאָך האָט ער זיך אויסגעדרייט צו דער
וואַנט און אַרויסגעמורמלט עטלעכע מאָל: „קינדערלעך, קינדערלעך“ — און
איז אויסגעגאנגען.

צום ערשטן מאָל אין לעבן האָב איך געזען ווי א מענטש שטארבט.
איך בין נישט אין שטאַנד געווען צו וויינען. א טיפער טרויער האָט מיך
ארוםגענומען. איך האָב געוואָלט ערגעץ אנטלויפן, זיך ראטעווען פון דעם
אומעט. איך בין אוועק — אַז קיינער זאָל נישט וויסן — אין א קינאַ . . .
מיין טאטע איז אוועק פון דער וועלט א צעבראַכענער מענטש. דאָס
שווערע לעבן פון די יידן אין רוסלאַנד־פוילן אין סוף פונעם 19טן און אָנהויב
20סטן יאָרהונדערט האָט אָנגערירט אויך אונדזער משפחה. פאר א ייד א
לערנער איז שווער געווען מפרנס צו זיין א גרויסע פאמיליע. ער האָט זיך
גענומען צו פארשידענע פרנסות, אָבער עס איז נישט געגאנגען. דער גאנצער
עול פון אויסהאלטן די משפחה איז דעריבער געפאלן אויף דער מאמען.

נאָך דעם ווי זי האָט געבוירן אירע ניין קינדער (א מיידעלע איז גע-
שטאָרבן איידער איך בין געבוירן געוואָרן), איז זי אוועק קיין ביאליסטאָק
און דאָרט זיך אויסגעלערנט באַקן זיס געבעקס. ווען מיין מאמע איז צוריק-
געקומען קיין סאקאלקע, האָט זי די מלאכה אויסגעלערנט מיין ברודער אבא.

ווען זיי האָבן אָנגעבאקן די סחורה, פלעגט מען דאָס פארפאקן אין
קאסטנס און די מאמע האָט דאָס אוועקגעפירט צו פארקויפן אין קריניק און
אין אנדערע ארומיקע שטעטלעך. געפירט האָט איר א פויער, וועמען מיר
האָבן גערופן „דזשאַדעק“ — זומער מיט א וואָגן און ווינטער מיט א שליטן.

מיין שוועסטער חנה איז געווען א לערערין פון רוסיש. זי איז אוועק-
געפאָרן ערגעץ, כדי אָפצוגעבן עקזאמען און אז זי איז צוריקגעקומען קיין
סאקאלקע האָט זי אָנגעהויבן געבן פריוואטע לעקציעס; מיידלעך פלעגן קומען
אין הייז זיך לערנען. חנה האָט מיך אויסגעלערנט זייער יונג צו לייענען און
שרייבן רוסיש. זי האָט אויך זיך פארנומען מיט דער לערע פון מיין ברודער
יחיאל און איר איז געלונגען אים אריינצוגעבן אין דער רוסישער גימנאָזיע.
מיין טאטע פלעגט זיך קלאָגן, אז זי פירט איבער אַלע קינדער, זי מאכט זיי
פאר „גויים“, אַז מיט אים ענדיקט זיך די יידישקייט אין דער משפחה.

די שוועסטער חנה איז געווען מיין גייסטיקע מדריכה. די מאמע איז

תמיד געווען פארנומען מיט דאגות פרנסה און זי האָט ווייניק צייט געהאט פאר די קינדער.

איין זומער — איך בין דעמאָלט אלט געווען 5 יאָר — האָט חנה מיך מיטגענומען אויף דער דאטשע אין סידרי, א קליין שטעטעלע נישט ווייט פון סאקאָלע. די שיינקייט פון דער נאטור אין דעם שטעטעלע האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון. מיט יאָרן שפעטער האָב איך וועגן דעם אָנגע-שריבן א ליד „מיין שטעטעלע“, וואָס איך האָב פארעפנטלעכט אין איינעם פון די זשורנאלן „קאָמונאר“*.

סאקאָלע איז געווען באוואוסט מיט אירע גארבארניעס און מיט איר לעדער־פראָדוקציע. הערשל, דער עלטסטער פון מיינע ברידער, איז געווען א פאלצער און ער האָט געארבעט אין א גאַרבאַרניע. איך געדענק אים נישט ביי אונדז אין הויז. ער האָט דאן שוין געוואוינט פאר זיך אין א שטיבל. וועגן א סך פון זיינע אמאָליקע אויפטוען האָב איך זיך דערוואוסט פון דעם, וואָס מען האָט דערציילט אין דער משפחה. זיין שטיבל איז געווען א זאמלפונקט פאר די חברים, וואָס זענען אריינגעצויגן געוואָרן אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין 1905. שפעטער, ווען ס'איז אויסגעבראַכן די פאָגראַמען־כוואָליע אין ביאָליסטאָק און אַנדערע שטעט, האָט הערשל צוזאַמען מיט זיין חברה אַרגאַניזירט א זעלבשוין. ער האָט געבראַכט פון ערגעץ רעוואָלווערן, באהאלטן אין א פור מיט היי. אין אַ צייט אַרום האָט מען הערשלען אַרעסטירט. ס'האָט אים געדראָט א פראָצעס און פאַרשיקונג קיין סיביר. די מאַמע איז אוועקגעפאַרן קיין גראָדנע צום גובערנאַטאָר, אים דער־לאנגט א קאָנווערט מיט הונדערט רובל. דער משפּט איז צעריבן געוואָרן און הערשל איז אַרויס פריי.

אין יאָר 1910 איז הערשל אַוועקגעפאַרן קיין ארץ־ישׂראל. אַ יאָר שפעטער איז געפאַרן אהין אויך חנה, און באלד דערנאָך — יחיאל. אין שטוב זענען פאַרבליבן — אַחוץ טאַטע־מאַמע און די באַבע — מיין ברודער אַבא, דער איינציקער פרנסה־געבער (אַחוץ דער מאַמען), פייוול, אַ שטעפער ביי קאַמאַשן, די יינגערע יינגלעך שמעון און מאיר, און איך.

פון די בריוו פון ארץ־ישׂראל האָבן מיר זיך דערוואוסט, אז הערשל ארבעט ביי גראָבן ברינעמער אין די זאַמדן, וואו עס געפינט זיך איצט די שטאָט תל־אביב. ער איז אויך געווען א שומר אין א פרדס — מיט א ביקס

* דאָס דאָזיקע ליד איז אָפּגעדרוקט אין דעם בוך אויף זייט 130.

אין האנט. חנה האָט געארבעט ביי קלייבן אפעלסינען אין ראשון לציון און יחיאל האָט זיך געלערנט אין דער גימנאזיע הרצליה.*

אין צווישן איז אבא קראנק געוואָרן. צוליב דער שווערער ארבעט האָט ער געקראָגן א נערוון־צוזאמענברוך. א שטיקל צייט איז ער געווען אין דער היים און שפעטער האָט מען אים אוועקגעפירט אין א שפיטאַל לעבן גראָדנע.

אין א קורצער צייט ארום איז אָנגעקומען די ידיעה, אז מיין ברודער אבא איז געשטאָרבן. צוליב דער מלחמה האָט דער שפיטאַל זיך עוואקואירט און מיר האָבן קיין מאָל זיך נישט דערוואוסט, וואו זיין געביין איז אהיב־געקומען.

אין 1912 האָבן מיר זיך איבערגעצויגן קיין ביאליסטאָק, געקויפט א קליין הויז אויף די „ברייטע פיאסקעס“ און דאָרט איינגעאָרדנט א בעקעריי. די יינגערע צוויי זין, שמעון און מאיר, זענען געוואָרן דער מאמעס געהילפן. מיין ברודער פייוול האָט חתונה געהאט און זיך איבערגעצויגן אין אן אייגע־נער דירה.

מיין שוועסטער חנה איז קראנק געוואָרן אין ארץ־ישראל אויף מאלאריע און זי איז צוריקגעקומען פון דאָרט פארן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. נאָך איר צוריקקומען האָט זי זיך גענומען צו מיר; איך בין געווען א ביסל פארלאָזן. זי האָט מיך ארומגעוואשן, אָנגעטאָן א ניי קליידל און מיך פארשריבן אין גוטמאָנס גימנאזיע.

די דייטשן האָבן שוין געהאט אָקופירט ביאליסטאָק. די לערנשפראך איז געווען דייטש. אַחוץ דייטש האָבן מיר געלערנט העברעאיש, תנ"ך און פראנצויזיש. ס'איז צום באוואונדערן, ווי אזוי יונגע קינדער האָבן אזוי לייכט געקאָנט אויפנעמען דריי שפראכן אויסער די אנדערע לימודים. א ביסל קענ־טעניש פון די אַלע שפראכן איז ביי מיר פארבליבן אין משך פון א סך יאָרן.

ווען די דייטשן זענען אוועק און די פאָליאקן האָבן באהערשט ביאליס־טאָק, איז די לערנשפראך פארביטן געוואָרן אויף פויליש.

* מיין ברודער הערשל איז ארויסגעשיקט געוואָרן פון ארץ־ישראל דורך דער טערקישער מאַכט בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער איז אוועק קיין סירני, אויסטראליע, וואו ער האָט געלעבט אונטערן נאָמען דזשאָרדזש קאַנ־טאָר. זיין אלמנה וואוינט דאָרט ביז איצט. זיין איינציקע טאָכטער אביבה וואוינט אין טאָראַנטאָ. זי איז פארהייראט צום באקאנטן קאנאדער פאָעט, אוירווינג לעיטאָן.

יחיאל איז דורך דער טערקישער מאַכט געוואָרן מאָביליזירט ווי אן אָפיציר אין דער ארמיי.

פּרילינג 1920 האָט מען אין די קרייזן פון די פּוּעלי ציון אין ביאליסטאָק זיך דערוואוסט, אז צוויי חברים פון מינסק זענען געוואָרן ארעסטירט דורך דער פּוּלישער מאכט אונטער דער באשולדיקונג פון שפּיאָנאַזש. איינער פון זיי האָט געהייסן ליפשיץ. מען האָט געדארפט אלץ טאָן, כדי זיי וואָס שנעלער צו ראטעווען. זייער לעבן איז געווען אין געפּאר.

מיין שוועסטער חנה, דאן שוין אין די הויכע מאָנאַטן, פלעגט יעדן טאָג טראָגן טעפּלעך עסן פאר די אַרעסטירטע חברים. עס איז געלונגען אונטערצור-קויפן א וועכטער און מען האָט ליפשיצן אַרויסגענומען פון טורמע. דער צווייטער חבר איז קראַנק געוואָרן און מען האָט אים איבערגעפירט אין א שפיטאַל. אין א צייט ארום האָט די צוויי חברים זיך איינגעגעבן אַריבערגיין די גרענעץ און זיי האָבן זיך אומגעקערט צו זייערע משפּחות אין מינסק. אין מאי האָט מיין שוועסטער געבוירן א יינגעלע — א שיין קינד מיט בלויע אייגעלעך. מען האָט אים א נאָמען געגעבן יוסף זכריה — א נאָמען נאָך מיין טאַטן. די פּרייד אין שטוב איז געווען אין לשער.

* * *

אין גיכן איז אויסגעבראַכן די מלחמה צווישן פּוּילן און די סאָוועטן. די רויע ארמיי איז געגאנגען שנעל פאַרויס און פארנומען גרויסע שטחים צו מזרח פון דער ווייסל.

דער אַנטיסעמיטיזם און די רדיפות אויף ראַדיקאַלע טוערס האָט זיך זייער פאַרשטאַרקט. די ענדעקישע צייטונגען זענען געווען פול מיט פאַגראַם-אַרטיקלען קעגן יידן. אין די גאסן זענען אויסגעקלעפט געוואָרן פלאקאַטן מיט אַנטיסעמיטישע קאַריקאַטורן און מיט שרייענדיקע לאַזונגען קעגן דער „זשידאַקאַמונאַ“.

דערווייל האָט די רויע ארמיי זיך דערנענטערט צו ביאליסטאָק. די נאַכט איידער די באַלשעוויקעס זענען אריין אין שטאָט איז דווקא געווען א שטילע. די פּוּלישע אַרמיי האָט זיך צוריקגעצויגן און די שיסעריי האָט זיך אָפּגעשטעלט.

די פענצטער אין שטוב זענען געווען פארהאַנגען מיט קאַלדרעס, כדי די שיין זאָל זיך נישט זען אין דרויסן. דאָס טויער פון הויף איז געווען פאַר-שפּאַרט מיט א באַלקן.

זינט עטלעכע וואָכן האָב איך געהאַט געוואוינט ביי מיין שוועסטער און געהאַלפן איר ביים אומגיין זיך מיטן פּיצל קינד. איין מאָל, ארום 10 אין אָונט, האָט זיך דערהערט א שטאַרק קלאפן אין טיר, און באלד האָט אין שטוב זיך אריינגעריסן א באַנדע פון פּינף פּוּלישע זעלנער מיט רעוואָלווערן

אין די הענט. איינער פון זיי האָט צוגעשטעלט א רעוואָלווער צו חנהס קאָפּ און געשריגן: „דאָ פּיעניענדזי!“ (גיב געלט).

מיין שוועסטער האָט זיך נישט פארלוירן. זי האָט געהאט 30 דאָלאַר, וואָס זי האָט געהאט באקומען פון אַמעריקע. דאָס געלט איז געווען באהאלטן אונטער די טאפּעטן אין א ווינקל פון דער וואַנט. חנה האָט ארויסגענומען דאָס געלט און אַוועקגעגעבן דעם זעלנער. ער האָט אָנגעהויבן רייסן די איבע־ריקע טאפּעטן פון די ווענט, געמיינט אז ער וועט דאָרט געפינען אן אוצר. די אַנדערע זעלנער האָבן דערווייל איבערגעדרייט די שטוב, געזוכט אפילו אין וויגעלע, אַרויסגעוואָרפן אַלע שופּלאַדן, אַרויסגעשלעפט דאָס אש פון אייוועלע.

איך בין געווען צוגעקילט און געלעגן אין בעט. איך האָב זיך דערשראָקן און גענומען שרייען. איינער פון די סאָלדאטן האָט מיט איין האנט מיר פאר־שטאַפט דאָס מויל און מיט דער צווייטער צוגעשטעלט מיר א רעוואָלווער צום פנים. „מילטש, באַ זאָסטשעלע!“ (שווייג, אויב ניט דערשיס איך דיך) — האָט ער געשריגן. איך האָב דערפילט דאָס קאלטע מעטאל פונעם רעוואָלווער אויף מיין פנים און פארשטומט געוואָרן. די זעלנער האָבן געכאַפט נאָך עטלעכע חפצים און זיי זענען אוועק. אַלץ איז געשען אַזוי שנעל, ווי א וויכער וואָלט זיך דורכגעטראָגן און איבערגעקערט דאָס הויז. מיר זענען געבליבן זיצן ווי פארשטיינערט. עס האָט געדויערט אַ ביסל, ביז מען איז געקומען צו זיך און גענומען מאַכן אַ שטיקל אַרדענונג אין שטוב.

אויף צו מאַרגנס האָבן מיר זיך דערוואוסט, אז די זעלבע באנדיטן האָבן אויף די „שמאַלע פּיאַסקעס“ דערשאַסן דעם אייזן־קרעמער הערשל גראַ־כאַווסקי. מיר האָבן זיך אויך דערוואוסט, אַז דאָס טויער פונעם הויף איז געעפנט געוואָרן פאר דער באנדע דורך דעם באלעבאָס זשיווינסקי.

דעם צווייטן טאָג זענען די באַלשעוויקעס אריין קיין ביאליסטאָק. מיין שוועסטער חנה איז געווען א לערערין. בעת דער דייטשער אַקו־פאציע איז זי געווען צווישן די שאפּערס פון דער ערשטער יידישער שול אין ביאליסטאָק, די שול האָט געגעבן די קינדער מאַלצייטן, ווייל מערסטע פון זיי זענען געקומען פון אַרעמע היימען.

ווען עס האָט זיך איינגעשטעלט די נייע אַרדענונג איז חנה אוועק ארבעטן אויפן געביט פון סאָציאלער הילף.

די רויטע אַרמיי איז דערגאנגען ביז די טויערן פון ווארשע, אָבער דאָרט האָבן די פּאָליאקן דורכגעבראַכן דעם פּראָנט און די רויטע אַרמיי האָט גענומען אַפּטרעטן אין איילעניש.

אין ביאליסטאק איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע בהלה. א גאנצן טאָג האָבן געיאָגט וואָגנס מיט רויטארמייער און מיט געווער אויף מזרח.

מיין שוועסטער איז געקומען צו לויפן אהיים און אין איילעניש איינגע- פאקט עטלעכע זאכן. זי האָט אַ כאַפּ געטאָן דאָס קינד און אַריין צו דער מאַמען אין שטוב. מיט איר איז געווען דבורה ביאלי, א מיידל אין מיין עלטער, אַ קיילעכדיקע יתומה, וואָס האָט געוואוינט אין שכנות און ארויסגעהאַלפן חנהן מיטן קינד. מיין שוואַגער אהרן איז געקומען צו לויפן פון דער בעקעריי. זיי האָבן שנעל זיך געזעגנט און אַוועק צום וואַקזאל.

איך האָב זיך אָנגעהויבן בעטן ביי דער מאַמען, אַז זי זאָל מיך אויך לאָזן אוועקפאַרן. די מאַמע איז געוואָרן צעטומלט און נישט געוואוסט וואָס צו זאָגן. איך בין אנטלאָפן צום וואַקזאל. אויף די רעלסן איז געשטאנען אַ משאצוג, אָנגעפראַפט מיט מענטשן, גרייט צום פאַרן. איך בין געלאָפן איבער דער לענג פונעם צוג, פון איין וואַגאָן צום אנדערן, און ארויפגעשריגן: «חנה, חנה!» ממש אין דער לעצטער מינוט, איידער די באַן האָט גערירט, האָב איך דערהערט איר שטימע. עמעצער האָט מיר דערלאנגט אַ האַנט און ארויפגע- צויגן מיך אין אַ וואַגאָן. דער צוג האָט גערירט.

דריי טעג האָט געדויערט די רייזע קיין מינסק. אַפּט פלעגט מען אונ- דער צוג אוועקשטעלן אויף זייטיקע רעלסן, ווייל קודם האָט מען געדארפט דורכלאָזן די מיליטערישע צוגן.

אַ סך פון דער יונגער ביאליסטאָקער חברה, וואָס האָבן ניט באוויזן זיך ארויפצובאַקומען אויף אַ באַן, זענען אוועק צו פּוּס. די פּוּלישע סאָלדאטן האָבן אַ סך פון זיי געכאַפט אויפן וועג און דערשאָסן. מיט אַ יאָר שפעטער, ווען איך האָב אָנגעהויבן באַקומען בריוו פון ביאליסטאָק, האָב איך זיך דער- וואוסט, אַז מיין מאַמע פלעגט יעדן טאָג גיין זוכן צווישן די הרוגים, וועלכע מ'האָט צוריקגעבראַכט אין שטאָט. זי האָט זיך געוואָלט דערוויסן, צי צווישן זיי געפינען זיך נישט אירע קינדער. . . איך האָב זיך אויך דערוואוסט, אַז צו מיין משפּחה אין ביאליסטאָק איז דערגאנגען דער פאלשער קלאנג, אַז איך בין געשטאַרבן אין וויטעבסק. מיין גוטער פעטער שלמה יעקב האָט אַ גאַנץ יאָר געזאָגט קדיש נאָך מיר.

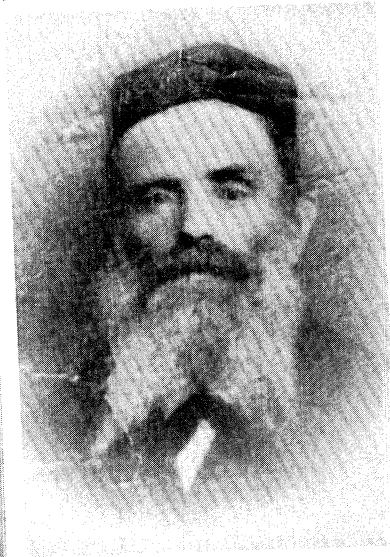
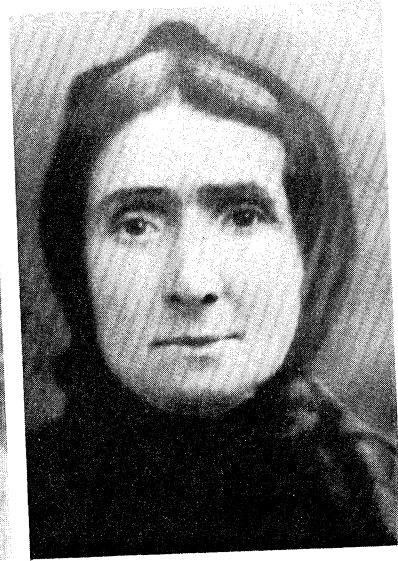
ענדלעך האָט אונדזער צוג זיך דערשלעפט קיין מינסק. מיין שוואַגער אהרן איז אוועק אין קלוב פון די לינקע פּוּעלי ציון און דאָרט אויסגעפּונען, וואו ליפשיץ וואוינט. מיר זענען פאַרפאַרן צו אים אין שטוב. זיין פרוי, אַן אַקטריסע, האָט אונדז אויפגענומען מיט אַפּענע אַרעמס. זי האָט געזאָגט צו

חנה קאַנטאַראָוויטש, מאַניעס שוועסטער, אין ביאָליסטאָק, 1910.

חנה: „איך וועל אייך קיין מאָל נישט קאָנען אָפּצאָלן פאר ראטעווען מיין מאן. איר קאָנט זיין ביי אונדז ווי לאנג איר ווילט.“

אַבער אונדז איז נישט באשערט געווען צו זיין דאָרט צו לאנג. דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט צו מינסק. מיר האָבן זיך ווידער געלאָזן אין וועג, דאָס מאָל קיין וויטעבסק, אין אַן אַנגעפאקטן פאסאזשיר־צוג. אויפן וועג איז אונדז אויסגעקומען צו פארזוכן א פאַרציע אַנטיסעמיטיזם. א סאָוועטישער אָפיציר, א ביסל אַנגעשיכורט, האָט הויך געדרשנט, אַז אין וואגאָן זענען פאַראַן צו פיל יידן, אז אומעטום פארנעמען זיי די בעסטע פלעצער. מיין שוועסטער חנה האָט אים נישט פארשוויגן.

פון רעכטס צו לינקס (אויבן): קיילע קאנטארקאוויטש, מארגאליעס מאמע, מארגאליע אלס יונגע מיידל אין ביאליסטאק. (אונטן): יוסף זכריה קאנטארקאוויטש, מארגאליעס טאטע און שיינע רחל גלאס, מארגאליעס באַבע. (טויטן) מאסקע געמאָלן פון מאַטל פאסינסקי, ביאליסטאק).

נאך 43 יאָר באַגעגנט מאַניע איר ברודער הערשל, וואָס איז געקומען אויף אַ באַזוך פון אויסטראַליע צו זיין שוועסטער אין טאַראַנטאָ. פון לינקס צו רעכטס: מאַניע, הערשל קאַנטאַר און זיין טאָכטער אביבה (איצט לעיטאַן).

דריי פון מאַניעס ברידער אין מאַנטרעאַל, נאָך זייער אַנקומען אין קאַנאַדע. פון רעכטס: מאיר, שמעון און יחיאל קאַנטאַר.

מאניע און אירע דריי ברידער אין מאָנטרעאַל, 1972. פון רעכטס צו לינקס:
 יחיאל קאַנטאַר, שמעון קאַנטאַר, מאָניע, און פיליפ קאַנטאַר. יחיאל און מאָניע
 זענען איצט די איינציק לעבן געבליבענע פון דער קאַנטאַראַוויטש משפּחה.

לעצטע בילד פון חנה מאַרמאָר, מאָניעס שוועסטער, געשטאַרבן אין 1961.
 (לינקס): איר מאַן, אהרן מאַרמאָר, וואָס וואוינט איצט אין מאָנטרעאַל.

קאפיטל דריי

אין דער קינדער־קאמונע אין וויטעבסק

די ערשטע הילף אין וויטעבסק האָבן מיר באקומען פון חברים פון דער לינקער פועלי ציון־באוועגונג, וואָס האָט דעמאָלט נאָך עקזיסטירט לעגאַל.

מיך און דבורהן האָט מען פארשריבן אין דער זיבעטער יידישער קינדער־קאמונע. אין גיכן האָט חנה באַקומען ארבעט אין דער קאמונע ווי א לערערין. זי האָט דאָרט פארנומען א קליין צימערל צוזאמען מיט איר מאַן און קינד. ס'איז שוין געווען אין אַקטאָבער. קיין האַלץ צום הייצן איז נישט געווען און אין שטוב האָט זיך געפילט די האַרבסט־קע קעלט.

אין דער צווייטער העלפט אַקטאָבער 1920, זענען אין דער 7טער קאמונע געקומען, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, די לערערינס פון מאַלאַכאָוקע און געפרעגט ווער פון די עלטערע קינדער וויל זיך פארשרייבן אין א נייער יידישער קינדער־קאמונע. צווישן די, וואָס האָבן זיך פארשריבן זענען אויך געווען איך און דבורה. אזוי האָט זיך אָנגעהויבן אונדזער לעבן אין דער נייע אַנטשטאַנדענער 12טער יידישער ארבעט־קאמונע פאר קינדער.

אין „קאָמונאר“ נומער 6 פון יאָר 1922, אַרויסגעגעבן צו דער געלעגנ־הייט פונעם צווייטן יוביליי זינט דעם אַנטשטיין פונעם אַנשטאַלט, שרייבן די קינדער וועגן דעם שווערן אָנהויב.

די שטאַט־פארוואלטונג האָט אָפגעגעבן א צוויי־שטאַקיק הויז פאר דער נייע־געשאַפענער קינדער־קאמונע. דאָס הויז האָט זיך געפונען אויפן הויכן ברעג פונעם טייך דווינא, הינטער וויטעבסק, אויף וואַדאָפראוואָדנאָיא נאבערעזש־נאיא גאס נומער 21. לעבן דער שטאַטישער וואסער־לייטונג. ארום איז געווען א שיינער און גענוג גרויסער שטח, אינעווייניק אין הויז אָבער איז געווען אָפגעלאָזן און שמוציק, די פענצטער — צעבראָכן. א קאלטער ווינט האָט פאָאנדערגעבלאָזן דעם שטויב איבער די צימערן.

די לערערינס און עטלעכע קינדער האָבן גענומען מאַכן א שטיקל אַרדע־נונג אינעם הויז, און דאָס איז גאַרנישט געווען אזוי לייכט.

כדי זיך פאַרצושטעלן וויפל ארבעט די דערצייער און קינדער האָבן אַריינגעלייגט ביים איינאַרדענען דאָס הויז, איז כדאי צו ברענגען עטלעכע שילדערונגען פון די קינדער, פארעפנטלעכטע אין „קאָמונאר“ נומער 6.

סאַרעטע שרייבט:

„ווען מיר זענען אָנגעקומען פון דער 7טער קאַמונע, זענען שוין דאָרט (אין דער 12טער קאַמונע) געווען דבורה, מאַרגאַליע און די לערערינס. די ערשטע זאך בין איך געגאַנגען באַקוקן דאָס הויז. עס האָט געמאַכט אויף מיר א שרעקלעכן איינדרוק: גרויסע, פינצטערע און קאַלטע צימערן. אומעטום איז געווען זייער שמוציק. מיר האָט זיך געדוכט, אַז מיר וועלן זיי קיין מאָל אין אַרדענונג נישט ברענגען. מיר האָבן איינגעהייצט דעם אויוון אין איין צימער און געמאַכט טיי. חברטע אידע האָט פאַרגעלייגט, אַז מיר זאָלן אויס-קלייבן א קינד, וואָס זאָל פארוואלטן מיט די פּראָדוקטן. אויב אַלע וועלן האָבן צו טאָן מיט די פּראָדוקטן, וועט אַרויסקומען נישט אַרגאַניזירט. מיר האָבן אויסגעקליבן דבורה ביאלי. אַלע זענען געוואָרן פּריילעכע און געגאַנגען שלאָפן. אזוי האָט זיך פאַרענדיקט דער ערשטער אָונט אין דער קאַמונע.“

סאַרקע שרייבט:

„ . . . צו ערשט האָט די קאַמונע געמאַכט אויף מיר א מאַדנעם איינ-דרוק: דער עסצימער אַ קליינינקער, מאַרגאַליעס צימער, וואו אַלע האָבן זיך געפונען איז אָנגעשטעלט און אַלע צימערן זענען שמוציק. ס'איז ווייניק קינדער און נישט פּריילעך. ביי נאַכט איז מען געשלאָפן אויף הוילע, הילצערנע בעטן און ביי טאָג האָט מען זיי גענוצט פאַר טישן צום עסן. ווען מען האָט גענומען נייען שעניקעס, איז געוואָרן פּריילעכער.“

מישקע זעליקסאָן שרייבט:

„ . . . ווען איך בין געקומען אין דער קאַמונע האָט מען מיך אַריינגע-פירט אין עסצימער. מיר האָט זיך געדוכט, אַז דאָס איז נישט קיין עסצימער, נאָר אַ שטאַל. דאָרט האָט זיך געפונען נחמהס קאַמיסיע. א ביסל שפּעטער האָט די קאַמיסיע אויפגעראַמט דאָס צימער. איך האָב דערזען, אַז דאָס איז טאַקע אַן עסצימער און מיר איז ליכטיק געוואָרן אין די אויגן.“

יואל פּרידמאַן שרייבט:

„ . . . ווען איך בין געקומען פון דער 7טער קאַמונע אין דער 12טער איז דאָרט געווען שמוציק און קאַלט. מיר האָבן צענומען א שטאַל און איינ-געהייצט דעם אויוון. צו ערשט האָבן מיר געלעבט אין איין צימער, דאָס איז געווען דער שלאָפצימער, עסצימער און פּרייער צימער. מיר האָבן זיך גענומען ראַמען די צימערן און פאַרריכטן די פענצטער. אין אַ פּאַר טעג אַרום איז געוואָרן ריין. פון דעמאָלט ביז איצט האָב איך א סך געלערנט.“

מאַרגאַליע שרייבט:

„ . . . דער צימער, אין וועלכן מיר האָבן זיך צו ערשט באַזעצט, איז

א גרופע קינדער פון דער 12טער יידישער ארבעטס־קאָמונע אין וויטעבסק. אויף דער אויבערשטער ריי (אינמיטן, מיטן טיכל אויפן קאָפּ) איז מאַרגאַליע. דריטע ריי (דריטע פון רעכטס, אונטערן פּייל) איז לערערין נחמה דאַראַשקאַ.

געווען ענלעך צו א וואגאן, וואו מען פירט סחורה. בעטן — הילצערנע קויקעס — זענען געווען אָנגעשטעלט איינער אויפן אַנדערן. אויף זיי זענען געווען אָנגעלייגט אלע מינים מאָנאָפּאָקטור, בעטגעוואַנט, שפייז־פּראָדוקטן און אַנדערע זאַכן. די דריי לערערינס, וואָס האָבן פּאַרנומען דאָס דערבייאיקע קליינע צימערל, זענען אריין און געבעטן, אַז מען זאָל זיך צוזאַמענקלייבן אויף דער אַלגעמיינער פּאַרזאַמלונג. אויף דער פּאַרזאַמלונג האָבן די לערערס אונדו דערקלערט, אַז די קינדער זענען די באלעבאַטיס פון דעם הויז. מיר, די קינדער, דארפן זיין פּאַראַנטוואָרטלעך און זעלבשטענדיק בויען אונדזער לעבן. די לערערס וועלן אונדז אַרויסהעלפן ווי עלטערע חברים.”

ווען מען האָט מיך אויסגעקליבן אין דער מאָנאָפּאָקטור־קאַמיסיע, האָבן איך זיך געפילט זייער שטאַליך. איך האָב געזען דעם אונטערשייד פון מיין היים אין ביאַליסטאָק, וואו מען פלעגט מיך באַטראַכטן ווי א קינד, וואָס דארף זיך נישט מישן אין די געשעפטן פון גרויסע.

אין דעם זעלבן נומער 6 איז אויך באשריבן ווי אזוי מען האָט געמאַכט א גרינטלעכן רעמאַנט און געבראַכט דאָס הויז אין א גוטן מצב.

* * *

דאָס ערשטע יאָר אין דער 12טער קאַמונע איז געווען זייער א שווערס. די ווירטשאפט פון לאַנד איז געווען רואינירט און ס'איז געווען א שטאַרקער מאַנגל אין שפייז־פּראָדוקטן. די וואלוטע איז געווען כמעט ווערטלאָז. איין מאָל האָבן איך געפונען אין גאַס א פּאַפּירל פון אַ האַלבן מיליאָן רובל, האָבן איך דערפאַר געקויפט איין פונט ברויט.

די קינדער זענען געווען אויפן ערשטן אָרט פון פּאַרזאַרגונג. די קאַמונע האָט באַקומען אירע שפייז־פּראָדוקטן פון א רעגירונג־מאַגאַזין. מיר פלעגן גיין אהין, זומער מיט א וועגעלע און ווינטער מיט א שליטעלע, און אָפּנעמען די צוגעטיילטע פּראָדוקטן. פלייש פלעגן מיר באַקומען זייער זעלטן. געווען צייטן ווען מיר האָבן דריי מאָל אין טאָג געגעסן בלויז פּערלגרויפן און פּאַר־טרונקען מיט הייס וואסער פּאַרויסט מיט סאַכאַרין.

ווען גלעזער זענען געוואָרן צעבראַכן, האָבן מיר זיי נישט ארויסגע־וואָרפן, ווייל מיר האָבן אַזוי אַפּט קיין נייע נישט באַקומען. האָבן מיר גע־טרונקען פון די צעפּלאַצטע גלעזער און זיך געהיט נישט צו קאַלעטשן די ליפּן. דאָס ברויט איז געווען געמישט מיט שטרוי און עס האָט געשטאַכן אין מויל. און דאָך, אין אַזעלכע שווערע צייטן האָט מען אונדו געלערנט זעלבסט־קאַנטראָל. דאָס ברויט האָט מען נישט איינגעטיילט צו די קינדער אין פּאַר־ציעס, נאָר צעשניטן אין פעניצלעך און געשטעלט אין טעלערס אויפן טיש.

א גרופע קינדער און לערער, פאָטאָגראַפירט ביים הויז פון דער קינדער־קאָמונע

די לערערס האָבן געוויזן א ביישפּיל אין מאניערן. די עלטערע קינדער האָבן זיך קאָנטראָלירט און פרובירט עסן פאמעלעך. די קלענערע קינדער אָבער האָבן נישט געקאָנט זיך באהערשן. זיי פלעגן אָנשטאָפן א פול מויל און פארן אראַפּשלינגען געכאַפּט א צווייטן פעניץ.

אין הויז איז געווען זייער קאַלט; מיר האָבן געהאַט ווייניק האַלץ. פון צייט צו צייט האָבן מיר באַקומען פאַרפרוירענע קלעצער, וואָס זענען מסתמא נישט לאנג געהאַט אראַפּגענומען געוואָרן פון די פּליטעס אויף דער דווינא. ביים זעגן די קלעצער זענען צוזאַמען מיט די פּילענעס געפּלויגן שטיקלעך אייז. אַנציינדן אַזאַ האַלץ איז געווען שווער; דאָס האַלץ האָט געסיקעט און אַ פאַרע איז געגאַנגען דערפון. ווען מ'האַט אויסגעוואַשן דעם דיל איז דאָס וואַסער פאַרפּרוירן געוואָרן.

דאָך איז אונדזער קאָמונע געוואָרן א מוסטער פון רייניקייט. די בעטן זענען געווען פארדעקט מיט ווייסע ליילעכער, די קינדער — ריין אַנגעטאָן. אין אָנשטאַלט איז געווען א נייוואַרשטאַט און מיט דער הילף פון דער שניי־דערקע לאה האָבן מיר גענייט פאר זיך קליידער.

מען פלעגט אונדז פירן אין דער שטאטישער באַד. ס'איז געווען א וויי-טער מהלך. קיין וואַרעמע מלבושים האָבן מיר נישט געהאט. אום ווינטער פלעגן די נאַסע אויטגעצוואַגענע האָר פארפרוירן ווערן און הענגען ווי אייז-ליכטלעך.

מיר האָבן זיך דערטראַכט צו מאַכן אן אייגענע באַד. אין הויף איז געשטאַנען א קליין שטיבל מיט א דאַרפישן געמויערטן אויוון. מיר האָבן אַריינגעלייגט אין דעם אויוון גרויסע שטיינער, אַנגעהייצט דעם אויוון און געגאַסן וואַסער אויף די שטיינער. די קינדער האָבן זיך געבאַדן אין די באַליעס, אין וועלכע מיר פלעגן וואשן וועש.

איך געדענק, אז אין דעם זעלבן אויוון האָבן מיר א מאָל ערב פסח געבאַקן מצות פון קאַרנמעל.

צוליבן מאַנגל אין שפיז זענען די קינדער געוואָרן אָפגעשוואַכט און די אנטוויקלונג פון די עלטערע קינדער איז צוריקגעשטאַנען. טייל האָבן באַקומען צינגא צוליבן מאַנגל אין וויטאַמינען. דער דאָקטער האָט פאַר-אַרדנט מען זאָל אונדז געבן זויערזאַלץ. אַבער נישט געקוקט אויף די אַלע שוועריקייטן איז די אַרבעט אין דער קאַמונע געגאַנגען נאַרמאַל, אַזוי די פיזישע ווי די גייסטיקע.

מיר זענען געווען שטאַלץ מיט אונדזער קאַמונע, דער עיקר — מיט אונדזער זעלבסטפאַרוואַלטונג, וואָס האָט אנטוויקלט די איניציאַטיוו, אונדזער חשק צו אַרבעטן און לערנען.

אין מיינעם א בריוו פון יענער צייט צו מיינע ברידער אין קאַנאַדע

ניי-וואַרשטאַט פון דער קאַמונע מיט דער לערערין לאה.

דבורה ביאלי און מאַרגאַליע, 1923, ביים גראַדואירן פון דער קינדער־קאָמונע.

שרייב איך, אַז זיי זאָלן אונדזער קאָמונע נישט אַנרופן „פּריוט“, ווייל אַזאַ נאָמען אנטשפּרעכט לחלוטין נישט דעם מהות פון אונדזער אנשטאלט. דאָס איז נישט קיין פּריוט פונעם אַמאָליקן שניט, נאָר אַ נייער אופן פון סאַציאַליסטישער דערציאונג. אונדזער קאָמונע איז ווי אַ גרויסע משפּחה, אין וועל־כער עס לעבן חברים פון 8 ביז 15 יאָר. אַפילו די לערערס זענען נישט קיין שעפּן. זיי זענען בלויז אונדזערע עלטערע חברים, מער דערפאַרענע פון אונדז, און דערפאַר קאָנען זיי קומען צו הילף ווען דאָס איז נויטיק. מיר זענען אין גאַנצן זעלבשטענדיק. מיר זענען פאַראנטוואָרטלעך פאַר אונדזער לעבן, וואָס מיר שאפּן אליין.

און אַט אַזוי פלעגן מיר פאַרברענגען דעם טאָג: אויפשטיין פלעגן מיר 8 א זייגער אין דער פּרי. ביז 9.30 האָבן מיר ריין געמאַכט די צימערן און דאָן האָבן מיר געגעסן פּרישטיק. ביז 1 האָבן מיר געאַרבעט לויט דעזשורסט־וועס. די אַרבעט איז באַשטאַנען אין באַדינען זיך אליין, אין נייען און פאַר־ריכטן די אייגענע וועש און קליידער, אין צוגרייטן דאָס מיטאַג. 1 אַ זייגער פלעגן מיר עסן מיטאַג. נאָכן מיטאַג איז געפירט געוואָרן די קולטור־אַרבעט. מיר האָבן געלערנט לויט נייע מעטאָדן, אין קרייזלעך. למשל, נאַטור־וויסנשאפט: מיר האָבן זיך צוגעקוקט צו דער נאַטור, צו די פּראָצעסן, וואָס קומען פאַר אין איר און וועגן דעם געשריבן אַרבעטן. מיר האָבן אויך געלערנט מאַלן און מוזיק.

געווען ביי אונדז אויך אַ ליטעראַריש קרייזל, וואָס האָט אָנגעפירט מיט אַ ביבליאָטעק פאַר דער גאַנצער קאָמונע. מיר האָבן אַרויסגעגעבן אונדזער אייגענעם זשורנאַל.

איך האָב געאַרבעט אין שטאַטישן קאַמיטעט פון די קינדער־קאַמונעס. מיר האָבן צונויפגערוּפן קאַנפּערענצן, דעלעגאַטן־פאַרזאַמלונגען און געפירט אויך א געזעלשאפטלעכע אַרבעט.

אין דער קאַמונע האָבן געלעבט 30 קינדער. זומער האָבן מיר אַליין באַאַרבעט אונדזער גאַרטן. מיט דער אַרבעט האָט אַנגעפירט אַ גאַרטן־קאַ־מיסיע פון די קינדער, און בכלל איז אַלץ אין דער קאַמונע געוואָרן אַנגעפירט און דורכגעפירט דורך די קינדער.

א שטודיר־גרוּפּע פון דער קאַמונע מיט דער לערערין אידע

ק א פ י ט ל פ י ר

ה ו נ ג ע ר י א ר ון

דער ווינטער 21-1920 איז געווען זייער א שווערער. דער הונגער און די נאָכווייענישן פונעם בירגערקריג האָבן מיט זיך געבראכט א טיפוס-עפּי-דעמיע; מענטשן זענען געפאלן ווי די פליגן. די עפידעמיע האָט אָנגערירט אויך אונדזער קאָמונע.

פון אוקראַינע איז געקומען אין דער קאָמונע הירשקע, א יינגל פון אַ יאָר 11, מיט רויטע האַר, בלויע אויגן און זונשפרענקעלעך אויפן פנים. זיין טאַטע-מאַמע זענען געווען אַקטיווע קאָמוניסטן און די דעניקינצעס האָבן זיי דערהרגעט.

הירשקע איז געווען זייער אַ שטילער מיט אַ פאַרטראַכט אינטעליגענט פנים. כמעט שטענדיק פלעגט ער זיצן אין א ווינקל און לייענען א בוך. עס איז שווער געווען צו דערגיין פון אים עפעס וועגן זיין פריערדיק לעבן. איין טאָג איז הירשקע קראַנק געוואָרן און געקראַגן הויכע היץ. דער דאָקטער האָט פעסטגעשטעלט פלעקטיפוס. מען האָט אים גלייך אוועקגעפירט אין אַן איזאָלאַציע-באַראַק.

צו מאַרגנס בין איך געגאַנגען אוועקטראַגן א טעפעל עסן פאר הירשקען. דער באַראַק האָט זיך געפונען אין צווייטן עק שטאָט. ווען איך האָב געזאָגט דער קראַנק-שוועסטער, אז איך האָב געבראכט עסן פאר הירשקען, האָט זי א וויילע נאָכגעטראַכט, ווי זי וואַלט וועלן דערגיין וועגן וועמען איך רעד, אָבער באלד האָט זי זיך א כאַפּ געטאַן: „אַ, דער רויטער יינגל? ער איז געשטאַרבן נעכטן ביי נאַכט.“ איך האָב געפילט ווי די פיס האַקן זיך מיר אונטער און בין געבליבן אַן לשון.

* * *

די 7טע יידישע קינדער-קאָמונע האָט זיך געפונען גענוג ווייט פון אונדזער 12טער. א לאַנגע צייט האָב איך נישט געזען מיין שוועסטער. עס איז דאָן געווען א קאַלטער ווינטער. קיין וואַרעמע מלבושים האָבן מיר נישט געהאַט, קיין גוטע שיד — אויך נישט.

איין טאָג האָט מיין שוואַגער אהרן צו וויסן געטאַן, אז איך זאָל קומען צו זיי. ווען איך בין אָנגעקומען אַהין האָב איך אָנגעטראַפן אויף א טרויעריק

בילד. אין דעם קליינעם קאלטן צימערל איז אהרן ארומגעגאנגען מיטן קינד אויף די הענט. דאָס קינד איז געווען איינגעוויקלט אין א קאלדרע און געהאַט אַ באַנדאַזש אויפן קאָפּ. חנה איז געלעגן אין בעט מיט הויכער היץ. זי איז קראַנק געווען אויף טיפּוס.

מיין שוואַגער האָט מיר דערציילט, אַז דאָס קינד האָט זיך צוגעקילט און באַקומען אַן אינפעקציע אין אויער. עס זענען נישט געווען די נויטיקע מעדיקאַמענטן. דער דאָקטער האָט אויך נישט געהאַט קיין געהעריקע אינ-סטרומענטן. די אינפעקציע איז געוואָרן פאַרנאַכלעסיקט און מען האָט געמוזט מאַכן אַ מאַסטאַיד-אָפּעראַציע.

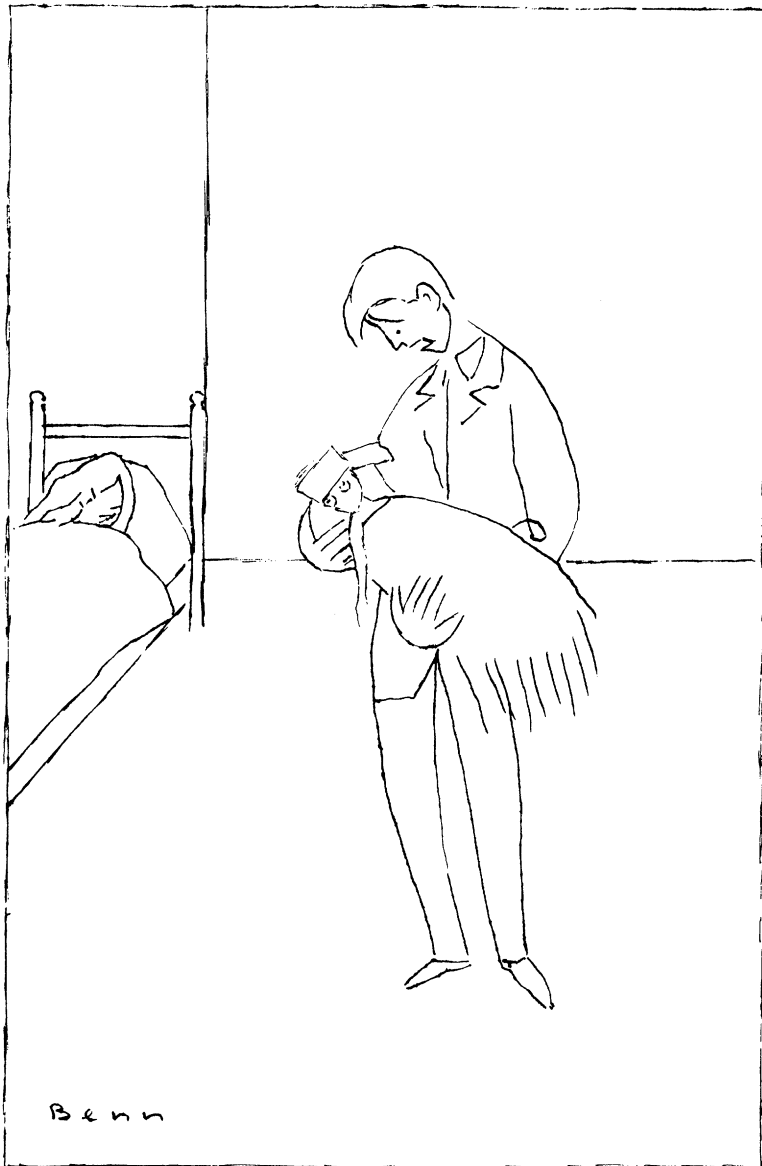
איך האָב גענומען דאָס קינד אויף מיינע הענט. עס האָט אויסגעזען נעבענדיק, בלאַס און עס האָט שווער געאַטעמט. אַ גאַנצע נאַכט זענען מיר אַזוי ארומגעגאנגען מיטן קינד אויף די הענט. מיר האָבן זיך געביטן. איך האָב זיך צוגעלייגט אַ וויילע אויף דער סאַפּקע און בין איינגעשלאָפן. איך ווייס נישט ווי לאַנג איך בין געשלאָפן. אָבער אהרן האָט מיך אויפגעוועקט און וויינענדיק געזאָגט: „שוין, ס'איז שוין נאָך אלעמען.“ דאָס קינד איז געלעגן טויט אויף זיינע הענט.

חנה איז געלעגן ווי אין א הינערפלעט. פון צייט צו צייט האָט זי גע-רעדט וועגן קינד, זי האָט אָבער נישט געוואוסט וואָס עס איז געשען. צו מאַרגנס האָט מען זי אַוועקגעפירט אין איזאַלאַציע-באַראַק.

אהרן פלעגט יעדן טאָג גיין אויפן מאַרק און דאָרט זוכן עפעס צו קויפן. ווען ס'איז אים געלונגען צו קריגן אַ ביסל שפייז האָט ער עס אַוועקגעטראָגן צו חנהן אין באַראַק און זי האָט אים אַרויסגעשיקט איר פאַרציע ברויט. זי האָט דאָס ברויט נישט געקאַנט אראַפּשלינגען. עס האָט איר געשטאַכן אין האַלדז. אַהרן האָט זייער געליטן פון הונגער. אויך איך בין געגאַנגען אויפן מאַרק, אפּשר וועט אַ פּויערטע ברענגען מילך צו פאַרקויפן; די געשעפטן זענען כמעט אַלע געווען פאַרמאַכט.

דער טיפּוס האָט געבושעוועט. מענטשן זענען געשטאַרבן מאַסנווייז. איך ווייס נישט וואָסער נס ס'איז בייגעשטאַנען מיין שוועסטער, אַז זי איז געזונט געוואָרן. מיר האָבן זי אהיימגעבראַכט. זי האָט אויסגעזען ווי אַ האַלבער מת: אויסגעדאַרט, איינגעבויגן און מיט אַן אָפּגעשוירענעם קאָפּ.

איר ערשטע פּראַגע איז געווען: „וואו איז דאָס קינד?“ די גאַנצע צייט האָבן מיר איר געזאָגט, אַז דאָס קינד איז אין שפּיטאַל. סוף כל סוף האָבן מיר איר געמוזט זאָגן דעם אמת. די שרעקלעכע בשורה האָט זי איינגעבראַכן.

„... דאָס קינד איז געלעגן טויט אויף זיינע הענט“
 צייכענונג פון בען (פאריז)

גאנצע טעג איז זי געלעגן אין בעט און געוויינט. זי האָט מער ניט געוואָלט בלייבן אין וויטעבסק און זי איז מיט אהרנען צוריקגעפאָרן קיין מינסק. דאָס איבערגעלעבטע האָט אויף מיר געווירקט זייער שווער. איך האָב זיך געפילט איינזאָם און דערשלאָגן. די לערערס און די קינדער האָבן מיך געפרואווט דערמוטיקן. מיט דער צייט האָט די ארבעט אין דער קאָמונע מיך באַרואיקט. עס איז אָבער געבליבן א שטארקע בענקשאפט נאָך דער מאמען, דער שוועסטער און נאָך דער גאנצער משפחה.

די מלחמה צווישן פוילן און די סאָוועטן האָט זיך געענדיקט. זומער 1922 איז מיין שוועסטער מיט איר מאַן צוריקגעפאָרן קיין פוילן. די מאַמע און די ברידער, וואָס זענען שוין דעמאָלט געווען אין קאנאָדע, האָבן געהאַט טענות צו איר, פאַר וואָס זי האָט מיך געלאָזן אַליין אין רוסלאַנד. אָבער דער אמת איז, אַז איך האָב נישט געוואָלט צוריקפאָרן, כאָטש עס זענען געווען עטלעכע געלעגנהייטן. עפעס איז געווען אין דער קאָמונע, וואָס האָט מיך דאָרט געהאלטן. איך האָב געוואוסט, אז אויב איך וועל פאָרן קיין ביאליסטאָק, וועל איך שוין נישט קומען צוריק. איך האָב אויך געפילט, אַז דאָס קאפיטל ביאליסטאָק פאַר אונדזער פאַמיליע ענדיקט זיך.

ווען פוילן איז אַנטשטאַנען ווי אַ זעלבשטענדיקע מלוכה, איז דאָס לעבן פון די יידן דאָרט געוואָרן א סך שווערער. די הויכע שטייערן און די פאָליטיק פון אַנטיסעמיטישער דיסקרימינאַציע האָט געצוואונגען א סך יידן צו זוכן אַן אויסוועג אין עמיגראַציע.

נאָך אין יאָר 1919 איז מיין ברודער מאיר אַוועק קיין דייטשלאַנד. אין דער זעלבער צייט האָט מיין ברודער שמעון איינגעצאָלט 12 טויזנט מאַרק האַנטגעלט אויף אַ שטיקל ערד אין ארץ־ישׂראל. ער האָט אָנגעפרעגט ביי יחיאלן אין ראשון לציון, צי מען קאָן דאָרט עפענען א בעקעריי. אויך די מאַמע האָט שטאַרק געוואָלט פאָרן קיין ארץ־ישׂראל. עס האָט זי זייער געצויגן צו דער נאַטור*.

ווען איך בין שוין געווען אין וויטעבסק, זענען מייןע ברידער שמעון און מאיר אַוועקגעפאָרן קיין קאַנאָדע. אין שטוב אין ביאליסטאָק זענען גע־בליבן בלויז די מאַמע מיט דער באַבען. ווען מיין שוואַגער אהרן איז צוזאַמען מיט חנהן צוריקגעקומען קיין ביאליסטאָק, האָט ער אָנגעהויבן ארבעטן מיט דער מאַמען אין דער בעקעריי.

* די כאָבע האָט געהאַט געדונגען א פאַכט ביי אַ פריץ. מיין מאַמע, נאָך כמעט א קינד, פלעגט מעלן די קי און העלפן פאַרקויפן מילך. זי האָט פאַרברענגט אַ סך צייט אין דאָרף.

דאָס לעבן אין דער קאָמונע איז פאר מיר געווען א כסדרדיקע נייע דערפאַרונג. אויף מיר האָט געווירקט דאָס אָרגאַניזירטע לעבן פון ארבעט און לערע, די חברישקייט צווישן די קינדער און די איבערגעגעבנקייט פון די לערערס. היינט די שיינקייט פון דער אַרומיקער נאטור! איך האָב אין אַ געוויסער מאָס פארלוירן מיין צוריקגעהאלטנקייט און שעמעוודיקייט, געוואָרן שעפּעריש און געזעלשאפטלעך אקטיוו.

אין דער זעלבער צייט האָב איך שטאַרק געבענקט נאָך מיין משפּחה. א בריוו פון ביאליסטאָק אָדער פון די ברידער אין קאַנאַדע האָט געמיינט פאר מיר זייער א סך.

די נאַענטע פריינדשאַפט מיט דבורה ביאלי האָט אַ ביסל געלינדערט מיין בענקשאַפט נאָך היים און משפּחה. ווען דבורה פלעגט באקומען א בריוו אָדער א פעקל פון איר ברודער אין אַמעריקע, האָב איך זיך מיט איר אויך מיטגעפרייט.

מיך מיט דבורה האָבן פארבונדן געמיינזאמע דערינערונגען פון ביאליסטאָק און איבערלעבונגען אין דער קאָמונע. דבורה איז געווען זייער אן ערנסטע און גוטע אָרגאַניזאַטאָרין. די ארבעטס־קאָמיסיעס זענען באשטאנען פון קינדער פון אַ געמישטן עלטער. פאראנטוואָרטלעך פאר דער גרופע איז געווען אן עלטער יינגל אָדער מיידל. דבורהס קאָמיסיע האָט געארבעט ווי אַ זייגער. ווען זי איז געווען די פאראנטוואָרטלעכע אין קיך, איז דאָס מיטאַג אַלע מאָל געווען פאַרטיק צו דער צייט, און קיין מאָל נישט פארברענט — דאָס איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן, ווייל די מערסטע כלים צום קאָכן זענען געווען פון דינעם בלעך.

אויך אין דער גאַרטן־ארבעט האָט איר גרופע זיך אויסגעצייכנט. דבורה האָט פארמאָגט א גוואלטיקן דורשט צום לערנען, באזונדערס אויפן געביט פון נאַטור־וויסנשאַפט. איך האָב פאר איר געהאט א סך ליבשאַפט און אויך פיל דרך־אַרץ.

אין דער צווייטער העלפט פון יאָר 1922 האָט די שווערע עקאָנאָמישע לאגע אין לאַנד און אין דער קאָמונע זיך אָנגעהויבן בייטן צום בעסערן. עס האָט אָנגעהויבן אַנקומען הילף פונעם אַמעריקאַנער „דזשאַינט“. מיר האָבן אָנגעהויבן באַקומען קאַנסערווירטע מילך, קאַקאַאָ, רייז און אַנדערע נאר־האַפּטע פּראָדוקטן.

עס זענען אָנגעקומען קאַסטנס מיט אַמעריקאַנער שיד, אַלע מיט שפּיי־ציקע נעזער און מערסטנס — קליינע. מיר פלעגן זיך ראַיען אין די קאַסטנס, וואו אַלץ איז געווען אויסגעמישט. ווען ס'איז געלונגען צו געפינען די ריכטיקע

מאָס און צוויי שייך צו דער פּאַר, איז געווען א גאנצע שמחה. עס זענען אויך אָנגעקומען פון אמעריקע וואַרעמע קליידער. א דאנק דעם בעסערן עסן, האָבן די קינדער אָנגעהויבן אויסזען בעסער. די עלטערע קינדער האָבן זיך ממש פונאנדערגעבליט.

* * *

איך געדענק נישט, אַז אין קאַמונע זאָלן זיך האָבן אַנטוויקלט וועלכע עס איז ראָמאַנען, אָבער אַזעלכע שטימונגען זענען מסתמא געווען. געווען ביי אונדז א טשיקאווער בחור, שלום וויטנבערג, בערך 15 יאָר אַלט. די קינדער האָבן אים גערופן „דער באַרעץ“, ווייל ער פלעגט דערלאנגען קלעפּ אויב מ'האַט אים פארטשעפעט. די שקצים פון דער ארומיקער געגנט האָבן געפילט אויף זיך זיינע פעסטע קולאַקעס. די אַרומיקע געסלעך זענען געווען פול מיט גנבים. איין מאָל האָבן זיי ביי אונדז אַרויסגעגנבעט א סך מאָנאָפּאַטור, וואָס מיר האָבן באַקומען אויף צו גייען קליידער פאר די קינדער. די שפורן האָבן געפירט צו אַט די שכנישע געסלעך.

שלום איז געווען אן אינטעליגענטער בחור. ער האָט ליב געהאַט א סך צו לייענען. ער האָט אויך אָפּט געשטיפּט און גערייצט זיך מיט די קינדער, באַזונדערס מיט די מיידלעך.

איין מאָל אין אָנהייב פּרילינג, ווען עטלעכע טעג האָט געקנאַקט דאָס אייז אויפן טייך, האָבן מיר פּלוצלונג דערזען שלומען שפּרינגען פון איין אייזקריע אויף דער אַנדערער. אַט איז ער שוין אין מיטן טייך. דערשראַקענע זענען די לערערס און עטלעכע קינדער אראַפּגעלאָפּן צום ברעג און גענומען שרייען צו שלומען אז ער זאָל זיך אומקערן. א שכן, א פישער, ווייזט אויס, איז אראַפּגעלאָפּן מיט אַ גרויסער נעץ און געוואָלט אים אַרויסראַטעווען. אָבער שלום האָט אונדז באַרוואַקט. ער איז געשפרונגען צוריק איבער די קריעס און, אויסגעמיטן דאָס וואַסער. ביים ברעג איז ער אַריין מיט די מלבושים אין קאַלטן וואַסער און אַרויס צוריק, ווי עס וואָלט גאַרנישט נישט געשען.

מיר האָבן גערופן א ספּעציעלע פּאַרזאַמלונג, אויף וועלכער שלום איז שטאַרק קריטיקירט געוואָרן. אין אַ צייט אַרום האָבן איך אים געפּרעגט, פאַר וואָס ער האָט דאָס געטאַן. האָט ער מיר געענטפּערט: „כ'ווייס אַליין נישט. כ'האַב מסתמא געוואָלט זיך אַרויסווייזן . . .“

* * *

מיר זענען געווען פון די גליקלעכע קינדער. די 12טע קינדער-קאַמונע איז געווען אוועקגעשטעלט אויף א הויכן ניוואַ. הגם די פאַרשיידענע קינדערהיימען זענען געשטאַנען אונטערן קאַנ-

טראָל פון די געהעריקע רעגירונגס־אינסטאַנצן, זענען א סך פון די אנשטאלטן געווען אין א שלעכטן מצב און די קינדער — פארנאכלעסיקט. נישט ווייניק איז דאָס געווען אָפּהענגיק פונעם פּערסאָנאל פון דער געגעבענער קינדערהיים. אין אירע זכרונות וועגן די ערשטע טעג אין דער 12טער קינדער־קאַמונע שרייבט סאַרקע:

„ . . . א זייגער 4 זענען געקומען פיר קינדער פון אן אנדער קאַמונע — יאַנקל, שלום, בנימקע און מוליע. זיי האָבן זיך געפרעגט אויפן פארוואל־טער. ווען מיר האָבן געזאָגט, אז דאָ איז קיין פארוואלטער נישטאָ, האָבן זיי נישט געוואָלט גלייבן. זיי זענען אריין אין צווייטן צימער, איינגעהייצט דעם אויוון און זיך געשטעלט זינגען פּריוטן־לידער.“

אין יענער צייט איז פּאָפּולער געווען דאָס טרויעריקע פּריוטן־ליד, וואָס אויף יידיש קלינגט עס אזוי:

„איך וועל שטארבן אין א פּריוטישער בעט,
מען וועט מיך באַגראָבן ווי נישט איז מסתמא.
קיינער וועט נישט קומען מיך באוויינען,
נישט קיין טאטע, נישט קיין לייבלעכע מאמע . . .“

סאַרקע שרייבט ווייטער:

„ . . . מיר זענען געשטאנען ארום דעם אויוון און געזונגען, פאר די הענטלעך, אין די רינגען. סטערע האָט געטאנצט און מיר איז עס זייער געפעלן געוואָרן.“

די צייט איז געווען זייער א שווערע. די מלחמה, די רעוואָלוציע און דער בירגערקריג האָבן איבערגעלאָזן טויזנטער קינדער יתומים. זיי זענען פארווילדעוועט געוואָרן און געלעבט אין באַנדעס. די עלטערע פלעגן אכטונג געבן אויף די יינגערע. זומער זענען זיי ארומגעגאנגען באַרוועס און אָפּגעריסן, ווינטער — אַנגעטאָן אין גרויסע סאַלדאטסקע בורקעס, מיט היטלען איבער די אויערן, די פיס פאַרבונדן מיט שמאַטעס. געלעבט האָבן זיי פון גנבענען און בעטלען.

די מאכט האָט נישט געקענט זיך אן עצה געבן מיט זיי. מען האָט געפרוואווט זיי ארייננעמען אין קינדער־קאַמונעס, אָבער די מערסטע פון זיי האָבן נישט געקאָנט אונטערווארפן זיך א דיסציפלינירטן לעבן און זיי זענען אַנטלאָפן.

מיר, די עלטערע קינדער פון דער קאַמונע, פלעגן זייער אָפט גיין אויף „סובאַטיקעס“, העלפן אָפּרייניקן וועגן, פארייכטן באַגליניעס און אנדערע ענלעכע ארבעטן. איין מאָל האָבן מיר אויפן וואָקאל געזען אזא בילד:

אויף דער פלאטפארמע איז געזעסן א גרופע היימלאזע קינדער, שמור ציקע און אפגעריסענע. אן עלטער יינגל האט געהאלטן א יינגערן אויף זיין שויס און אים געלויזט.

אויף די רעלסן איז געשטאנען א פאסאזשיר-צוג. א יינגל, שווארץ פון סאזשע און בלאטע, איז ארומגעגאנגען לעבן די וואגאנעס, געשפילט אויף א מויל-הארמאניקע און צוגעקלאפט צום טאקט מיט צוויי הילצערנע לעפל. פון די וואגאנען-פענצטער האט מען אים ארויסגעווארפן שטיקלעך ברויט און מטבעות. דער קאנדוקטאר האט אים געטריבן, אבער ער איז צוריקגעקומען. נאכן דריטן פייף, ווען דער צוג האט גערירט, האט דאס יינגל, מיט דער פלינקייט פון א קאץ, ארונטערגעטויכט אונטער דער באן. אונטער די ווא-גאנעס זענען געווען קעסטלעך אדער רערן, וואוהין די קינדער פלעגן אריינ-קריכן און אזוי ארום פארן פון איין שטאט אין דער אנדערער. נישט איין קינד איז דערביי געהרגעט געווארן.

עס האט גענומען יארן ביז מ'האט געקאנט לייזן די אנגעווייטיקטע פראבלעם. טייל פון די קינדער זענען אויסגעוואקסן ערלעכע און נוצלעכע מענטשן, אנדערע האבן צוגעשטעלט מאטעריאל פאר דער אונטערוועלט.

* * *

די שיינקייט פון דער נאטור ארום אונדזער קאמונע האט באוויקט די קינדער. זיי האבן אנגעהויבן באשרייבן דעם ברייטן טייך דווינא, די האלצ-פליטן, די שיפן וואס גייען ארויף און אראפ דעם טייך, דעם וואלד און די פעלדער ארום. עס האבן נישט געפעלט קיין לידער וועגן פרילינג, הארבסט און ווינטערדיקע זאווערוכעס.

אין איינעם פון די בריוו צו מיינע ברידער אין קאנאדע שרייב איך:

„ . . . אנהייב פרילינג איז ביי אונדז די שענסטע צייט פונעם יאר. זילבערווייס גלאנצט דער שניי אויפן טייך, וואס שלענגלט זיך און ווערט פארשוואונדן הינטער די בערג. די בערג זענען שוין שווארץ. אויפן הויכן ברעג פונעם טייך שטייט אונדזער שטוב, ארומגערינגלט מיט נאך נאקעטע ביימער. זיי זענען באזעצט מיט געשוואלענע קנאספן, וואס זענען גרייט יעדע מינוט זיך עפענען און ארויסלאזן די בלעטלעך אויף דער פרייער ליכ-טיקער וועלט. קינדער זיצן אויפן בריקל און ווארעמען זיך אין דער ניי-געבוירענער זון.

„איך האב זיך פארקליבן אויף דער ווארענדע, וואס גייט ארויס צום טייך. איך שרייב דעם בריוו און לעבן מיר שפרינגט דער הונט. ער שלעפט מיך און וואונדערט זיך מסתמא: ווי אזוי קאן איך אזוי רואיק זיצן, ווען

די קינדער אַרבעטן אין גאַרטן פון דער קאָמונע. דבורה ביאלי און מאַרגאַליע זענען די ערשטע צוויי פון רעכטס.

מענטשן, פייגל און אַלע לעבעדיקע באַשעפענישן זענען אזוי אויפגעלעבט. אַפנים זיין הינטיש האַרץ פילט אויך די שיינע, ריינע פּרילינגלופט. ” אַנהייב זומער 1922 שרייב איך צו דער מאמען אין ביאליסטאָק, צווישן אַנדערס:

” . . . איר האָט קיין אָנונג נישט ווי גוט עס איז ביי אונדז זומער. די פייגלמילך בליט ארום שטוב. אויך די עפּלביימער און די קארשן. ס'איז הייס, אָבער פון טייך יאָגט אַ קאַלט ווינטעלע. מיר ארבעטן אין גאַרטן האלב־נאַקעטע. די זון ברענט דאָס לייב. אַלע פּאַרבייגייערס מיינען, אַז דאָ איז א קינדער־סאַנאַטאָריע.”

* * *

דער הויכפונקט פון אונדזער קולטור־אַרבעט זענען געווען די קאַנצערטן, וואָס מיר פלעגן גרייטן צום ערשטן מאי און זיבעטן נאָוועמבער. מיר האָבן אַפגעגעבן זייער א סך ענערגיע פאר אַט די אונטערנעמונגען. מיר האָבן אליין געדארפט שאפן די פיעסע און אַליין מאַלן די דעקאָראַציעס. אויך די קאַס־טיומען האָבן מיר געדארפט נייען. צו אַזעלכע אָונטן פלעגן מיר פאַרבעטן

די קינדער און לערערס פון אַנדערע קינדער־קאַמונעס און אויך געזעלשאפט־ לעכע טוערס.

אין דער דאָזיקער ארבעט האָט אונדז א סך געהאַלפן אונדזער לערער אַבראַשאַ. ער איז געווען א שיינער יונגער מאן מיט בלויע אויגן און בלאַנדע געקרייזלטע האָר. א טאַלסטאַיוועץ לויט זיינע איבערצייגונגען — האָט ער שטאַרק ליב געהאט ערדארבעט. ער פלעגט אָפט פאַטאַגראַפירן די קינדער ביי דער ארבעט, ביים לערנען און ביי די פאַרשטעלונגען. ער האָט געהאט א סך אינטערעסאנטע איינפאלן און דערפאר האָבן די קינדער אים זייער ליב געהאט. אונדזער לערערין נחמה איז איין מאָל אוועקגעפאַרן ערגעץ אויף קורסן און פון דאָרט האָט זי אים געבראכט צו אונדז אין דער קאַמונע. שפע־ טער האָט זי מיט אים חתונה געהאט.

מאָכן די דעקאָראַציעס האָט אונדז געהאַלפן אונדזער לערער פון צייכע־ נען, דער וויטעבסקער מאָלער מאַלקין. זיין פרוי, רבקה כאַיאָט, איז געווען מיין שוועסטערס א חברטע פון ביאליסטאָק.

מיט אַט דעם מאָלער מאַלקין איז פארבונדן אן אינטערעסאנטע געשיכ־ טע, וואָס איז געבליבן ביי מיר אין זכרון.

דער שטאַטראַט, אויף דער עצה פון דער יעווסעקציע, האָט באשלאָסן צו קאַנפּיסקירן די גרויסע שול אין וויטעבסק און פארוואַנדלען זי אין א פּיאַנער־קלוב. אין איינעם א שבת האָבן יידן געמאַכט א דעמאָנסטראַציע און פּראָטעסטירט קעגן דעם פּלאַן. זיי האָבן געפרוּאוּט אַרייַנרייסן זיך אין שול. די מיליץ אויף פּערד האָט זיי צעטריבן.

דער מאָלער מאַלקין איז געווען באשטימט צו באַמאַלן די ווענט פון דעם פּיאַנער־קלוב. אָבער ער האָט זיך קאטעגאָריש אָפּגעזאָגט דאָס צו טאָן. דער סוף איז געווען, אז די שול האָט געפּוסטעוועט. קיין פּיאַנער־קלוב איז דאָרט קיין מאָל נישט איינגעאַרדנט געוואָרן.

מאַלקין איז שפּעטער אַרויסגעפאַרן מיט זיין פאַמיליע קיין מאַסקווע. יעדעס מאָל, ווען איך פלעג קומען קיין מאַסקווע, בין איך געווען א גאסט ביי זיי אין שטוב.

אין מיין זכרון איז געבליבן דער באזוך אין מאַסקווע ווען לענין איז געשטאַרבן. א גאנצע נאַכט האָט זיך געצויגן די לאַנגע מענטשן־ריי אויפן רויטן פּלאַץ ביז צום ארון, וואָס האָט זיך געפונען אינעם הויז פון די פּראָ־ פעסיאָנעלע פאראיינען. ס'איז דאן געווען א שטארקער פּראָסט. אויפן רויטן פּלאַץ האָבן געברענט שייטערס און מענטשן האָבן זיך ביי זיי געווארעמט. אינעם טאָג פון דער לוויה בין איך גאנץ פרי ארויס אויפן רויטן פּלאַץ.

איך בין אריין אין א ים פון מענטשן. די מאלקינס האָבן געוואוינט אויף אַכאַטני ריאד, נאַענט פון רויטן פלאץ. ערשט פאר נאַכט איז מיר געלונגען אַרויסצובאקומען זיך פון דער מאסע און צוריקקערן זיך צו די מאלקינס. מאַסקווע האָט געהאט פאר מיר א באזונדערע צוציאונג־קראפט. צום ערשטן מאל האָב איך געזען די שטאַט אין אויגוסט 1923. איך, דבורה ביאלי, יאנקל דוואַרקין און פאליע גוטקאָוויטש זענען אויסגעקליבן געוואָרן ווי דעלע־גאַטן פון דער קאַמונע צו דער דערעפענונג פון דער לאנדווירטשאפטלעכער אויסשטעלונג אין מאַסקווע.

דער פארנעם פון דער אויסשטעלונג האָט אונז פשוט פארכאפט. אַלע סאָוועטישע רעפובליקן זענען געווען פארטראָטן מיט זייער נאַציאָנאַלער פראָדוקציע, פיצוכט און אַגריקולטור. פולגעפאקטע עשאַלאַנגען מיט דעלעגאַטן און עסקורסאַנטן זענען געקומען פון אַלע עקן לאַנד, צו באזוכן די פארשי־דענע פאויליאַנגען.

ווען איך בין צוריקגעקומען קיין וויטעבסק, האָב איך אָנגעהויבן טראכטן וועגן פאָרן לערנען זיך קיין מאַסקווע. איך האָב חשק געהאט צו לערנען אויף די מעדיציניש־פעדאגאָגישע קורסן אין בלאַנסקיס אקאדעמיע. איך האָב שוין דעמאָלט געהאט א נייגונג צו ארבעטן מיט קינדער*, האָב איך טאקע געוואָלט זיין באהאוונט אין דער פיזיאָלאָגיע פונעם קינד. מיין חלום איז אָבער נישט פארווירקלעכט געוואָרן. איך האָב נישט געהאט די מאטעריעלע מיטלען דאָס דורכצופירן.

* * *

ערב יום־כיפור 1922 האָב איך באקומען די טרויעריקע ידיעה, אַז מיין באַבע איז געשטאַרבן.

די באַבע איז געווען אונדזער צווייטע מאַמע. זי איז שטענדיק געווען פארנומען מיט קאַכן, ראמען און האַדעווען די קינדער.

אין א שטוב מיט אַ גרויסער משפחה זענען די קינדער קיין מאל נישט געשלאָפן באַזונדער. צוויי צוקאַפנס און איינער צופוסנס אין א בעט אַדער אויף א שלאַפבאַנק, א מאל אפילו — אויף א שעניק אויפן דיל.

איך בין אלע מאל געשלאָפן מיט דער באַבען. די קאץ איז געלעגן צו־פוסנס. א מאל פלעגט זי זיך אריבערקלייבן און לייגן זיך ביי מיר אויפן האלדז, ווי א פוטערנער קאַלנער.

* איך בין צוגעצויגן געוואָרן צום פעדאגאָגישן ראט אין דער קאַמונע. ווען די לערערס פלעגן אוועקפאָרן, האָבן די עלטערע קינדער זיך פארנומען מיט די יונגערע. איך פלעג דאן לערנען מיט א גרופע יונגערע קינדער.

חנה האָט מיר געשריבן, ווי אזוי די באַבע איז געשטאָרבן. די באַבע האָט צוגערופן מיין שוועסטער צום בעט און געפרעגט: „חנה, דו ביסט דאָך א קלוגע, זאָג זשע מיר, איז טאַקע דאָ א יענע וועלט? דו הערסט, אז דאָס הענדעלע קרייעט אין הויף? עס וויל דאָך אזוי לעבן. בעט פאַר מיר, חנה, איך האָב דאָך נאָך גאַרנישט געלעבט.“ *

ביי אונדז אין דער קאָמונע האָט מען אנטוויקלט די באַציאונג צו ארבעט און ארבעטער: וואָס עס זאָל נישט געשען, מוז די ארבעט געטאָן ווערן. דעם טאָג, ווען איך האָב באקומען די ידיעה וועגן דער באַבעס טויט איז ביי אונדז געווען א „סובאַטיק“. מיר האָבן צוגעאיילט דאָס אראָפּנעמען די פרוכט פון די ביימער און דאָס גרינס פונעם גאַרטן. די ארבעט האָט א ביסל געלינדערט מיין צער.

* * *

אונדזער ווירטשאפט איז באַרייכערט געוואָרן מיט א קו. דאָס איז געווען אַבראַשאַס אויפטו. אַז די קינדער זאָלן האָבן מילך. ער האָט זיך אויך ארומ-געטראָגן מיט א פלאַן פאר דער צוקונפט: אונדזער קאָמונע זאָל באקומען אן אימעניע און מיר זאָלן פארוואנדלט ווערן אין א פארם-קאָמונע. אין „קאָמו-נאר“ נומער 4-5 שרייב איך וועגן אונדזערע חלומות און פלענער, האָפּענונגען און דורכפאלן. מיך און יאנקל דוואַרקינען, א יינגל פון א יאָר 14, האָט מען באשטימט פאר די „מאַלאַטשניקעס“.

מיר האָבן געהאט א שטאַל אין הויף, וואו מען האָט געהאלטן אונדזערע קראַליקעס. האָט מען אָפּגעצוימט א באזונדער ווינקל פאר דער קו און זי דאָרט איינקווארטירט. פון אָנהייב האָבן מיר א ביסל מורא געהאט ארומצוגיין ארום דער בהמה, אָבער דערין האָט אונדז א סך ארויסגעהאַלפן מאַריאַ, וועלכע פלעגט קומען ארבעטן אין דער ווירטשאפט.

ווען די קו איז געקומען אויף דער צייט און געדארפט זיך קעלבן, איז דאָס גאַנצע הויז געגאנגען כאַדאַראָם. יעדעס איינס פון די קינדער האָט זיך אויסגעביטן וואָס פאר א קעלבעלע עס וויל.

ענדלעך האָט מאַריאַ געלאָזט וויסן, אַז עס דערנענטערט זיך די שעה פון געבוירן. די קראַמיסיע איז א גאַנצע נאכט געזעסן אין שטאַל. די קו האָט זיך געדרייט אין יסורים און געקרעכצט. דאָס געבוירן האָט זיך אָנגע-

* די באַבע איז געבליבן א יונגע אלמנה מיט פיר קליינע קינדער. מיין מאַמע איז געווען די עלטסטע — 9 יאָר אַלט. די באַבע האָט נישט געוואָלט געבן אירע קינדער קיין שטיפטאָטן. זי האָט זיי אַליין מפרנס געווען, אויסגע-האַדעוועט און חתונה געמאַכט.

הויבן אין מיטן נאַכט. איך האָב זיך דערשראַקן און זיך פאַרגעוואַרפן פאר וואָס מיר האָבן נישט געבעטן מאַריאַן, אַז זי זאָל בלייבן נעכטיקן מיט אונדז. איך בין געלאָפן רופן נחמה, אָבער ביי נחמהס שלאָפצימער בין איך געבליבן שטיין און נישט געהאט די דרייסטקייט זי אויפצואוועקן. ווען איך בין צוריק־געקומען אין שטאַל, איז שוין דאָס קעלבעלע געלעגן אין היי און די קו האָט עס ארומגעלעקט. דאָס איז געווען א שייך, רויט ביקעלע מיט א ווייסן פלעק אויפן שטערן.

אין א קורצער צייט אַרום האָט מען פארקויפט דאָס קעלבעלע און אונדז איז געוואָרן זייער אומעטיק. אויף צו טרייסטן די קינדער האָבן די לערערס געבראַכט א שוואַרץ געקרייזלט שעפסעלע. דאָס שעפסעלע איז געוואָרן זייער נאַענט מיט דער קו און עס פלעגט איר נאַכגיין אומעטום.

* * *

מיינע ברידער אין קאַנאַדע זענען געווען זייער באַזאָרגט וועגן מיר. די צייטונגען דאָרט האָבן כסדר געשריבן וועגן דעם שווערן הונגער אין רוסלאַנד. איך האָב זיי געענטפערט, אַז פאר די קינדער איז פאַראַן גענוג עסן און מען באַזאָרגט אונדז מיט אַליץ, און אז מיר איז צוגעקומען אויף דער וואַג 13 פונט. א הויך דעם קאָן מען איצט אַליץ קויפן פריי, אויב מען האָט געלט.

אין יאָר 1922 איז איינגעפירט געוואָרן די נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק — „נעפּ“ . איבער נאַכט האָבן זיך געעפנט געשעפטן. פויערים האָבן געבראַכט שפייז אויפן מאַרק, און ווער עס האָט נאָר געהאט געלט, האָט געקאָנט קויפן וואָס ער האָט געוואָלט. מען האָט אויך גענומען סטאַביליזירן די וואלוטע און איינגעפירט דעם גאַלד־רובל.

פון צייט צו צייט פלעג איך באקומען עטלעכע דאָלאַר פון מיינע ברידער, אַריינגעלייגט אין זייערע בריוו (אין די מערסטע פאַלן פלעגט מען אַרויסנעמען די דאָלאַרן און זיי זענען צו מיר נישט דעראַנגען). פאר דעם געלט פלעג איך זיך קויפן פארשיידענע זאַכן.

אין אָקטאָבער 1922 איז אונדזער קאַמונע געוואָרן 2 יאָר. מיר האָבן איינגעאַרדנט א היימישן יום־טוב און עס איז געווען זייער פריילעך. די קינדער האָבן געלייענט זייערע איינדרוקן און דעראינערונגען פון דער קאַמונע. מיר האָבן באקומען פון יידישן קאַמיסאַריאַט מתנות: ווארעמע טיכלעך פאר די מיידלעך און העמדער פאר די יינגלעך.

די בריוו פון קאַנאַדע זענען געוואָרן צודרינגלעכער. מיין ברודער מאיר האָט מיך געמוסרט: „אז דו וועסט עלטער ווערן, וועסטו פארשטיין דאָס

לעבן א ביסל מער. דו וועסט פארשטיין, אז מעלקן קי און קלייבן קארטאָפֿל איז נאָך נישט דער עיקר. אין אמעריקע קאָנסטו זיך אויך לערנען.

אין מיין ענטפער האָב איך באַרואיקט די ברידער, אז נישט בלויז מיר אַרבעטן, נאָר מיר לערנען אויך און מיר באַווייזן א סך צו טאָן אויפן קולטור־געביט. מיר האָבן שוין אַרויסגעגעבן פינף אייגענע זשורנאַלן. מיר לערנען איצט די ווערק פון י. ל. פּרץ. מיר האָבן אַרגאַניזירט לערן־גרופּעס פאַר קולטור־געשיכטע, נאַטור־וויסנשאַפט, חשבון און רוסיש. אינטערעסאַנט איז ווי אזוי מיר לערנען רוסיש: מען קלייבט אויס א רוסישע פּיעסע און יעדער נעמט פון דאָרט פאַר זיך א ראָל. די פּיעסן ווערן געשטעלט אין די אָוונטן, ווען עס פירט זיך די קלוב־אַרבעט. אזוי ארום לערנען מיר אי רעדן, אי דראַ מאַטורגיע. שפּעטער האָבן מיר בדעה צו אינסצעניזירן דערציילונגען און אזוי אַרום וועלן מיר לערנען שרייבן און גראַמאַטיק, און דערביי אויך לערנען וועגן דער עפּאָכע פון דעם געשעענעם. און וואָס שייך מיין צוקונפֿט — שרייב איך צו די ברידער — זענען דאָ פאַראַן גרויסע מעגלעכקייטן: יידישע טעכניקומס, יידישע אוניווערסיטעטן, און פאַרגעסט נישט: די ש פ ר א ך א י ז י י ד י ש !

דעם דאָזיקן בריוו פאַרענדיק איך מיט די ווערטער: „איך בין זיכער, אַז איך וועל זיך נאָך זען מיט אייך. מיך אינטערעסירט זייער אמעריקע, איך מוז אָבער פּריער ווערן זעלבשטענדיק. איך האָב שוין אזוי פיל מאָל געביטן מיין אונטעריכט־שפּראַך און איך וויל עס מער נישט טאָן. זאָרגט נישט וועגן מיר. איך בין געזונט, שטאַרק און צופרידן.“

* * *

אונדזער קאָמונע, די 12טע יידישע אַרבעטס־קאָמונע, איז באשטימט געוואָרן ווי א מוסטער־אַנשטאַלט און געדאַרפֿט אוועקגעשטעלט ווערן אויף א הויכן ניוואָ. ענדלעך האָט זי באקומען אן אימעניע מיט א רייכער ווירט־שאַפט, מיט פּערד און קי. דער שטח האָט פאַרנומען בערך 12 דעסיאַטין לאַנד, דערפון 3 דעסיאַטין סאָד און 2 — גאַרטן. דאָס איבעריקע איז געווען פּעלד, וואַלד און געביידעס. די אימעניע איז געווען א זעלטן שייגע. זי האָט אַ מאָל געהערט צו איינעם פון די רייכסטע פּריצים אין וויטעבסק, געלעגן ביים טייך און ביי דער באַן־ליניע. דער צוגאַנג צו איר איז געווען דורך אן אַליי פון הויכע טאַפּאַלן און פּרעכטיקע בלומען־בייטן. אין סאָד איז געוואָרן איינגעאַרדנט א בינע. די געביידע גופא איז טאַקע געווען אן אמתער פּאַלאַץ. נאָך דער רעוואָלוציע האָט זיך דאָרט געפונען א מיליטערישער און לאַנד־

רעדאקציע־קאָמיטעט פון זשורנאַל „קאָמונאַר“. פון רעכטס צו לינקס: יואל פרידמאן, לערערין נחמה דאַראַשאַקאָ, מאַרגאַליע (רעדאַקטאָר), פאליע גוטקאוויטש, שלום וויטנבערג.

ווירטשאפטלעכער טעכניקום. דאָרט זענען צונויפגעקליבן געוואָרן גראָזן און געוויקסן פון דער צפון־מערבדיקער געגנט פון רוסלאַנד.

לויטן פלאַן, האָט מען אחוץ דער קינדערהיים, געדארפט דאָרט עפענען א 7־יאַריקע יידישע שול פאר 200 קינדער פון דער געגנט.

א טייל פון די עלטערע קינדער זענען אריינגעצויגן געוואָרן אין דער יוגנטלעכער געזעלשאפטלעכער ארבעט מחוץ די ראמען פון דער קינדער־קאָמונע. אויך מיר האָט אימפּאַנירט די אַרבעט אויף א ברייטערן געביט. איך בין געוואָרן אקטיוו אין שטאַטישן קינדער־קאָמיטעט, געהאַלפן אַרגאַניזירן קאָנפּערענצן. אויף איינער פון די קאָנפּערענצן האָב איך געלייענט א פּאַר־טראַג וועגן קינדערקלובן און דערפאַר בין איך אויסגעוויילט געוואָרן אין דער קאָמיסיע צו אַרגאַניזירן אַזאַ קלוב.

איך האָב זיך אויך באטייליקט אין צוגרייטן אַן אָונט פאר די הונגע־ריקע דייטשישע קינדער. מען האָט ווידער געדארפט אַנשרייבן א פּאַרטראַג

און אויך אַרגאַניזירן א דיאַגראַמע-אויסשטעלונג וועגן דער אלגעמיינער לאַגע אין דייטשלאַנד.

דער אַוונט לטובת די הונגעריקע דייטשישע קינדער איז אדורך זייער גוט. איך האָב געהאלטן א פּאַרטראַג וועגן דער עקאָנאָמישער לאַגע אין דייטשלאַנד. מיר האָבן געשאפן 50 רובל אין גאַלד און דאָס אָפּגעשיקט פאר די קינדער.

איך האָב אָבער אָנגעהויבן פילן, אז איך וואקס ארויס פון דער קינדער-קאַמונע. איך האָב זיך געווענדעט צום פעדאגאָגישן ראַט, אז מען זאָל מיך און דאָבען באַפרייען פון די אַרטיקע ארבעטס-קאָמיסיעס, ווייל מיר אינטערעסירן זיך מיט דער אויסערלעכער געזעלשאפטלעכער אַרבעט. דער פּאַרשלאַג איז נישט אָנגענומען געוואָרן. עס איז אויך אויפגעקומען א פלאַן, אַז די עלטערע קינדער זאָלן זיך אָפטיילן פון דער קאַמונע און צוזאמען מיט אנדערע יוגנט-לעכע אַרגאַניזירן א יידישע אַגריקולטורעלע יוגנט-פאַרם. דער פלאַן איז צום באַדויערן נישט צו שטאַנד געקומען.

אין פעדאגאגישן טעכניקום

צווישן די עלטערע קינדער אין דער קאמונע האָט זיך געשאפן אַן אומ־
רויאַקע שטימונג. אפשר איז דאָס געווען כאַראַקטעריסטיש פאר אונטער־
וואַקסנדיקער יוגנט. מעגלעך אויך, אַז דאָס לעבן אין דער קאמונע האָט
געהאמעוועט אונדזער ווייטערדיקע גייסטיקע אנטוויקלונג. יעדן פאלס איז
געוואָרן קלאַר, אַז די עלטערע קינדער דארפן פארלאָזן דאָס געזיכערטע
קאַלעקטיווע לעבן אין דער קינדער־קאמונע און יעדער דארף טראכטן וועגן
זיין אָדער איר ווייטערדיקער אנטוויקלונג.

ווי עס זאָל נישט זיין — צוויי און א האלב יאָר בין איך געווען גליקלעך
אין דער קאמונע. איך בין אדורכגעגאנגען די שול, וואָס איז געווען א מיניא־
טור פון דער געזעלשאפט. איך האָב זיך געלערנט קעמפן פאר מיינע רעכט,
קריטיקירן וואָס האָט מיר אויסגעזען צו זיין אומריכטיק און זיין פייאיק
אויפצונעמען קריטיק — צו קאָנען באַשולדיקן און אויך פאַרטיידיקן.
אַבער איך בין אויסגעוואַקסן און די קינדער־געזעלשאפט איז געוואָרן
פאר מיר צו ענג. ווען מען קאָכט זיך עטלעכע יאָר אין אייגענעם סאַס, שעפט
זיך אַלץ אויס און עס ווערט פוסט, מען איז נישט צופרידן און עס הייבן זיך
אַן שווערע שטימונגען.

* * *

אין סעפטעמבער, 1923, זענען עטלעכע עלטערע קינדער אוועק זיך
לערנען. שלום וויטנבערג, וואָס האָט שטענדיק זיך אינטערעסירט מיט פאָלי־
טיש־געזעלשאפטלעכע לימודים, איז אוועק קיין מינסק. דאָבע איז אוועק אין
אַ פאָליטעכנישער שול, דבורה ביאלי — קיין קיעוו, אין אַן אגריקולטור־
טעכניקום. איך בין אַנגעקומען אין וויטעבסקער פעדאגאגישן טעכניקום אויפן
נאָמען פון אסתר פרומקין.

דער פעדאגאגישער טעכניקום האָט זיך געפונען אין צענטער פון שטאָט.
איך בין דערווייל געבליבן וואוינען אין דער קאמונע, ווייל עס איז נישט
געווען קיין פלאץ אין דער סטודענטישער צוזאמענוואוינונג.
די געביידע פונעם טעכניקום איז באשטאנען פון צוויי שטאָק. אויפן
אויבערשטן שטאָק האָט זיך געפונען א 7־יאַריקע קינדערשול, אויפן ערשטן

שטאָק — דער לערער־סעמינאר. איך האָב אויסגעזען א סך יינגער פון מיינע יאָרן. ווען איך בין אַריין אין קלאַס, האָט דער לערער זיך אָנגערופן צו מיר: „מיידעלע, די קינדערשול איז אויפן צווייטן שטאָק.“

צו באַקומען א צימער אין שטאָט האָט געדויערט א סך לענגער ווי איך האָב פריער געמיינט. איך בין געווען געצוואונגען צו גיין יעדן טאָג א מהלך אין שטאָט אַריין און צוריק.

דער צוואמענשטעל פון די סטודענטן אין טעכניקום איז געווען א פארשיידנארטיקער. געווען יינגערע, וואָס האָבן געענדיקט א שול און עלטערע — ארבעטער, וואָס האָבן געוואָלט באַרייכערן זייער וויסן און ווערן יידישע לערער. די לעצטע זענען מערסטנס געקומען פון די שטעט און שטעטלעך פון ווייסרוסלאַנד און אוקראַינע. עס איז אויך געווען א באדייטנדע גרופע סטודענטן פון אומאַן.

דער איבערגאנג פון אַרגאניזירטן קינדערישן לעבן צו א מער דער־וואַקסענער סביבה האָט געפאָדערט צופאַסונג, און דאָס איז אָנגעקומען נישט לייכט.

צוליב דער ווייטקייט פון מייך וואוינאַרט, האָב איך נישט געהאט די מעגלעכקייט צו באַזוכן אין די אַוונטן פארשידענע פאַרטראַגן, וואָס וואָלטן מיר געווען געגעבן זייער א סך, און אויך נישט די אלע קרייזלעך, אין וועלכע איך האָב זיך פארשריבן. איך האָב פשוט נישט געהאט קיין כוח צו גיין נאָך א מאָל אין שטאָט. עס פלעגן זיך צומאָל שאַפן שווערע שטימונגען.

אַבער ווען מען איז יונג, קאַנען קיין שווערע שטימונגען לאַנג נישט אָנהאַלטן. עס בייטן זיך כסדר דער אומעט און טרויער מיט אויסברוכן פון פרייד און געלעכטער, און באלד ווידער צוריק אויף א שווערן געמיט — א מין זיגזאג פון שטימונגען, וואָס איז זיך אַליין שווער צו דערקלערן.

* * *

אונדזער אַקטאַבער יום־טוב יענעם יאָר איז אדורך זייער גוט. די פיעסע אין פערזן, אדורכגעפלאַכטן מיט לידלעך, האָב איך אָנגעשריבן, און ווייזט אויס — שוין צום לעצטן מאָל אין דער קאַמונע. איך אַליין האָב גענומען א גרויסן אַנטייל אין שפילן די פיעסע — אויסגעפירט דאָרט דריי פארשידענע ראָלן. במשך פון איין וואָך האָבן מיר דורכגעפירט די פּראָבעס. מען האָט זיך זייער געאַיילט, אַבער עס איז אַדורך גוט.

בכלל איז דאָן געווען א סעזאָן אויף הוליאַנקעס. א גאַנצע וואָך איז מיר אויסגעקומען צו גיין יעדן אַוונט אויף אַ פאַרוויילונג, וואו מען פלעגט פארברענגען ביז שפעט אין דער נאַכט.

שטודיר-גרופע אין פעדאגאגישן טעכניקום אין וויטעבסק. אונטערשטע ריי, דריטע פון לינקס איז מאַרגאַליע.

דערנאָך זענען געקומען די פּעריען און די שטימונג איז ווידער געוואָרן אַ שלעכטע. איך האָב כמעט גאַרנישט געטאָן, נאָר געזעסן אין קאַמונע און דערשטיקט געוואָרן פון אומעט. פארפאלן, אויסגעוואקסן! איך האָב מער נישט געהאט קיין אינטערעס צו דעם לעבן דאָרט. צו די צרות איז ווינטער, אין די אָונטן קאָן מען נישט פארברענגען אין שטאָט, און ביים טייך דרייען די ווינטן אָן אזוי פיל שניי, אז מען קאָן דערטרונקען ווערן.

דערווייל איז אָנגעקומען דאָס נייע יאָר. אין דער קאַמונע איז פאַרגע-קומען אַ נייע יאָר אָונט. נאָך דעם בין איך אַוועק אין טעכניקום און דאָרט געהוילעט ביז 4 אַ זייגער פאַר טאָג. שפעטער זענען מיר געפאַרן מיט דראָזש-קעס און אזוי זענען מיר אַריינגעפאַרן אין יאָר 1924 — דאָס פּערטע יאָר מיינס אין רוסלאַנד.

* * *

ענדלעך האָב איך באקומען אַ פּלאַץ אין דער צוזאמענוואוינונג פון די סטודענטן. דאָס הויז איז געווען אלט, אָבער רייך, די צימערן ווייס געקאלכט מיט הויכע סטעליעס און גרויסע פענצטער. מיר זענען געווען דריי אין אַ צימער. פון מיינע צוויי שכנות געדענק איך צום בעסטן טשארנע. זי איז געווען אַ הויכע און ברייטבייניקע, מיט אַן ערנסטן אויסדרוק אויפן פנים, נישט קיין סך עלטער פון מיר, אָבער מער דערוואקסן. זי האָט געשאפן אַרום

זיך אן אטמאָספֿער פון רואיקייט און ארבעטזאמקייט. דאן האָט זיך געפילט אַ מאַנגל אין ביכער, און אַז מיר האָבן באַקומען א וויכטיק בוך, האָט זי פאַרגעלייענט און מיר פלעגן זיך צוהערן.

די קיך און דאָס עסציימער האָבן זיך געפונען אין דער געביידע פונעם סעמינאר. מיר פלעגן קריגן דריי מאַלצייטן א טאָג. דאָס איז געווען פראָסט עסן, אָבער גענוג גארהאפטיק.

די איינריכטונגען אין דער צוזאַמענוואוינונג זענען געווען פרימיטיווע. עס זענען געווען וואסער־קראנען און שיסלען זיך ארומצואוואשן, אָבער נישט קיין באַדצימערן.

פון צייט צו צייט פלעגן מיר באקומען צעטלען צו גיין אין דער שטאָטי־שער באַד. וועגן דעם פלעגט מען צעהענגען מעלדונגען אויף די ווענט. דאָס גיין אין באַד איז געווען א פריידיק געשעעניש. אין אַזא טאָג איז געווען אן אויפרודער אין דער צוזאַמענוואוינונג. יעדער איז געווען פארנומען מיט וואשן און פרעסן זיינע וועש און מלבושים. קיין סך זאכן האָבן מיר נישט פארמאָגט, אָבער קיינער האָט נישט געפילט, אז עס פעלט אים עפעס אויס. בכלל האָט דער פערזענלעכער מאטעריעלער מצב נישט אַרויסגערופן ביי קיינעם קיין זאָרג.

דאָס לעבן אין פעדאגאָגישן טעכניקום איז געווען אין גאַנצן פון אן אַנדער כאַראַקטער ווי אין דער קאָמונע. דאָ איז דאָס לעבן נישט געווען אַרגאָ־ניזירט ווי אין דער קינדערהיים — א חוץ דער דיסציפלין פון לערנען. דאָ איז געווען א צוזאַמענלעבן פון די דערוואקסענע און א חברישע באציאונג מיט די לערער און מיט דער פארוואלטונג.

די סטודענטן זענען באזאָרגט געוואָרן מיט שפייז און וואוינונג. זיי פלעגן אויך באקומען א קליינע סטיפענדיע און אומזיסטע באנבילעטן צו פאָרן אהיים וואקאציע־צייט.

דער קורס איז געווען א 4־יאַריקער. די ערשטע דריי יאָר האָט מען געלערנט דאָס פראַגראַם פון א מיטלשול. דאָס פערטע יאָר איז געווען באַ־שטימט פאר פעדאגאָגיש וויסן און פאר פראקטישער ארבעט אין א גרונטשול. עס האָט זיך געפילט א באשטימטע איילעניש ביים דורכגיין דעם קוריקולום. אין יענער צייט האָט זיך געפאָדערט א שנעלע צוגרייטונג פון יידישע לערער־קאָדערען; עס האָבן זיך געעפנט א סך יידישע שולן און דערפאר איז געווען א מאַנגל אין יידישע לערערס.

אחוץ יידישע קינדער־שולן זענען אויפגעקומען יידישע קולטור־אינסטי־טוציעס, פאַרלאַגן, צייטונגען, זשורנאַלן, טעאַטער, וויסנשאַפטלעכע אַקאַ־

א גרופע סטודענטן פון טעכניקום אין וויטעבסק, 1924. צווייטע פון לינקס איז מאַרגאַליע, דריטע איר נאַענטע חברטע טשארנע.

דעמיעס, מלוכהשע אינסטיטוציעס, יידישע געריכטן, וואו יידיש איז געווען די אומגאנג־שפראך. יידישע שרייבער האָבן געשאַפן אַ רייכע ליטעראַטור. עס איז געוואָרן דרינגנדיק נויטיק צו אַנטוויקלען א יידישע אינטעלי־גענץ, וועלכע זאָל זיך קענען שטעלן צו דינסט די פארשיידענע קולטור־אַנ־שטאַלטן. אַזוי אַרום זענען אויפגעקומען יידישע לערער־סעמינאַרן און טעכ־ניקומס אין וויטעבסק, מינסק, קיעוו און אין אַנדערע שטעט. אַן אַנונג וועגן דעם שנעלן וואוקס פון יידישע שולן און קולטור־אינ־סטיטוציעס אין ראַטן־פאַרבאַנד אין יענער צייט, קאָן מען קריגן פון אַ באַ־שרייבונג וועגן אַ יידישער דערציאונג־קאַנפערענץ אין מאַסקווע, אין יאָר 1926.

אסתר ראָזנטאַל־שניידערמאַן, וואָס האָט בייגעוואוינט יענע קאַנפערענץ, דערציילט אין אַן אַרטיקל אין „צוקונפט“ (מאיינוי, 1976):

„אין די יידישע מלוכה־שולן פון ראַטן־פאַרבאַנד לערנען 150 טויזנט קינדער. פון פאַראַיאָרן ביז היינט האָט די צאָל קינדער א שפרונג געטאָן אויף 25 פּראָצענט . . . דער ראַטן־פאַרבאַנד האָט געעפנט 750 יידישע שולן . . .

פאנטאסטיש קלינגט פאר מיר ש. פאלאטניקס צוואג, אז אין די נאָענטסטע פינף יאָר וועט דאָס מלוכהשע יידישע שולוועזן אויסוואַקסן אויף נאָך גאַנצע טויזנט שולן!

„דאָס איז דאָך געווען דאָס יאָר 1926 — די גאַלדענע תקופה פון דער יידישער קולטור-בויאונג אין ראַטן-פאַרבאַנד . . .“

* * *

גראַדוואַנטן פון לעצטן יאָר אין אונדזער טעכניקום האָט מען געדארפט באַזאָרגן מיט הויכע שטייול, ווייל על פי רוב זענען זיי געווען מחוייב צו ארבעטן צוויי יאָר אין קלענערע שטעטלעך, און דאָרט זענען די שטייול געווען נייטיק אין האַרבסטיקע רעגנס און טיפע בלאַטעס.

דאָס הויפטגעוויכט אין די לימודים איז געלייגט געוואָרן אויף יידישער שפראַך, יידישע ליטעראַטור, מאַטעמאַטיק, נאַטור־וויסנשאַפט און פּאָליטישע לימודים. איך געדענק נישט, אז מיר זאָלן האָבן געלערנט יידישע געשיכטע. פון די לערער זענען געבליבן אין זכרון זאַבלודאַווסקי, דער לערער פון נאַטור־וויסנשאַפט, א הויכער שיינער מאַן מיט א שפיציק בערדל און אויך קאַלעצקי, לערער פון מאַטעמאַטיק. ער איז געגאַנגען א ביסל איינגעבויגן, געהאַט א קוטשמע גרויע האַר, שוואַרצע וואַנצעס און שמייכלדיקע אויגן. די ביידע לערער זענען געווען פון ביאליסטאָק.

ליידער האָב איך פאַרגעסן דעם נאָמען פונעם לערער פון ליטעראַטור. איך געדענק אָבער גוט דעם פאַטאָס, מיט וועלכן ער האָט אונדז געלייענט די ווערק פון י. ל. פּרץ, באַזונדערס „די גאַלדענע קייט“. ער האָט אליין געשטאַמט פון א חסידישער משפּחה. ער פלעגט אַרײַן אין עקסטאַז, ווען ער האָט גענומען רעדן וועגן דעם הויפטהעלד פון „די גאַלדענע קייט“, ר' שלמה, וועלכער וויל מיט כוח איינהאַלטן דעם שבת אויף דער וועלט. ער וויל קיין הַבְּדֵלָה נישט מאַכן, כדי נישט צו ברענגען די וואַך מיט אירע דאגות און מאַטערנישן.

מיר, די תלמידים, זענען געווען באַגייסטערט פון די ווערטער, וואָס

י. ל. פּרץ האָט אַרײַנגעלייגט אין שלמהס מויל:
חרוב זאָל ווערן די וועלט!

און מיר —

מיר שבתדיקע,

מיר יומטובדיקע,

מיר נשמה־תירהדיקע יידן,

וועלן איבער אירע חרבות גיין.

שילער פון פעדאגאָגישן טעכניקום אין וויטעבסק מיט זייערע לערער.

און ווייטער:

און אזוי —

אזוי גייען מיר,

זינגענדיק און טאַנצענדיק.

מיר גרויסע, גרויסע יידן,

שבת-יומטובדיקע יידן . . .

. . . און מיר בעטן נישט,

און מיר בעטלען נישט —

גרויסע שטאַלצע יידן זענען מיר!

אין אַט די דערהויבענע ווערטער האָבן מיר אַריינגעלייגט אונדזער אויסטייטש: מיר דאַרפן חרוב מאַכן די אַלטע אַרדענונג און בויען אַ נייע, שיינע וועלט. דעמאָלט, אין פּרילינג פון אונדזער לעבן און אין פּרילינג פון דער רעוואָלוציע האָבן מיר נאָך נישט געוואוסט, אַז עס וועט קומען אַ צייט, ווען נישט נאָר די אלטע וועלט, נאָר אויך די „נייע וועלט“ וועט חרוב מאַכן

און אומברענגען סיי פרצעס שבת-יומטובדיקע יידן, סיי אונדזער ריינעם, קינדערישן גלויבן.

אַבער אין יענער צייט האָבן מיר טאַקע אזוי זיך געפילט: שטאַלצע, זינגענדיקע יידן . . .

מיר האָבן א סך געלערנט, אָבער אויך גוט פאַרבראכט. אָפט פלעגן מיר איינגארדענען וועטשערינקעס, אַרויסגעבן א לעבעדיקע צייטונג און אין קופלעטן פלעגן מיר פאַראַדירן אונדזערע לערערס און סטודענטן.

עס זענען אויך געווען אקטיוויטעטן אויסער די ראַמען פון טעכניקום — פאַרזאַמלונגען, ליטעראַרישע לעקציעס און אַנדערע אונטערנעמונגען. עס פלעגן פון צייט צו צייט קומען שרייבער פון מאַסקווע, קיעוו אָדער מינסק און האַלטן פאַר אונדז פאַרטראַגן.

דאָס נישט־געוויינטלעכע בלייבט אַמאָל אין זכרון. ווען אהרן קושניראָוו איז אַמאָל געקומען אין אונדזער טעכניקום, האָט ער נאָך זיין פאַרטראַג זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ דראַמאַטישער פּאַזע, גענומען דעקלאַמירן זיינס א ליד און פּלוצים געבליבן שטיין אין אַ פאַרלעגנהייט. ער האָט פאַרגעסן די וויי־טערדיקע סטראָפּן און זיך אַנטשולדיקט, וואָס ער האָט נישט געהאַט מיט זיך זיין בוך.

די ערשטע צייט פון מיין לערנען אין טעכניקום בין איך נאָך געווען פאַרבונדן מיט דער קאַמונע. בעת די וואַקאַציעס, ווען די סטודענטן זענען זיך צעפּאַרן, פלעג איך צוריקגיין אין דער קינדערהיים.

שפעטער האָב איך זיך דערטראַכט צו מאַכן זיך די פּעריען מער אינ־טערעסאַנט. ווי שוין דערמאָנט, פלעג איך פון צייט צו צייט באַקומען עטלעכע דאָלאַר פון מיינע ברידער אין קאַנאַדע. צוזאַמען מיטן אומזיסטן באַנבילעט, האָט דאָס מיר געגעבן א מעגלעכקייט צו פאַרן, אַליין אָדער מיט א גרופּע סטודענטן, קיין מאַסקווע, לענינגראַד און אין אַנדערע שטעט.

בעת מיין באַזוך אין מאַסקווע, האָב איך דאָרט געזען דאָס יידישע מלוכה־טעאטער, וואָס האָט דאן זיך געפונען אין זיין פולן פונאנדערבלי. איך האָב געזען מיכאַעלסן און זוסקינען שפילן אין דער פּיעסע „200,000“. איך האָב באוואונדערט דעם עקספּרעסיאָניסטישן אופן פון זייער שפילן און די דעקאָראַציעס פון מייערהאַלדס טעאטער. איך בין דאן אויך געווען אין קרעמל, אין מווייען, אין קונסט־גאלעריעס און אין א סך היסטאָרישע פּלעצער. אין לענינגראַד האָב איך באזוכט דעם „ערמיטאַזש“, דעם קעניגלעכן פּאלאַץ אין צאַרסקאָיע סיעלאַ און די שיף „אָוּראַראַ“, וואָס האָט אָפּגעגעבן דעם ערשטן שאָס פון דער רעוואָלוציע אויפן קעניגלעכן פּאלאַץ אין יאָר 1917.

צוויי זומערס האָב איך, צוזאמען מיט א גרופע פון אונדזער טעכניקום, פארבראכט אין קרים, אין סימעיו, ביים שווארצן ים. ווען די באַן איז געפאָרן איבער דעם שמאַלן ערדפאס, וואָס פארבינדט דעם האלבאינדזל מיט אוקראינע, דעם פערעקאָפּ, האָט אונדז א פאסאזשיר דערציילט, אַז אין דער צייט פונעם בירגערקריג איז דאָס וואסער פון ביידע זייטן פערעקאָפּ געווען פארלייגט מיט הרוגים. דאָ זענען פאָרגעקומען פארביטערטע שלאכטן צווישן די רויטארמייער און דער ווייסער גווארדיע. איצט איז דאָרט געווען איינגעאָרדנט א פרעכטיקער אָפּרוואַרט. דער ים און דער מילדער קלימאט האָבן געבראכט אהין מענטשן פון אַלע שיכטן — פון די העכסטע רעגירונג-באַזאַמטע ביז פשוטע פאבריק-ארבעטער. די קעניגלעכע פּאַלאַצן זענען פארוואנדלט געוואָרן אין אַפּרו-הייזער און סאנאטאָריעס.

מיר האָבן זיך איינגעאָרדנט אויף זייער א באשיידענעם אופן. איך האָב זיך איינקווארטירט אין א הויז פון א טאָטערישער פאמיליע. דאָס הויז, צו זאמענגעקלעפט פון ליים, האָט כמעט קיין פענצטער נישט געהאט, כדי עס זאָל נישט אריין די היץ פון דרויסן. געשלאָפּן איז מען אויפן ערדענעם דיל, אויף א דינעם מאטראַץ.

ווען מיינ געלט האָט זיך אויסגעלאָזן, האָבן די טאָטערישע מיידלעך מיך

אויף וואקאציע אין סימעיו, קרים, 1925. מאַרגאַליע איז לעצטע לינקס, אויבן

מיטגענומען צו דעך ארבעט ביים אראפנעמען די רייפע וויינטרויבן, וואָס זענען געוואקסן אין טעראסן אויף א משופעדיקן באַרג.

איך בין נישט געווען געוואוינט צו ארבעטן אין דער היץ. מיטאַגצייט בין איך שוין געווען זייער מיד און דורשטיק. די מיידלעך האָבן מיך אריינגעפירט אין קילן וויינקעלער, איינע פון זיי האָט אָנגעצאפט א גלאַז קאלטן ווייסן וויין און מיר דערלאנגט. די מיידלעך האָבן זיך ארומגעשטעלט ארום מיר, כדי צו זען וואָס מיט מיר וועט געשען. לויט זייער רעליגיע טאָרן זיי קיין וויין נישט טרינקען. איך האָב אויסגעטרונקען דעם קאלטן וויין און צו זייער שטוינונג איז מיר גאַרנישט געשען. בלויז די פיס זענען מיר געוואָרן א ביסל שווער און איך בין איינגעשלאָפן צווישן די ביימלעך.

באלד אינעם ערשטן טאָג, ווען מיר זענען אָנגעקומען אין סימעיו, בין איך אראָפּ צום ברעג ים צוזאמען מיט א חברטע פונעם פערטן קלאס. מיר האָבן זיך געקילט אינעם שאַטן פון א הויכער סקאלע. פלוצלונג האָבן מיר דערזען, ווי א ביסל ווייטער ליגן אויפן ברעג גרופעס נאַקעטע מענטשן — פרויען און קינדער באַזונדער, און אַ ביסל אָפּגערוקט — מענער. אין יענער צייט זענען נאָך נישט געווען קיין באַדקאַסטיומען. מיין חברטע האָט דערקלערט, אַז זי וועט קיין מאָל נישט אראָפּ צום ברעג זיך באַדן א נאַקעטע. מיט עטלעכע טעג שפעטער זענען מיר שוין געלעגן צווישן אלע אנדערע פרויען, זיך געבאָדן און געבאָקן אויף דער זון. ווען מיר האָבן דערזען פון דער ווייטנס א באַקאַנטן מאַן, האָבן מיר זיך פארדעקט דאָס פנים . . . דאָס ליגן נאַקעט אין דער אַטמאָספּער פון רו און וואַקאַציע איז געווען אזוי נאַטירלעך, אַז עס האָט קיינעם נישט שאַקירט.

* * *

נאָך לענינס טויט, ווען סטאלין איז געוואָרן גענעראַל-סעקרעטאַר פון דער קאָמוניסטישער פארטיי, האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע דעבאטע מיט דער אָפּאָזיציע. גאַנצע זייטן אין „פראוודא“ זענען געווען געווידמעט דעם קאַמף קעגן טראַצקוזם. אין גרופעס פלעגן מיר לייענען און דיסקוטירן די פראגע, צי איז מעגלעך צו בויען סאָציאליזם אין איין לאַנד. אוודאי האָבן מיר דעמאָלט נישט געוואוסט און זיך נישט פאַרגעשטעלט די בלוטיקע רעזולטאַטן פון דעם אידעאָלאָגישן קאַמף אין דער פארטיי. צום גליק בין איך ביי דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פונעם סטאליניזם שוין נישט געווען אין רוסלאַנד — אין סעפטעמבער 1926 בין איך אוועקגעפאָרן קיין קאַנאַדע.

Б. С. С. Р.

Н. И. А.	М. К. П.
Витебский русский	Витебский Еврейский
Педагогический Институт	Педагогический Институт
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.
В. И. С. А. П. И. Т.	В. И. С. А. П. И. Т.

№ 3 204

г. Витебск

ז"ג ס"י

צירוף וועט באשטימט קיט, אס קוואנטאזאציע
 אונטער אלע זיב אנגעקומען אין איינציקער יענען
 פעדאגאגישן טעכניקום אין 1923 יאר און דער
 געזעצטער צוויי קורסן. איר פירט לעצטן (פערטן) קורס
 האט זי זיך נישט געענדיגט, ווייל זי איז אין 1926 יאר
 אפגעפארן אין איערי קר.

צירוף אונטער א. קראשניקא
 צירוף אונטער א. קראשניקא

איך פאר אין קאנאדע

אין חודש מערץ האבן מיינע ברידער פון קאנאדע אריבעגענומען די גאנצע פאמיליע פון ביאליסטאק. זיי האבן אויך געשיקט א שיפסקארטע פאר מיר. איך האב נישט געקאנט ביישטיין דעם נסיון פון זען זיך מיט מיין משפחה און גלייכצייטיק באזוכן אמעריקע. איך האב דעמאלט געטראכט, אז איך וועל נאך קומען צוריק און פארענדיקן דעם פעדאגאגישן טעכניקום אין וויטעבסק. דערפאר האב איך זיך באזארגט מיט א סאוועטישן פאספארט אויף אהין און צוריק. צו יענער צייט האט עס געקאסט א סך געלט.

איך בין שוין דאן געווען א מיטגליד פון דער קאמוניסטישער יוגנט־באוועגונג — קאמסאמאל. איך האב זיך געזארגט ווי אזוי איך וועל זיך שטעלן אין פארבינדונג מיט דער קאמוניסטישער יוגנט־באוועגונג אין קאנאדע, און צי איז בכלל דאָרט פאראן אזא באוועגונג.

כדי אויפצוקלערן דעם ענין, בין איך געפארן קיין מאַסקווע צום יוגנט־קאמאינטערן און דאָרט זיך נאכגעפרעגט אויפן פארשטייער פון קאנאדע. מען האט מיך אָפגעשיקט צו א שיינעם, רויטהאַריקן יונגערמאַן.

ער האט מיך פארזיכערט, אז אין קאנאדע איז פאראן אַ קאמוניסטישע יוגנט־באוועגונג און די חברים דאָרט וועלן שוין וויסן ווי אזוי מיך אָפצורגעפינען. שוין זייענדיק אין קאנאדע האב איך זיך דערוואוסט, אז יענער רויטהאַריקער יונגערמאַן איז געווען סטוארט סמיט, איינער פון די שפעטער־דיקע הויפט־פירער פון דער קאמוניסטישער פארטיי. (ער, צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע, האבן איבערגעריסן מיט דער קאמוניסטישער פארטיי אין 1956 נאכן צוואנציקסטן קאנגרעס פון דער סאוועטישער קאמוניסטישער פארטיי).

* * *

קיין ראַטערדאַם בין איך אָנגעקומען צוויי טעג נאָך דעם ווי די שיף איז שוין געהאט אַוועק קיין קאנאדע. די שיף האט קורסירט אַהין בלויז איין מאָל אין חודש. איך האב געמוזט ווארטן ביז עס וועלן זיך אַנקלייבן גענוג פאַסאַזשירן פאר דער קומענדיקער רייזע.

אין ראַטערדאַם האב איך זיך באַקענט מיט עטלעכע יונגע מיידלעך, וואָס האבן אויך געדארפט פארן קיין קאנאדע. צוזאַמען מיט זיי פלעג איך

אויסמעסטן די שיינע גאַסן פון ראַטערדאַם און באַוואונדערן די גרויסע גע-
שעפטן מיט די פארשיידענע סחורות. איך האָב זיך געקויפט א שיינ קלייד
מיט אַ פאַר עלעגאַנטע שיד.

ענדלעך האָבן מיר זיך געלאָזן איבערן ים מיט דער האַלענדישער שיף
„ווינדהאַם“. די שיף האָט פאראנקערט אין האַליפאקס און פון דאָרט בין איך
געפאָרן מיט דער באַן קיין מאַנטרעאַל.

אויפן וואַקזאַל האָבן מיך אָפגעווארט מיין שוועסטער חנה מיט איר
מאן אהרן, מיינע ברידער שמעון און מאיר און נאָך מענטשן, באַקאַנטע און
משפּחה. זיי האָבן מיך נישט דערקענט. ווען איך בין צוגעגאַנגען צו מיין
שוועסטער און איר געזאָגט ווער איך בין, האָט זי אויסגעשריגן אן איבער-
ראַשטע:

— זע נאָר, זע! זי זעט דאָך אויס ווי א מענטש, א געזונטע, מיט

רויטע באַקן!

מיין גוטער אויסזען האָט, ווייזט אויס, זי באַפרייט פון דעם שולדגעפיל,
פאַר וואָס זי האָט מיך איבערגעלאָזן אין רוסלאַנד.

אין הויז איז שוין געווען צוגעגרייט א יומטובדיקע אויפנאמע. דאָרט
זענען געווען מיין ברודער פייוול מיט זיין משפּחה, חנהס דריי קליינע קינדער,
און דער עיקר — די מאַמע. איך האָב זיך צוגעכאַפט צו איר. איך האָב קיין
מאָל נישט געזען מיין מאמען וויינען. אָבער דאָס מאָל האָבן אירע אויגן
געשיינט מיט א פייכטן גלאַנץ. זי האָט ווייניק גערעדט. בלויז א גליקלעכער
שמייכל האָט גערוט אויף איר פנים. איך האָב זי באַטראַכט. זי איז געווען א
ביסל געעלטערט, מער איינגעבויגן. באלד האָט זי זיך גענומען פאַרען ארום
דעם יומטובדיקן עסן.

דער גאַנצער אָוונט איז אַדורך אויף א זייער פריידיקן אופן, מיט
קורצע אָפגעהאַקטע געשפרעכן, פראַגן און ענטפערס, געלעכטערס און אויס-
רופן ביים דערקענען פריינט און שכנים פון דער אלטער היים.

ווען די יומטובדיקע טעג פון מיין באַגעגעניש מיט דער משפּחה זענען
אַריבער, האָב איך אָנגעהויבן טראַכטן וועגן תּכלית. איך בין נאָך נישט געווען
צוגעגרייט אויף ווערן א לערערין און אַוועק זיך לערנען א מלאכה.

אויף מעיקסטרטי אין מאַנטרעאַל איז געווען אַ געשעפט פון דאַמען-
היט. אין הינטערשטן צימער פון געשעפט זענען געשטאַנען עטלעכע מאַשינען
אויף נייען שטרויענע היט.

דער באַלעבאַס פון געשעפט האָט געלערנט די גרינע עמיגראַנטן נייען
קאַפּעלושן, געוויזן ווי מען מאַכט דאָס ערשטע רעדעלע פון שטרוי און דאן

זיי געלאזט אויף זייער אייגענעם באַראַט. פאר דער „לערע“ האָט ער גענומען 100 דאָלאַר — א גרויסע סומע אין יענער צייט — און צוגעזאָגט, אז אין צוויי וואָכן שפעטער וועט מען שוין קאָנען פארדינען אין א שאַפּ 50 דאָלאַר א וואָך. ער האָט זיינע שילערינס לאַנג נישט געהאלטן און ארויסגעלאָזן קאַליקעס. איך בין געווען איינע פון די קרבנות. דאָך האָב איך באַקומען אַרבעט אין אַ שאַפּ. אין ברען פון סעזאָן האָט מען געקאָנט נוצן אפילו אַזעלכע נישט קוואַליפֿיצירטע אַרבעטערנס, ווי איך בין געווען.

* * *

אין סעפטעמבער 1927 בין איך אַוועק אַרבעטן ווי א יידישע לערערין אין דער פּרֿי־שול. די שול האָט זיך דאַמאַלט געפונען אויף דער דע־בוליאַן גאַס. דער באַקאַנטער יידישער פּעדאַגאָג און שרייבער, יעקב זיפּער, איז דאן געווען דירעקטאָר פון דער שול. דאָס איז געווען א נאָכמיטאַג־שול, וואוהין די קינדער זענען געקומען נאָך דער אַלגעמיינער (פּאַבליק) שול, כדי צו לערנען יידישע שפּראַך, ליטעראַטור, געשיכטע און געזאַנג. דאָס איז געווען מיין ערשטער פּרואו צו לערנען מיט אַ קלאַס און איך האָב געהאַט פּראַ־בלעמען מיט דער דיסציפּלין. אָבער יעקב זיפּער האָט מיך דערמוטיקט און פּאַרזיכערט, אַז איך וועל זיין א גוטע לערערין.

אין דער שול האָבן געלערנט זייער באַגאַבטע לערערס. די פּרֿי־שול האָט געשאפן ארום זיך א באַדייטנדיקע קולטור־געזעלשאַפטלעכע סביבה. ווען איך בין געקומען קיין קאַנאַדע, אין 1926, האָבן דאָרט געלעבט בערך 150 טויזנט יידן. מאָנטרעאַל איז געווען דער גרעסטער יידישער צענטער מיט קרוב צו 60 טויזנט יידן. אין דער שטאָט זענען שוין דאן געווען באַדייטנ־דיקע יידישע קולטור־אינסטיטוציעס: די פּרֿי־שול, די פּאַלקסשול אונטער דער לייטונג פונעם פּעדאַגאָג און קולטור־טוער שלמה ווייסמאַן, די פּאַלקס־ביבליאָטעק, וואָס איז מיט יאָרן פּריער געשאפן געוואָרן דורך דעם באוואוסטן יידישן שרייבער ראובן בריינין, די טעגלעכע יידישע צייטונג „קאַנאַדער אַדלער“, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורכן אַנגעזענעם כלל־טוער הערש וואַלאַפּסקי, און איז צו יענער צייט רעדאַקטירט געוואָרן דורכן באַקאַנטן שרייבער און מוזיקאַלאָג, ישראל ראַבינאוויטש.

די פּאַלקס־ביבליאָטעק האָט אַנגעהויבן שפּילן א וויכטיקע ראָל אינעם קולטור־לעבן פון שטאָט. א חוץ אויסבאַרגן ביכער צו די לייענערס, פלעגן דאָרט איינגעאָרדנט ווערן לעקציעס און ליטעראַרישע אָונטן. אַט די גע־בענטשטע טעטיקייט ווערט נאָך אַנגעפירט ביז איצט. ארום דער צייטונג און ביבליאָטעק האָבן זיך קאַנצענטרירט א ריי יידישע שרייבערס און דיכ־

לענדער און שילער פון עלטערן קלאס פון דער מאַטעריאַלער פּרין-שוויל, פּאַטאַנאָפּירט מיט ד"ר חיים זשיטלאָווסקי (צווייטע ריי אין מיטן). בשעת זיין באַזוך דאַרט אין 1928. מאַניע איז די צווייטע פון לינקס (צווייטע ריי). יעקב זיפּער, פּרינציפּאַל פון דער שול שטייט הינטער ד"ר זשיטלאָווסקי (דריטע ריי אין מיטן)

טערס ווי: איידע מאָזע, י.י. סעגאל, משה שאַפיר, ש. פּערל, שלום שטערן און א סך אנדערע. איך רעד דאָ וועגן יענע צוואַנציקער יאָרן, ווייל שפּעטער זענען צוגעקומען אין מאָנטרעאַל א ריי וויכטיקע שרייבערס, וועלכע פאַרנעמען ביז איצט א צענטראַל אָרט אין דער אלוועלטלעכער יידישער ליטעראַטור, ווי: מלך ראַוויטש, רחל קאַרן, ישראל שטערן און נאָך אנדערע.

* * *

דער פּראָצעס פון צופאַסן זיך צו דער נייער סביבה אין קאַנאַדע איז געווען א שווערער. אמת, די מאַטעריעלע לאַגע איז געווען א בעסערע, אָבער גייסטיק האָב איך געהאַט א געפיל פון ירידה. נאָך דעם גרויסן פאַרנעם פון דער יידישער קולטור־אַרבעט אין סאָוועטן־פאַרבאַנד און נאָך די אויפברויזן־דיקע שטימונגען, וועלכע האָבן באַהערשט די יוגנט אין די ערשטע יאָרן פון דער אַקטאַבער־עוואָלוציע, האָט די לינקע באַוועגונג אין מאָנטרעאַל אויס־געזען קליין און פּראָוויניציעל.

ווען איך האָב פאַרענדיקט די אַרבעט פון שולסעזאַן אין דער פּרין־שולע האָב איך באַשלאָסן צו פאַרן קיין ניו־יאָרק. צוויי סיבות האָבן מיך דערצו באַוואויגן. ערשטנס האָב איך געפילט, אז איך פאַרמאָג נאָך נישט גענוג וויסן צו זיין א גוטע לערערין. אין ניו־יאָרק האָט זיך געפונען א יידישער לערער־סעמינאַר, וואו מען האָט געקאָנט נעמען די לעקציעס אין די אַוונטן. איך האָב געזען די מעגלעכקייט צו פאַרטיפערן מיין בילדונג אויפן געביט פון דערציאונג. די צווייטע סיבה איז געווען, וואָס ניו־יאָרק האָט געצויגן מיט איר פאַרנעם און קאַנצענטראַציע פון קולטור־כוחות.

אין ניו־יאָרק האָט צו יענער צייט געוואוינט מיין ברודער יחיאל. מיט זיין הילף האָב איך זיך איינגעאַרדנט צוזאַמען מיט א פאַמיליע־פּריינד אין א דירה אין דער בראַנקס, אין קראַטאַנאַ פאַרק נאָרטה — צו יענער צייט א זייער שיינע און ריינע געגנט.

איך האָב געהאַט בדעה צו אַרבעטן אין אַ שול אָדער אַ קינדערגאַרטן און אין די אַוונטן זיך לערנען. פאַר דעם צוועק האָט דער פּרינציפאַל פון דער פּרין־שול פון מאָנטרעאַל, יעקב זיפּער, מיר געגעבן א שריפטלעכע רעקאָ־מענדאַציע. איך האָב אָבער קיין אַרבעט אין קיין שול נישט באַקומען און בין אַוועק אַרבעטן אין א פאַבריק פון דאַמען־היט. איך בין אויך געוואָרן א מיט־גליד פון דעם פּראָפּעסיאָנעלן פאַראיין (מילינערי יוניאָן).

איך האָב זיך אויך פאַרשריבן אויפן פולן קורס פון סעמינאַר, 4 טעג א וואָך, פון 7 ביז 10 אין אַוונט. די לערערס זענען געווען פון הויכער קוואַליטעט און באַוואוסטע פּערזענלעכקייטן אויף זייער געביט. י. אַפּאַטאַשו האָט אונדז

געלערנט סטיליסטיק און יידישע ליטעראטור, ש. ניגער — יידישע קינדער-ליטעראטור; חיים שויס — יידישע געשיכטע; פראפעסאר גינזבורג — אַל-געברע, חיים גרינבערג — וועלט-ליטעראטור און פילאזאפיע. א חוץ דעם האָבן מיר געלערנט ענגליש און העברעאיש און אויך קינדער-פסיכאלאגיע.

איך האָב זיך צוגעכאַפט צום לערנען און אויפצונעמען אזוי פיל וויפל די צייט און די כוחות האָבן נאָר דערלויבט. אחוץ דאָס לערנען אין לערער-סעמינאר, זענען פאַרגעקומען א סך אינטערעסאַנטע אונטערנעמונגען. בלויז צו דערמאָנען אייניקע פון זיי: א דעבאַטע צווישן מ. אַלגינען און דר. חיים זשיטלאָווסקי, צווישן אַלגינען און ש. ניגער, א משה-נאדיר אָוונט, א לייוויק-אָוונט און נאָך פיל אנדערע. איך פלעג אָפט גיין צו פאַרשטעלונגען אין מאָריס שוואַרצס קונסט-טעאַטער, איזידאָרא דאָנקאַנס טאַנץ-ספעקטאַקלען מיט די קינדער פון איר טאַנצשול, די מעטראָפאָליטאַן אָפערע, באלעט, און אפילו ספּאָרט-פאַרמעסטן אין מעדיסאָן סקווער-גאַרדן.

אין ניריאָרק האָב איך זיך געטראָפן מיט עטל דאווידזאָן — א געווע-זענע שילעריין פון וויטעבסקער לערער-סעמינאר. (זי איז ערשט מיט עטלעכע חדשים צוריק געשטאַרבן אין ניריאָרק). דאָ אין אמעריקע האָט זי חתונה געהאַט מיט זלמן דאווידזאָן, א פלימעניק פון מענדעלע מוכר ספרים. ער האָט פאַרמאָגט אינטערעסאַנטע כתבי-ידן פון זיין עלטער-פעטער. עטל און זלמן האָבן מיך אריינגעפירט אין אַן אינטערעסאַנטער סביבה פון שרייבערס און קולטור-טוערס.

איך פלעג אַרויספאַרן 6 אזייגער פאַר טאַג אין אַ געפאַקטער סאַבוועי צו דער ארבעט אין שאפ. נאָך דער ארבעט בין איך געגאַנגען אין סעמינאר אָדער צו אַנדערע אונטערנעמונגען, קומען אַהיים 12 אָדער 1 פאַר טאַג. די שבתים און זונטיקס זענען געווען פאַרנומען מיט היימאַרבעט פאַר די לימודים. נאָך ניין חדשים פון אַזאַ אינטענסיוון לעבן, האָב איך געפילט, אַז די כוחות גייען מיר אויס. איך פלעג קומען אַהיים זייער מיד. אַן אָפּפרישונג זענען געווען די ליבע, הארציקע בריוו פון מיין צוקונפטיקן מאן, שלמה ליפשיץ.

ווען עס האָבן זיך פאַרענדיקט די עקזאַמענס און דער סעמינאר האָט זיך געשלאָסן אויף איבערן זומער, בין איך אין יוני פון 1929 צוריקגעפאַרן קיין מאָנטרעאַל.

אויף א נייעם לעבנסוועג

שלמה ליפשיץ, וועלכער האָט געארבעט אלס געהילפס־ביבליאָטעקאר אין דער יידישער פּאָלקס־ביבליאָטעק אין מאָנטרעאַל, האָט פארלוירן זיין פּאָסטן צוליב די געשעענישן אין ארץ־ישראל אין 1929, ווען אַראַבער טעראַר־ריסטן האָבן דערמאָרדעט 69 ישיבה־בחורים אין חברון.

די קאָמוניסטישע פּאַרטיי פון קאַנאַדע, לויט דער אויסטייטשונג פון מאַסקווע, האָט דעם אַראַבישן פּאַגראַם פּראַקלאַמירט ווי אַ רעוואָלט קעגן בריטישן אימפעריאַליזם. די אויפֿרעגונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען זייער גרויס.

ישראל ראַבינאָוויטש, רעדאַקטאָר פון „קענעדער אַדלער“ און דאַמאָלט־דיקער פּאָרזיצער פון דער ביבליאָטעק־עקזעקוטיווע, האָט אַריינגערופן שלמהן צו זיך אין ביוראָ און אים דערקלערט, אַז איינער וואָס סאָלידאַריזירט זיך מיט דער טעטלונג פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין דעם ענין קען נישט זיין קיין אַנגעשטעלטער אין קיין יידישער אינסטיטוציע.

שלמה איז דאן אוועקגעפּאַרן קיין טאָראָנטאָ און באַקומען אַרבעט ווי אַ שריפטזעצער אין דער טאָראָנטער טעגלעכער צייטונג „דער יידישער זשורנאַל“.

* * *

דעם 20סטן יאַנואַר, 1930, האָבן מיר, איך און שלמה, געפּראָוועט אונדזער חתונה.

מיינע ברידער, שמעון און מאיר קאַנטאָר, זענען דעמאָלט געווען די אייגנטימער פון אַ זאַל — די „בוקאַרעשט“ אויף מעין סטריט אין מאָנטרעאַל — וואו מען פלעגט מאַכן חתונות און אנדערע שמחות. אָן אונדזער וויסן האָבן זיי צוגעגרייט אַן אמת־טראַדיציאָנעלע יידישע חתונה. (איך האָב געהאַט אַפּגערעדט מיט מיינ ברודער מאיר, אַז מען זאָל מאַכן וואָס ווייניקער צערע־מאַניע).

ווען מיר זענען אַריינגעקומען אין זאַל, זענען מיר געוואָרן איבערראשט פון די געגרייטע טישן, די בלומען, דעם רויטן טעפּעך, די חופּה און פון דעם גרויסן פּאַרזאַמלטן עולם, פּאַמיליע און פּריינט.

די מאַמע האָט געשיינט פון נחת. מיין ברודער מאיר האָט געהאט צוגעגרייט נאָך א סורפריז: ער האָט הינטער דער פּאַלע געהאלטן צוויי ווייסע טייבעלעך, צוגעבונדן מיט א לאנגער, ווייסער לענטע ביי די פיסלעך. ווען מיר זענען נאָך געשטאנען אונטער דער חופה, גלייך נאָך דער רעליגיעזער צערעמאָניע, האָט ער די טייבעלעך אָפּגעלאָזן. זיי האָבן געפלאטערט איבער אונדזערע קעפּ און אונדז פארבונדן מיט דער ווייסער לענטע.

עס איז אונדז אָבער באשערט געווען צו האָבן א סך עגמת־נפש. נאָך דער חתונה האָט דער דעמאָלטדיקער רעדאקטאָר פון „קאָמף“ (אַרגאָן פון דער יידישער קאָמוניסטישער באוועגונג), פיליפ האלפּעריך, אָפּגעדרוקט א שארפע קריטיק אין דער צייטונג. אונטערן קעפל „קאָמסאָמאָלצעס פראווען אַ חתונה מיט א רב און מיט א חופה“. צווישן אנדערס האָט ער געשריבן: „זיי באַגרינדן דאָס כלומרשט, אז ס'איז צוליב דער אלטער מאמען, נו, אַז מען וועט דאַרפן גיין אויף די באַריקאָדן, וועט מען זיך אויך אָנפּרעגן ביי דער מאמען?“.

נאָך דער חתונה זענען מיר צוריקגעפאָרן קיין טאַראַנטאָ זיך דאָרט צו באַזעצן. די עקזעקוטיווע פון דעם טאַראַנטער קאָמוניסטישן יוגנט־פארבאנד האָט אונדז אַרויסגערופן אויף אַ ספּעציעלער זיצונג, ביי וועלכער מיר זענען באַשולדיקט געוואָרן אין אויפפירן זיך אויף אן אופן, וואָס פאסט נישט פאר יונגע קאָמוניסטן. די גאַנצע זיצונג האָט אויסגעזען כמעט ווי א משפט. די אַנקלאָגער האָבן געהאַלטן לאַנגע רעדעס וועגן אונדזערע אויפגאַבעס אין קאָמף קעגן רעליגיע און וועגן דער שטעלונג פון יונגע קאָמוניסטן. ווען זיי האָבן געפּרעגט שלמהן, וואָס ער האָט צו זאָגן, האָט ער גאנץ רואיק דער־קלערט: „איך אָנערקען, אז איך האָב געמאכט א טעות און זאָג אייך צו, אַז איך וועל עס מער נישט טאָן“. די אַנגעצויגענע שטימונג האָט אָפּגעלאָזן און אַלע האָבן זיך צעלאכט. שלמה האָט טאַקע זיין צוואַג געהאלטן . . .

אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז דער דאָזיקער אופן פון קאָמף קעגן רעליגיע, דורך יום־כיפור־וועטשערינקעס און צו נישט מאַכן איינגעוואָרצלטע יידישע מנהגים, אָפּגעשאפן געוואָרן, מעגלעך צוליב טאַקטישע סיבות, כדי נישט צו אַנטאַגאַניזירן אזוי פיל מענטשן קעגן דער לינקער באוועגונג.

* * *

דער אָנהויב פון אונדזער צוזאמענלעבן איז זיך צוזאמענגעפאלן מיטן אויסברוך פון טיפּן עקאָנאָמישן קריזיס פון די 30ער יאָרן. אונדזער גאָט־געבענטשט לאנד קאנאדע, מיט אירע אומאויסשעפּבארע נאטירלעכע אוצרות און גרענעצלאָזער שפּע אין ווייץ און קאָרן, איז כמעט ווי פאראליזירט געוואָרן

עקאָנאָמיש. די ארבעטסלאָזיקייט איז געוואקסן פון טאָג צו טאָג. אין אָנהויב 1930 האָט די צאָל ארבעטסלאָזע דערגרייכט אין די הונדערטער טויזנטער. עס איז נישט געווען קיין שום ארבעטלאָזיקייט־פאַרזיכערונג־שטיצע און קיין שום הילף פון די רעגירונג־אינסטאַנצן איז נישט געקומען. טויזנטער ארבעטס־לאָזע, באַזונדערס די יוגנט, פלעגן זיך אַריינכאַפן אין פראכט־וואַגאַנעס און פאַרן פון פאסיפישן אַקעאַן ביזן אטלאַנטישן, איבער דער לענג און ברייט פון אונדזער ריזיקער מדינה זוכן ארבעט און זי נישט געקענט געפינען.

אין די פולגעפאַקטע שפייכלערס האָט די תבואה געפּוילט און די מייז האָבן דאָס געפרעסן. מענטשן האָבן אָבער נישט געהאַט קיין געלט צו קויפן ברויט. די אומצופרידנקייט פון דער ליידנדיקער באַפעלקערונג האָט פאַר־שטאַרקט איר מיליטאַנטישקייט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן שווערע קאַמפן פאַר ברויט און ארבעט. די הונגער־מאַרשן קיין אַטאָוואַ, די הויפטשטאָט פון אונ־דזער לאַנד, פון אלע ווינקעלעך פון קאַנאַדע, האָבן ארומגעכאַפט טויזנטער מענטשן.

די אומצופרידנקייט האָט אָבער אויך געקראָגן אנדערע פאַרמען פון אויסדרוק. עס איז אין קאַנאַדע אויפגעקומען א פאשיסטישע באַוועגונג מיטן פירער אדריען ארקאַנד בראש. רעגירנדיקע קרייזן און טיילן פון דער גרויס־בורזשואזיע, וועלכע האָבן זיך דערשראַקן פאַר די אקציעס פון די מאסן, האָבן אין דער שטיל געשטיצט די פאשיסטישע באַוועגונג. די רעגירונג האָט אויך אַרויסגעשלעפּט פון ארכיוו א פאַרעלטערטן פאַראַגראַף אין קרימינעלן קאָדעקס, פאַראַגראַף 98, לויט וועלכן ס'איז געווען פאַרבאָטן צו פריידיקן ענ־דערונגען אין דער רעגירונג דורך כוח אָדער גוואַלדטאַטן. לויט דעם פאַראַגראַף האָט יעדער איינער, וועמען די רעגירונג האָט באַטראַכט פאַר א „סובווערסיוון עלעמענט“, געקענט ארעסטירט ווערן און פאַרשיקט ווערן אין טורמע אויף לאַנגע יאָרן. (דאָס געזעץ איז אָנגענומען געוואָרן אין יאָר 1919, גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין צייט פון וויניפּעגער גענעראַל־שטרייק, אָבער איז קיינמאַל פריער נישט אָנגעווענדעט געוואָרן).

אין אייראָפּע איז געוואקסן דער פאשיזם. היטלער האָט אויסגעשפּרייט זיין מאכט איבער א גרויסן טייל פון אייראָפּיאישן קאָנטינענט און די אידע־אַלאָגישע ווירקונג פונעם נאַציזם האָט אויך אריינגעדונגען אויף דער זייט פונעם אַקעאַן. מיר האָבן געזען פאַר זיך די שרעקלעכע געפאַרן, וואָס לויטערן אויפן יידישן פּאָלק און געגליבט, אז סאָוועטן־רוסלאַנד און די קאָמוניסטישע באַוועגונג זענען די איינציקע און ריכטיקע באַקעמפער פון פאשיזם. מיר האָבן

זיך אַריינגעוואָרפֿן מיט אונדזער גאנצער ענערגיע און גלויבן אין דער ארבעט פֿון דער לינקער באוועגונג.

* * *

די שווערע צייטן האָבן, נאטירלעך, אויך געווירקט אויף אונדזער פֿער־זענלעכן לעבן. ווען אונדזער ערשט קינד האָט באדארפט געבוירן ווערן, האָבן מיר נישט געהאט קיין געלט צו באַצאָלן די קליינע סומע דעם דאָקטער. איך בין דאן אוועקגעפֿאַרן צו מיין מאמען אין מאָנטרעאַל. דאָרט איז דעם 7טן מערץ 1931 געבוירן געוואָרן אונדזער טאָכטער מעי.

דער וואוקס פֿון פֿאַשיוז און נאַציזם אין אייראָפּע, און די מיט דעם פֿאַרבונדענע געפֿאַר פֿאַרן ייִדישן פֿאָלק, האָט געשטויסן גרויסע טיילן פֿון די ייִדישע פֿאָלקס־מאַסן און אינטעליגענץ אין דער ריכטונג פֿון דער לינקער באַוועגונג, וועלכע איז באַטראַכט געוואָרן אלס דער פֿירנדיקער כּוח אינעם קאמף קעגן מלחמה און פֿאַשיוז. דער בירגערקריג אין שפּאַניע האָט אויפ־געברויזט די געמייטער. אַ גאָר גרויסע צאָל ייִדישע יונגעלייט האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער פֿרייוויליקער אויסלענדישער ארמיי, וואָס האָט געקעמפט אויף דער זייט פֿון דער דעמאָקראַטישער רעפּובליק. די קאַנאַדער האָבן אָרגאַניזירט דעם מעקענזי־פּאַפינאָ־באַטאַליאָן. יידן און נישט־יידן פֿון קאַנאַדע זענען אַוועק קעמפֿן מיט געווער אין די הענט קעגן די פֿראַנקאָ־פּאַשיסטן. עטלעכע פֿון אונדזערע נאָענטע פֿריינט זענען געפֿאַלן אין די שלאַכטן.

דאָס איז געווען דער אויפֿבלי־פֿעריאָד פֿון דער אלגעמיינער קאָמוניסטישער באַוועגונג און אויך פֿון איר ייִדישער אָפּטיילונג, נישט געקוקט אויף די פֿעריאָדן פֿון אומלעגאַליטעט און רעפּרעסיעס. די לינקע באַוועגונג האָט אויסגעאיבט אַ באַדייטנדיקן איינפלוס צווישן די ייִדישע פֿאָלקסמאַסן. לינקע פֿאַרטרעטער צו רעגירנדיקע אינסטאַנצן, אין פֿעדעראַלן און פֿראַווינציעלע פֿאַרלאַמענטן, אָדער אין דער שטאַטישער אדמיניסטראַציע, זענען דערוויילט געוואָרן — אין מערסטע פֿאַלן — אין געגנטן מיט אַ גרויסער ייִדישער באַפֿעלקערונג.

אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע זענען, אונטער אַ לינקער ייִדישער פֿירערשאַפֿט, אויפֿגעקומען אָנגעזעענע געזעלשאַפֿטלעכע און קולטור־אינסטיטוציעס, ווי: דער אינטערנאַציאָנאַלער ארבעטער־אָרדן אין די שטאַטן, דער פֿאַראייניקטער ייִדישער פֿאָלקס־אָרדן אין קאַנאַדע, אַ נעץ פֿון ייִדישע קינדער־שולן, כאָרן, אַ טעאַטער, אַ באַדייטנדיקע פֿרעסע, „איִקוף“, זומער־קאָלאָניעס פֿאַר קינדער און דערוואַקסענע און אַנדערע.

די קאָמוניסטישע פֿאַרטיי האָט זיך גענייטיקט אין פֿראַפּעסיאָנעלע

פול-באשעפטיקטע טוערס. מען האָט זיך געווענדט צו מיין מאן, ער זאָל אויפגעבן די ארבעט אין דרוקעריי און ווערן א פארטיי־פונקציאָנאַר. אין אונדזער איבערגעגעבנקייט צו דער באוועגונג, איז ביי אונדז נישט געווען קיין צווייפל וואָס אונדזער ענטפער זאָל זיין. מיר זענען געווען איבערצייגט, אַז דאָס וועט זיין א ריכטיקער שריט. איך האָב בשעת מעשה נישט געטראַכט וועגן די שוועריקייטן, וואָס וועלן קומען, ספעציעל פאר מיר מיטן קינד. די פאַרטיי־ארבעט האָט איינגעשלונגען מיין מאַן פון פרי ביז שפעט ביי נאכט מיט אַרגאַניזיר־אויפגאַבן, זיצונגען, רייזעס איבערן לאַנד. געלט האָט די פאַרטיי געהאַט זייער ווייניק און געצאָלט האָט זי מינימאַלע שכירות. איך בין אוועק ארבעטן ווי א לערערין אין דער מאַריס ווינטשעווסקי־שול ביים „לייבאַרליג“ — א לינקע פראטערנאַלע אַרגאַניזאַציע אין טאַראַנ־טאָ, וואָס האָט זיך אין 1926 געהאַט אַפּגעשפּאַלטן פונעם „ארבעטער־רינג“.

מיט אַט דער שול איז פאַרבונדן 25 יאָר פון מיין לערערישער ארבעט — מיט א קורצן איבעררייס, ווען מיין זון יאָסל איז געבוירן געוואָרן, דעם 15־טן יוני 1938.

* * *

אין מיטן פון די 30־קער יאָרן האָבן אָנגעהויבן קומען באַאומרויאַקנדיקע ידיעות פון סאָוועטן־פאַרבאַנד: דער מאָרד פון קיראַוון און די כוואליע פון רעפּרעסיעס וואָס האָט נאָכגעפאַלגט; די פּראָצעסן איבער די אָנגעזעענסטע פירער פון דער רעוואָלוציע; די מאַסן־אַרעסטן; דאָס פאַרשווינדן פון יידישע שרייבערס און קולטור־טוערס, ווי: משה קולבאַק, איזי כאַריק, ליטוואַקאָוו און אַנדערע; דאָס פאַרמאַכן די יידישע צייטונג „דער עמעס“ און פון יידישע קינדערשולן. דאָס איז געווען זייער שווער צו פאַרשטיין און באַנעמען פאַר די אָנהענגער פון דער לינקער באוועגונג און פאַרטיידיקער פון סאָוועטן־פאַרבאַנד, וואָס זייער גלויבן האָט זיך געגרענעצט מיט רעליגיעזיטעט.

א טייל פון דער אינטעליגענץ און פשוטע פאָלקסמענטשן, וועלכע האָבן גיכער תּופּס געווען דעם טייטש פון די געשעענישן, זיינען אוועק פון דער לינקער באוועגונג. די יידישע פאַרטיי־טוערס האָבן געזוכט ראַיאָנעלע דער־קלערונגען אויף די מאַטערנדיקע פּראַגעס, א שטייגער: „אין סאָוועטן־פאַרבאַנד קומט פאַר א נאַטירלעכער פּראָצעס פון אַסימילאַציע. דאָס קען מען באַטראַכטן ווי א פּראָגרעסיווע דערשיינונג. די יידישע עלטערן אין ראַטן־רוסלאַנד ווילן נישט שיקן זייערע קינדער אין די יידישע שולן, דערפאַר גייען זיי אונטער . . . “ אָבער די דאָזיקע דערקלערונגען האָבן נישט פאַרענטפּערט אַלץ און אוודאי נישט באַפּרידיקט די באַאומרויאַקטע.

לערער פון דער מאָריס ווינטשעווסקי שול אין טאָראָנטאָ, צוזאַמען מיט דער גרופע גראַדואאַנטן פון מיטל-שול, וואָס זענען שפעטער אַליין געוואָרן יידישע לערער. ערשטע רוי, זיצנדיק (פון רעכטס צו לינקס): אסתר וויינבערג, גיטל קאַגאַן, משה פעלדמאַן (פרינציפאַל), בריינדל גראַפּשטיין, רוט בידערמאַן. צווייטע רוי, שטייענדיק: בען שעק און די לערער: פייגל און עמיל גארטנער, מאַניע ליפּשיץ און טאַבע קעלסאַן.

נאָך ערנסטערע צווייפלונגען און מאַטערנדיקע פראַגעס זענען אנט-שטאַנען ביי באַדייטנדיקע טיילן פון דער פראַס-אָוועטישער לינקער באַוועגונג באַלד ביים אָנהייב פון דער צווייטער וועלט-מלחמה אין 1939, ווען עס איז אַנגעקומען די דערשטוינענדיקע נייעס וועגן היטלער-סאַלין-אַפּמאַך. פאַר א סך איז פשוט געווען אומפארשטענדלעך, ווי אַזוי דער ראַטן-פאַרבאַנד, וואָס איז באַטראַכט געוואָרן ווי דער הויפּט-כוח אינעם קאַמף קעגן היטלע-ריוז, זאָל מיט א מאָל מאַכן אן אַפּמאַך מיט דעם בלוטיקן פאַשיסטישן רעזשים. טרייע נאָכפאַלגער פון קאַמוניזם זענען געווען אין א צושטאַנד פון צערודערונג.

די קאַמוניסטישע פאַרטיי, וואָס האָט נאָכגעפאַלגט די ליניע פון סאָוועטן-פאַרבאַנד, און אין אָנהויב אַרויסגעטראָטן קעגן דער מלחמה, בא-צייכנדיק זי ווי אן אימפּעריאַליסטישע מלחמה, איז דערקלערט געוואָרן אומ-לעגאַל דורך דער קאַנאַדער רעגירונג. אַ סך פון די פירער זענען אַוועקגעשיקט געוואָרן אין טורמע אָדער אין לאַגערן. אַנדערע זענען אַוועק אין באַהעלטעניש (צווישן זיי מיין מאַן שלמה). פאַר די פאַמיליעס איז דאָס געווען א באַזונדער שווערער פּעריאָד.

דער אָנפאל פון היטלער־דייטשלאַנד אויפן סאָוועטן־פארבאנד האָט אוועקגעשטעלט אלע אנדערע ענינים אויפן צווייטן אָרט. די הויפטזאך איז געווען: א פולשטענדיקע מאָביליזאציע צו העלפן דעם מלחמה־אַנשטרענג אין קאָמף קעגן היטלעריזם. די יידישע געזעלשאפטלעכקייט האָט אוועקגעלייגט אין א זייט אלע חלוקי־דעות און זיך פאראייניקט ארום דעם איינציקן ציל פון באַזיגן דעם פאשיזם. די קאנאדער רעגירונג האָט לעגאַליזירט די קאָמוניסטישע פארטיי, כדי זי זאָל קענען בעסער העלפן מאָביליזירן די ארבעטער־באַוועגונג פאר דעם מלחמה־אַנשטרענג. צווישן יידן איז ווידעראמאָל געוואקסן דער איינפלוס און אָנזען פון דער לינקער באוועגונג.

מיט א מאָל איז פארשוואונדן די ארבעטלאָזיקייט. אַ גרויסע צאָל פרוי־ען, יונג און אַלט, זענען אריינגעצויגן געוואָרן אין דער אינדוסטריע, ספּעציעל פאר מלחמה־באדערפענישן, ווי: אונטערמען, אמוניציע, טראנספּאָרט־מאָשינען און אנדערע. די ארמיי אין קאנאדע, צוליב דער היסטאָרישער קעגנער־שאַפט פון דער פראנצויזישער פראָווינגן קוויבעק, איז געבליבן א פרייוויליקע, ווען עס האָט זיך געהאנדלט וועגן גיין אויפן פראַנט מעבר לים. א מאָבי־ליזרטער סאָלדאט האָט בלויז געקענט געשיקט ווערן אויפן שלאכט־פראַנט אין אייראָפּע אָדער אזיע, אויב ער האָט דערצו פרייוויליק צוגעשטימט. אָבער טויזנטער יידישע יונגעלייט, ווייט איבער דער פראַפּאָרציע לגבי דער אלגע־מיינער באפעלקערונג, האָבן זיך פרייוויליק פאַרגעשלאָגן צו גיין אויפן פראַנט, כדי דירעקט אנטהיל צו נעמען אין דער מלחמה און אינעם זיג קעגן היטלערן.

א יידישע לערערין פון צוויי דורות קינדער

מיין הויפט-ארבעט האָט זיך קאַנצענטרירט ארום דער מאָריס ווינ-
טשעווסקי-שול, וועלכע האָט אַנטשפּראַכן דער אידעאָלאָגיע פון דער לינקער
אַרגאַניזאַציע „לייבאַר-ליג“ (שפּעטער דער פאַראייניקטער יידישער פּאָלקס-
אַרדן), פונקט ווי די פּרזשול איז געווען א טייל פונעם יידיש-סאַציאַליסטישן
„אַרבעטער-רינג“, די באַראַכאוּ-שול — פון דער לינקער פּועלי ציון-באַווע-
גונג, די פּאָלקסשול און שפּעטער די ביאַליק-טאַגשול — פון דער ציוניסטי-
שער אַרבעטער-באַוועגונג. עס איז געווען גאַנץ נאַטירלעך, אז דער קוריקולום
פון דער מאָריס ווינטשעווסקי-שול זאָל אין א גרויסער מאָס זיין פאַרבונדן
מיטן לעבן אין סאַוועטן-פאַרבאַנד. מיר האָבן געלערנט די קינדער יידישע
שפּראַך, יידישע ליטעראַטור, וועגן אַרבעטער-קאַמפּן, פעלקער-פּריינדשאַפּט
א. א. א.וו.

קיין יידישע געשיכטע און וועגן יידישע יום-טובים האָט מען, ליידער,
אין אָנהויב נישט געלערנט. שפּעטער, נאָך עטלעכע לערער-קאַנפּערענצן פון
קאַנאַדער און אמעריקאַנער לערער, איז אונדז קלאָר געוואָרן דער בלוז אינעם
לערנען. מיר האָבן באַגריפּן, אז מיר האָבן פאַרפּעלט צו באַקענען די קינדער
מיט דער קולטור-ירושא פון אונדזער פּאָלק. ספּעציעל איז דאָס קלאָר געוואָרן
אין פּעריאָד פון שטייגנדיקן פאַשיזם און פון דער צווייטער וועלט-מלחמה.
מיר האָבן ערשט דאן באַגריפּן, אז די קאַמפּן וואָס דאָס יידישע פּאָלק האָט
געפירט פאַר זיין קיום אין זיין לאַנגער געשיכטע, קען אונדז שטאַרקן און
געבן גייסטיקן כוח אין די שווערע צייטן, וועלכע מיר האָבן דורכגעמאַכט.

מיר האָבן איינגעפירט, אלס באַשטאַנד-טייל פון קוריקולום, די געשיכ-
טע פון די יידישע יום-טובים, ווי למשל: חנוכה—דער קאַמפּ פון די חשמונאים
קעגן פּרעמדער הערשאַפּט און טיראַניי; פּסח — דער יום-טוב פון פּרילינג און
באַפּרייאונג פון שקלאַפּעריי; פורים — דער סימבאָל פון קאַמפּ קעגן אַנטי-
סעמיטיזם און פאַרניכטונג און קעגן די המנס פון אלע צייטן.

דער לערער משה פּעלדמאַן ע"ה, דער דעמאָלטדיקער פּרינציפּאַל פון
דער ווינטשעווסקי-שול איז געווען א גרויסער מומחא אין יידישן וויסן. ער

האָט געווידמעט א סך צייט אויסצוארבעטן דעם פּראָגראַם פון יידישער געשיכטע אין אונדזערע שולן.

באַקענען די קינדער מיט אַזעלכע נביאים ווי עמוס, ישעיה, יחזקאל און אַנדערע, האָט געהאַלפן שטאַרקן זייער באַוואוסטזיין וועגן דער נאַענטער פאַרבינדונג פון יידישער עטיק מיטן קאַמף פאַר מענטשלעכע רעכט און אַניווערסאַלע ווערטן. מיר פלעגן דורכפירן מיט די קינדער אינסצעניזירונגען און דראַמאַטיזאַציעס, באַזירט אויף די רייד פון די נביאים.

דאָס אַלץ איז, פאַרשטייט זיך, פאַרבונדן געוואָרן מיט היינטיקייט, מיט די קאַמפן פאַר יושר און גערעכטיקייט, קעגן פאַשיזם און מלחמה, און מיט אַרבעטער-קאַמפן פאַר בעסערע באַדינגונגען.

א וויכטיקן פּלאַץ אין לעבן פון דער שול האָבן פאַרנומען די ספּעק-טאַקלעך, וועלכע זענען אַינגעאַרדנט געוואָרן צום סוף פון יעדן שולסעזאַץ. אַזעלכע ספּעקטאַקלען פלעגן פאַרקומען אין א גרויסן טעאַטער. א סך ענערגיע איז אוועקגעגעבן געוואָרן צוצוגרייטן די פּראָגראַמען פון די קינדער — פון קינדעראַרטן ביז צו די עלטערע קלאסן.

מערסטע קינדער זענען דעמאָלט געקומען פון יידיש-רעדנדיקע היימען און עס איז געווען פיל גרינגער פאַרן לערער זיי צו לערנען דעם לימוד יידיש. עס איז געווען א נאַענטע פאַרבינדונג צווישן היים און שול — סיי אידעאַ-לאַגיש און סיי אויפן געביט פון שפּראַך. די קינדער פלעגן קומען 5 נאַכמי-טאַגס א וואָך, נאָך דער אלגעמיינער (פּאַבליק) שול. עס איז די עלטערן פון יענער צייט גאַרנישט אַינגעפאַלן, אז עס איז פאַר די קינדער א צו גרויסע אַנשטרענגונג צו גיין אין צוויי שולן. מיר האָבן דעמאָלט געקאַנט א סך אויפּטאַן.

געווען ביי מיר אין קלאס א 7-יאַריקער יינגל, פּערי ברוקס. זיינע עלטערן האָבן געוואוינט ווייט, אין מזרח-טייל פון שטאַט, ארום 8 מייל פון דער שול. ער פלעגט פאַרן יעדן טאַג מיטן טראַמוויי, סיי פּרילינג און סיי ווינטער, צו קומען לערנען אין דער יידישער שול. געווען נאָך אַנדערע אַזעלכע קינדער.

דער שול-קאַמיטעט און די שול-טוער האָבן מיט גרויס ליבשאַפט און אַיבערגעגעבנקייט דורכגעפירט זייערע אויפגאַבן און א סך אַרויסגעהאַלפן די לערער אין זייער מסירת-נפשדיקער אַרבעט פון בויען די שול. געווען אפילו צייטן, ווען וואָסן לאנג איז נישט געווען גענוג געלט צו צאָלן די לערער די זייער באַשיידענע שכירות. דאָס האָט אַבער נישט אָפּגעשטעלט דאָס לערנען.

א גרופע קינדער פון דער מאָרים ווינטשעווסקי שול אין טאַראָנטאָ, פּאָטאַ-
גראַפירט מיטן גרויסן קינסטלער פּאָל ראָבסאָן בשעת אַ באַזוך אין דער שול.

די ארבעט האָט געבראכט רעזולטאטן. אייניקע פון די שילער וואָס
האָבן זיך אויסגעצייכנט אין זייערע אלגעמיינע לימודים, האָבן צוגעשריבן
זייער דערפאַלג צו דער לערע, וואָס זיי האָבן באקומען אין דער יידישער שול.
מיר האָבן אין די שפּעטערדיקע יאָרן אַרגאניזירט העכערע קורסן אין די
זומער-חדשים, וואו א גרופע יוגנטלעכע גראַדואאַנטן פון אונדזער מיטלשול
האָבן שטודירט צו ווערן יידישע לערער און עטלעכע פון זיי האָבן טאקע
שפּעטער געלערנט מיט די יינגערע קינדער. צווישן די לערער פון די העכערע
קורסן זענען געווען באַקאַנטע פּערזענלעכקייטן. און עס איז א נחת צו וויסן, אַז
פון מערסטע פון אונדזערע שול-קינדער זענען אויסגעוואקסן א סך וויכטיקע,
אַנגעזעענע פּערזענלעכקייטן ביי אונדז אין לאַנד — אדוואַקאטן, אינזשיניערן,
דאָקטוירים, ארכיטעקטן, שרייבער און קולטור-טוער און א היפשע צאָל
פּראַפעסאָרן אין קאנאדער אוניווערסיטעטן, וועלכע האָבן געמאַכט א באַ-
דייטנדיקן בייטראַג צום קולטורעלן און וויסנשאַפּטלעכן לעבן אין קאַנאַדע.
ביי זיי אַלעמען — כמעט אַן אויסנאַם — איז געבליבן אַ נאָענטע באַציאונג
צום יידישן לעבן און יידישע פּראַבלעמען.

* * *

נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה, זענען פאַרגעקומען גרויסע סאַציאלע
ענדערונגען אינעם צוזאַמענשטעל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין קא-
נאַדע. דער ערשטער דור פון יידישע אימיגראַנטן זענען אין זייער גרעסטער
מערהייט געווען שאפּ-ארבעטער, אָבער זייערע קינדער זענען שוין אין דער
מערהייט געוואָרן פּראַפעסיאָנאַלן: דאָקטוירים, אדוואַקאטן, טעכניקער, גע-

שעפטסלייט און רעגירונג־אנגעשטעלטע. זייער א קליינע צאל פון זיי איז געבליבן באשעפטיקט ווי ארבעטער.

די פארניכטונג פונעם אייראָפּעאישן יידנטום דורך די נאציס, דער אויפקום פון מדינת ישראל און די ענדערונג אינעם סאָציאלן סטאטוס פון צווייטן דור, האָבן אין א גרויסער מאָס געביטן די פסיכיק פון די יונגע יידישע עלטערן. עס איז פאָרגעקומען אן אייגנארטיקע דערשיינונג — די קינדער פון נישט־רעליגיעזע אימיגראַנטן האָבן אַנגעהויבן זוכן זייער וועג צום פאָלק דורך רעליגיע. עס זענען אויפגעקומען אַ גאַנצע ריי רייכע סינאַגאָגעס און טעמפלען מיט פּרעכטיקע געביידעס און קינדערשולן.

די יונגע עלטערן, אין זייער איבערוועגנדיקער מערהייט, איינגעשלאָסן גראדואאַנטן פון אלע טיפן יידישע וועלטלעכע שולן, שיקן זייערע קינדער אין די שולן פון די סינאַגאָגעס אָדער תּלמוד־תּורה'ס. דאָס האָט שטארק אָפּגע־שוואַכט די וועלטלעכע שולן. פון דער מאָריס ווינטשעווסקי־שול איז פאַר־בליבן בלויז אַ קלייניגקע זונטיק־שול. די צאָל קינדער אין די אַרבעטער־רינג און באַראַכאווי־שולן איז שטארק פאַרקלענערט געוואָרן. אַן אויסנאָם זענען די טאַגשולן, וואו מען לערנט א גאַנצן טאַג — א האלבן טאַג לערנט מען דעם מלוכישן קוריקולום און דעם אנדערן האלבן טאַג — יידישע לימודים. עס זענען אָבער נישטאָ קיין סך אזעלכע שולן.

די פאָרקלענערונג פון דער צאָל תּלמידים אין די וועלטלעכע שולן, די באַגרענעצונג אָדער דאָס אָפּשאַפן פון יידיש־לימוד אין די תּלמוד תּורה'ס און ענלעכע דערציאונג־אַנשטאַלטן האָט פאַרשאַפן אַ סך עגמת נפש די איבערגע־געבענע לערערס און טוערס, וועמען יידיש לשון איז זייער טייער. די וועלט־לעכע שולן האָבן פאַר עטלעכע דורות געמאַכט זייער גרויסן בייטראַג צום יידיש־קולטורעלן לעבן. אמת, עס לערנען איצט מער קינדער אין די תּלמוד תּורה'ס און טעמפל שולן, ווי פריער. אָבער די יידישע שפּראַך, די נשמה פון פאָלק, איז צו ביסלעך אַרויסגעשטופט געוואָרן פון די לערן־אַנשטאַלטן, צום גרויסן שאַדן פון דער גאַנצער יידישער דערציאונג און אויך פון דער העבריי־אישער שפּראַך און קולטור.

* * *

אַנגענעמע און פריידיקע זכרונות זענען ביי מיר פאַרבליבן פון מיין ארבעט אין די זומערדיקע קינדער־קאָלאָניעס. ביי אונדז האָט מען זיי גערופן קינדער־קעמפּס. די דערציאונג אין קעמפּ איז געווען א פאָרזעצונג פון דער שול־ארבעט. דער דעוויוז איז געווען: „פון שול אין קעמפּ און פון קעמפּ אין שול.“ אויף דער פרישער לופט, אין פעלד און וואלד און ארום וואסער —

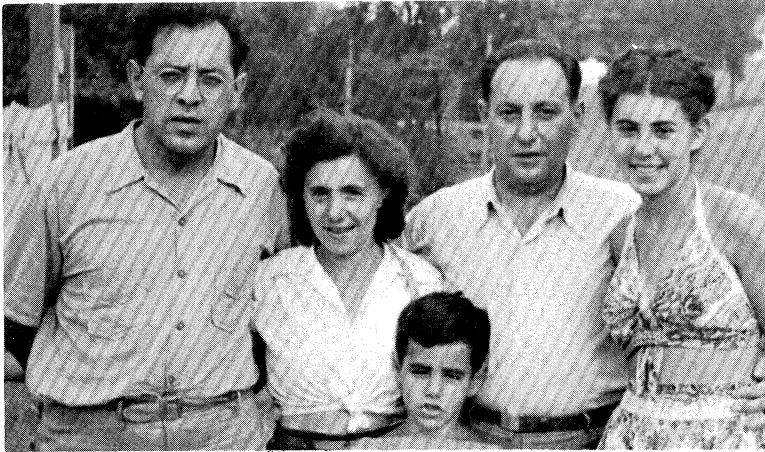
טײַטש לערערין פון צוויי דורות קינדער
 באַס אײַז און קאַסעס
 מאַרע באַר ביר, מיך וואָס
 זאַבאַרען און אַלעס פאַר אַלעס
 מאַרע און אַלעס מיך וואָס
 אַלעס און אַלעס
 מאַרע און אַלעס
 באַרען און אַלעס
 באַרען און אַלעס

א בריוועלע צו מאַניען פון אירע יונגע תלמידים. משה מייערס איז איצט אַ פּראָמינענטער דאָקטאָר אין טאַראַנטאָ. ברוך ניסן איז אן עלעקטראַטעכניקער.

צוזאַמען מיט די קינדער א גאַנצן טאַג און ביי נאַכט — איז די דערציאונג געווען מער שפּיל ווי ארבעט.

יעדן שבת האָבן די קינדער צוגעגרייט א קאַנצערט פון געזאַנג און טאַנץ, און פון צייט צו צייט — א דראַמאַטישע פּאַרשטעלונג. יעדן זונטיק איז פּאַרגעקומען א סאַלוט צו דעם קעמפ און דאָס אַרױפציען די קאַנאַדער פּאָן אויפן מאַסט. די קינדער זענען געווען אַנגעטאַן אין ווייסן, מיט רױטע האַלדוטיכלעך און געזונגען קעמפֿֿלידער אונטער דער אַנפירונג פון א געזאַנג־לערער. כמעט דאָס גאַנצע פעלד איז געווען פאַרנומען מיט די קינדער. עס איז געווען א פּרעכטיק בילד פאַר אונדז און פאַר די עלטערן, וואָס פּלעגן קומען באזוכן די קינדער.

דער אָנהייב פון קעמפ „נייוועלט“ ביים אָרדן איז געווען זייער א באשיידענער. ער איז אויפגעקומען אין צייט פון די קריזיס־יאָרן. א גרופע פרויען פונעם „פרויען־פאראיין“, וועלכע האָבן זיך שפּעטער אַנגעשלאָסן אין „לייבאַר־ליג“, האָבן געוואָלט אַרויסנעמען זייערע קינדער זומער אויף דער

ליפשיץ פאמיליע, פאטאגראפירט מיט מאַרעק ביטער, סעקרעטאר פון קולטור-געזעלשאַפטלעכן פארבאנד פון יידן אין פּוילן, בשעת דעם באַזוך פון דער יידישער דעלעגאציע פון פּוילן, אין „ניוועלט“, טאָראָנטאָ, 1946. פון רעכטס צו לינקס: מעי, מאַרעק ביטער, יאַסל, מאַניע און סעם.

פרישער לופט. זיי האָבן געדונגען א פלאץ לעבן א טייך, נישט ווייט פון טאָראָנטאָ (אין רודזש הילס), דאָרט אוועקגעשטעלט ביידלעך און געבראכט אהין די ערשטע 20 קינדער. די ארבעט פון די פרויען איז געווען פרייוויליק און דער אַפּצאָל פאר די קינדער — א מינימאלער.

פון דעם קליינעם אָנהייב האָט שפּעטער זיך אנטוויקלט איינע פון די שענסטע קינדער־קאלאָניעס אין לאַנד. אין יאָר 1936 האָט דער „ליבאַר ליג“ אָפּגעקויפט ביי דער קאנאדער באַן־געזעלשאַפט א שטיק לאַנד פון איבער 100 אַקער — לאָנקעס, וואַלד, א טייך, באַרג און טאָל — דעם „עלדאָראַדאָ פארק“, ארום 30 מייל פון טאָראָנטאָ. אין אָנהייב פון די פּערציקער יאָרן, האָב איך עטלעכע סעזאָנען געארבעט ווי דער הויפּט־קאָנסעלאָר אונטער דער דירעקציע פון שמואל קאַרן, א באַוואוסטער פּעדאָגאָג און קולטור־טוער פון ניו־יאָרק.

דער קעמפּ האָט דעמאָלט באדינט איבער 200 קינדער און עטלעכע הונדערט דערוואַקסענע און געסט. קינדער און געסט פלעגן קומען פון אזוי ווייט ווי די פאַראייניקטע שטאַטן. אַחוץ דעם לערער־פּערסאָנאַל, וועלכער האָט אויך איינגעשלאָסן די לערערס פון מוזיק, מאַלעריי, האַנטאַרבעט און ספּאָרט, האָבן געארבעט 40 קאנסעלאָרן, מערסטנס גראַדואאַנטן פון דער מאַריס ווינטשעווסקי־שול.

זומער־סעמינאר פון גראדואאנטן פון דער ווינטשעוו־סווייט שול, מיט די לערער:
הערשל גוראלניק, פראפעסאר רפאל מאהלער און לייבל באסמאן.

יעדן סוף־וואך, באזונדערס זונטיקס, פלעגן קומען אויטאבוסן און פריוואטע אויטאמאבילן, פול געפאקט מיט מענטשן. גאנצע פאמיליעס פלעגן ארויספארן פארברענגען אויף די שיינע לאַנקעס פון פארק. הונדערטער קינדער זענען דורכגעגאנגען דעם קעמפ „נייוועלט“. שוין איצט דערוואקסענע מענטשן, דערמאָנען זיי נאך מיט ליבשאפט יענע שיינע אומגעבונג, די פריילעכע צייטן, די שוין פארשטאַרבענע ליבע לערער, שמואל קארן, ז. יאכנעס, לייבל באסמאן, נחמה געמעריל און די פיל אַנדערע וואָס האָבן אין איין צייט אָדער אַן אַנדערער געלערנט מיט זיי. אין די שפעטערדיקע יאָרן האָט דער קעמפ „נייוועלט“ דורכגעמאכט די זעלבע ירידה ווי די מאָריס ווינטשעוו־סווייט־שול. פון אָנהויב איז דאָס געווען דער מעקארטי־פּעריאָד, וואָס האָט אָפּגעשראַקן א סך באזוכער פון קעמפ. אָבער הויפטזעכלעך האָבן געווירקט די שוידערלעכע אויפדעקונגען אויפן 20סטן קאָנגרעס פון דער סאָוועטישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. וועגן די פּאַר-

ביי דער אויפדעקונג פון שלום-עליכם מאָנומענט אין „ניוועלט“. ערשטע ריי (פון רעכטס צו לינקס): שמואל קאַרן, דירעקטאָר און די לערער א. בערגמאן און מאַניע ליפשיץ.

ברעכנס, וואָס זענען באַגאַנגען געוואָרן אונטערן סטאַלין־רעזשים. דאָס האָט ווי אן ערדציטערניש צעטרייסלט די גאַנצע לינקע באוועגונג, ספּעציעל אויף דער יידישער גאַס. די קינדער־קאַלאָניע איז איינגעשרומפן און לסוף אינ־גאַנצן געשלאָסן געוואָרן. א העלפט פון דעם גאַנצן קעמפ איז פאַרקויפט גע־וואָרן צו דער אַרטיקער מוניציפּאַליטעט פאַר א נייעם שטאָטישן פאַרק. דאָס אַרט, וואו די קינדער־קאַלאָניע האָט געקלונגען מיט פריילעכן קינדערשן געלעכטער, איז איצט פאַרוואקסן מיט ווילדגראַז.

א באזוך אין מיין היימשטאָט נאָך 36 יאָר

עס איז מיר באשערט געווען נאָך איין מאָל צו זען מיין היימשטאָט ביאליסטאָק און דאָס הויז, וואָס איך האָב פארלאָזן אין 1920. דאָס איז געווען סוף יוני, 1956. מיין מאָן שלמה און איך זענען געפאָרן אויף אַ באַזוך קיין פּוילן און סאָוועטן־פּאַרבאַנד. אונדזער ערשטער אָפּשטעל איז געווען אין וואַרשע.

נאָך דער צעשטערונג פון דער מלחמה, איז וואַרשע שוין געווען כמעט אינגאַנצן ווידער אויפגעבויט. אָבער אַ גרויסער טייל פון דער יידישער געטאָ האָט נאָך אַלץ אויסגעזען ווי אַ ריזיקער פעלד פון ברוכוואַרג. אין גרויס דערוואַרטונג און מיט פרייד האָבן מיר באַגעגנט אונדזערע נאָענטע פריינט, מאַרעק ביטער, אַנאַטאָל ווערטשהיים און מיכאַל מירסקי — די מיט וועלכע מיר האָבן זיך אַזוי האַרציק באַפריינדעט, ווען זיי זענען גע־קומען קיין אַמעריקע און קאַנאַדע, ווי אַ טייל פון דער דעלעגאַציע פון די לעבן־געבליבענע פּוילישע יידן, באַלד נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. מיר האָבן זיך אויך באַגעגנט מיט הערש סמאַליאַר, דוד ספּאַרד, בינעם העלער און אַ סך אַנדערע טוער פון קולטור־געזעלשאַפטלעכן פאַרבאַנד אין פּוילן.

נאָכן 20סטן קאָנגרעס פון דער סאָוועטישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און נאָך די געשעענישן אין פּאַזנאַן, האָט פּוילן זיך געפונען אין אַ צושטאַנד פון גרויס אויפּרודערונג. מיר זענען געווען ביי אַ סך עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען, ווי אויך אין פּריוואַטע היימען, וואו עס האָבן נישט אויפּגעהערט די דיסקוסיעס וועגן די לעצטע געשעענישן. אַן אַ שיעור פּראָגן זענען דעבאַטירט געוואָרן. אַ סך פּריער־אַנגענומענע מיינונגען זענען געשאצט און איבערגע־שאצט געוואָרן. שטאַרקע אַנטי־סעמיטישע שטימונגען, אַפילו אין הויכע רע־גירונג־קרייזן, זענען אַרויפּגעשוואומען אויף דער אויבערפלאַך, ווי דער שוים אין אַ קאָכעדיקן קעסל.

אַ סך יידן האָבן גערעדט וועגן אַוועקפּאַרן, צווישן זיי מענטשן, וועלכע האָבן פאַרנומען וויכטיקע רעגירונג־פּאַזיציעס.

עס געדענקט זיך אַן אַוונט אין הויז פון אַניע און נאַטעק ווערטשהיים. עס איז שוין דאָן קלאָר געווען דער שרעקלעכער פאַרנעם פון די ברוטאַלע

פארברעכנס, וואָס דער סטאַלין־רעזשים איז באַגאַנגען. עס האָט אונדז אַלעמען געמאַטערט דער געדאַנק, וואו מען נעמט דעם איבערמענטשלעכן כוח דאָס אַלץ צו קענען אויפקלערן כּאָטש צו זיך אַליין.

נאַטעק האָט אונדז שפּעט ביינאַכט אַרויסבאַגלייט אויף אַ שפּאַציר. די געביידע, וואו ער האָט געוואוינט האָט זיך געפונען אין דער געגנט פון דער געטאָ, וואָס איז שוין געהאַט איבערגעבויט געוואָרן. „דאָ האָט מען אויס־געגראָבן 100 סקעלעטן, ווען מען האָט געגראָבן דעם פונדאַמענט“, האָט ער אונדז דערציילט. אַ פּולע לבנה האָט באַשיינט די אַרומיקע פעלדער ברוכווארג. איך האָב געהאַט דעם געפיל, ווי אַ מאַסע שאַטנס פון די פאַרשניטענע האָבן מיך אַרומגערינגלט. עס האָט אַזוי געדריקט ביים האַרצן, אַז עס האָט אַזש פאַרפעלט אַטעם.

* * *

איך האָב שטאַרק געוואַלט באַזוכן מיין היימישטאַט ביאָליסטאַק. זענען מיר טאַקע ביי דער ערשטער געלעגנהייט געפאַרן אהין. די ברייטע פּיאַסקעס, וואו אונדזער אַמאָליק הויז האָט זיך געפונען און אַלע געסלעך ארום זענען אין דער מלחמה גישט צעשטערט געוואָרן. מיר זענען אָנגעקומען אַהין אין אַ מאַרק־טאַג. די ברוקירטע שטייבערנע גאַס, די היל־צערנע בודקעס, די פּויערים מיט זייערע פּערד און וועגענער — אַלץ האָט אויסגעזען ווי אַמאָל, ווי עס וואַלט זיך גאַרנישט געביטן. נאָר עפעס האָט אַלץ אויסגעזען קלענער און נעבעכדיקער, ווי עס איז ביי מיר פאַרבליבן אין זכרון. עטלעכע פּלעצער פון מיין אַמאָליק הויז האָבן זיך ביי מיר איינגעפּרעסט אין זכרון. איך געדענק, אַז ווען איך בין געווען אַ קליינע מיידל, האָט אין אונדזער הויף אָנגעהויבן וואַקסן אַ קליין בעריאַזקעלע. איך פּלעג זיך אַלע מאָל מעסטן מיטן ביימעלע, ווער עס וואַקסט שנעלער. אין עטלעכע יאָר האָט דאָס ביימעלע מיך אַריבערגעיאָגט. איך האָב עס איבערגעלאָזן, ווען עס איז נאָך געווען יונג און דין. אין די שפּעטערע יאָרן, ווען איך פּלעג אַמאָל טראַכטן וועגן דעם, בין איך געווען זיכער, אַז דער בוים, צוזאַמען מיטן הויז, איז פאַרניכטעט געוואָרן אין דער מלחמה.

אַז איך בין אַריין אין הויף פון מיין אַמאָליקער היים און געזען דאָרט אַ הויכע, געזונטע בעריאַזע, האָב איך זיך באַמת דערפּרייט. אַ פּוילישע פּרוי איז צוגעקומען און געפּרעגט צי מיר זוכן עמיצן. איך האָב איר געזאָגט, אַז מיר קומען פון קאַנאַדע און אַז דאָס איז געווען מיין אַמאָליקע היים. זי האָט אונדז העפלעך פאַרבעטן אין הויז און זיך נאָכגעפּרעגט אויפן לעבן אין קאַנאַדע. איך בין אַרויף זען דאָס אויבערשטיבל. עס האָט אויסגעזען אינגאַנצן

אנדערש, ווי ווען איך האָב פארלאָזט. איין גרויס צימער, אנשטאט עטלעכע קלענערע. געבליבן איז בלויז דער קאכליאָווער אויוון אין מיטן שטוב, און דאָס דאָכפענצטער אויף וועלכן איך פלעג זיצן, אַרויסקוקן אויפן מאַרק און חלומען מיינע קינדערישע חלומות.

שווער איבערצוגעבן די געפילן, וועלכע מען לעבט איבער, ווען מען קומט צו גאסט צו די קינדעריאָרן און צו די שאַטנס פון פאַרגאַנגענע לעבנס. איך בין געגאַנגען זען מיין פעטער שלמה יעקבס הויז. די גאַס איז פאַרבליבן גאַנץ, נאָר דער פלאַץ, אויף וועלכן דאָס הויז איז געשטאַנען, איז געווען ליידיק.

מיר האָבן געוואָלט באַזוכן די קברים פון מיין טאַטן און מיין באַבען. דער יידישער בית עולם איז געווען באַוואַקסן מיט ווילדגראַז. מיר האָבן זיך אַרומגעדרייט אַ לאַנגע צייט און נישט געקענט געפינען דאָס אָרט. אן עלטערע פוילישע פרוי איז צו אונדז צוגעקומען און דערציילט, אַז פון צייט צו צייט קומען אַהער פויערים מיט וועגענער און נעמען אַוועק די שענסטע מאַרמאַרענע מצבות. עס אַרט איר, ווייל זי און איר מאַן פלעגן אַכטונג געבן אויף דעם בית עולם. אפשר — האָט זי געפרעגט — קענען מיר פּוועלן ביי דער מאַכט, אַז מען זאָל פאַריכטן דעם פאַרקאַן אַרום דעם בית עולם.

מיר זענען פון דאָרט געגאַנגען צום געטאָ בית עולם. נאָך דער מלחמה האָט מען צוזאַמענגענומען פון פאַרשיידענע ערטער די ביינער פון הרוגים, זיי געלייגט אין איין מאַסן־קבר און געשטעלט א מאַנומענט נאָך די 68 טויזנט דערמאַרדעטע יידן פון ביאַליסטאָק און אומגעגנט.

אויף אַ ראַג גאַס, אין צענטער פון שטאַט, וואָס איז שוין געווען ווידער אויפגעבויט, איז געהאַנגען א טאָוול מיט אַן אויפשריפט: „אויף דעם אָרט האָבן די נאַציס דערשאַסן דעם פירער פון דער ביאַליסטאָקער געטאָ“.

מיר האָבן אויך באַזוכט אַ קאָאָפּעראַטיוו פון טאַקעריי. דאָרטן זענען געווען באַשעפטיקט יידן, געקומענע קיין ביאַליסטאָק פון פאַרשיידענע געגנטן. זיי האָבן אונדז אַרומגערינגלט, זיך נאָכגעפרעגט אויפן לעבן פון יידן אין קאַנאַדע, געבעטן מען זאָל זיי העלפן אויפזוכן זייערע קרובים אין אַמעריקע. כמעט אַלע האָבן געוואָלט אַוועקפאַרן.

אין הויף פון קאָאָפּעראַטיוו איז געזעסן אַן אַלטער, קראַנקער און צע־בראַכענער מאַן. אונדזער באַגלייטער, ציגעלניצקי, דער דאמאַלטידיקער פאַר־זיצער פון יידישן קאָמיטעט אין ביאַליסטאָק, האָט אונדז געזאָגט, אַז דער נאָמען פון דעם מאַן איז פּסאַכיע, א געוועזענער בונדיסט פון ביאַליסטאָק. ער איז אַרעסטירט געוואָרן פון די רוסן, גלייך ווי די מלחמה האָט אויסגעבראַכן

און איז נישט לאנג צוריק באפרייט געוואָרן פון אַ סיבירער לאַגער, וואו ער איז אָפּגעזעסן גאַנצע 17 יאָר. 1956 איז געווען דאָס יאָר, ווען א סך פּוילישע בירגער, צווישן זיי א היבשע צאָל געוועזענע פּוילישע קאָמוניסטן, האָבן זיך אומגעקערט פון די סטאַליניסטישע לאַגערן. זיי האָבן געהאַט צו דערציילן אויפּשוידערנדיקע געשיכטעס וועגן ממש אומגלויבלעכע איבערלעבונגען און פּייניקונגען, וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין.

* * *

קיין וואַרשע איז דאָמאַלט צוריקגעקומען פון לאַגער דער באַקאַנטער יידישער דיכטער משה בראַדערזאָן און זיין פּרוי שיינע מרים. מיר זענען אַרויף אין האַטעל זיי זען. די באַגעגעניש איז געווען אַנגעפילט מיט עמאָציעס פון פּרייד צו זען א לעבעדיקן יידישן שרייבער פון רוס-לאַנד, געמישט מיט טרויער איבער דעם, וואָס דאָרט איז אַלץ פאַרגעקומען. די ערשטע עטלעכע מינוט האָט קיינער פון אונדז נישט געקענט אַרויסזאָגן קיין וואַרט. בלויז די אויגן האָבן געלאָזט וויסן וואָס מען פילט. און דער קלוגער בראַדערזאָן האָט שטילערהייט אַ זאָג געטאָן: „אַמאָל קען שטילשווייגן זאָגן א סך מער ווי רעדן“.

משה בראַדערזאָן האָט אונדז געהאַט אַ סך צו דערציילן וועגן זיינע איבערלעבונגען אי אין מאַסקווע און אי אין לאַגער. באַזונדערס ברוטאַל האָט מען אין די לאַגערן באַהאַנדלט די אינטעלעקטואַלן. אַ סך זענען אומגעקומען, אַנדערע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד. דער כּוח, וואָס האָט אים אויפּגעהאַלטן איז געווען זיין שטאַרקער ווילן איבערצולעבן די ביטערע צייט און דער גלויבן, אַז עס וועט אים געלינגען.

ער האָט געבראַכט מיט זיך פון מאַסקווע אַ לאַנגן בריוו פון בנימין זוסקינס פּרוי צו טאַמאַראַ, זוסקינס טאָכטער, וואָס האָט דאַמאַלט געוואוינט אין וואַרשע.

מיר האָבן באַזוכט טאַמאַראַן אין איר היים. אַ זייער ליבע, סימפּאַטישע פּרוי, ביי פּראַפּעסיע א דאָקטאָרין. זי האָט 13 יאָר צייט נישט געהערט פון איר פּאַמיליע אין מאַסקווע. זי האָט פאַר אונדז געלייענט דעם בריוו, וואָס האָט איבערגעגעבן דעטאַלן, ווי אזוי איר פּאַטער, דער גרויסער יידישער אַקטיאָר פון מאַסקווער יידישן מלוכה טעאַטער און מיכאַעלסעס נאָענטער מיטאַרבעטער איז אַרעסטירט און שפּעטער דערשאָסן געוואָרן דורך דער נ.ק.וו.ד. און אויך וועגן די ביטערע ליידן, וואָס די פּאַמיליע האָט געהאַט אויסצושטיין.

טאַמאַראַ האָט אַרויסגענומען פון שופּלאַד א הויפּן מיט מעדאַלן, וואָס זי האָט באַקומען אַלס אויסצייכנונגען פאַר איר העראַאישער ארבעט אין דער

פון רעכטס צו לינקס: מאַניע ליפשיץ, בינם העלער, סעם ליפֿ שיץ און פּאַלא גרובער (א געוועזענע טאַראַנטער) בשעת זייער באזוך אין פּוילן אין 1956.

רויטער אַרמיי, מיט וועלכער זי איז דערגאַנגען ביז בערלין. זי האָט מיט פאַר־ביטערונג זיי א וואַרף געטאָן אויפן טיש און אויסגערופן: „און זיי וואָגן נאָך צו זאָגן, אַז יידן זענען נישט געגאַנגען אויפן פּראָנט אין קאַמף קעגן היטלערן.“ אַנהויב 1958 איז טאַמאַראַ אַוועקגעפאַרן אין ישראל, וואו זי וואוינט ביזן היינטיקן טאָג און אַרבעט ביי איר פּראַפעסיע אין תל־השומר שפיטאַל, לעבן תל־אביב.

דער באזוך אין פּוילן איז פאַר אונדז בידן געווען אַ שווערע איבער־לעבונג. פון ביאליסטאָק ביז קראַקאָו, איבער דער לענג און ברייט פון פּוילן, זענען אַלע שטעט און שטעטלעך, וואו הונדערטער טויזנטער יידן האָבן געלעבט פאַר דער מלחמה, געבליבן יידנריין.

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין ראַדאָם, מיין מאַנס געבוירן־שטאָט און אַריין אין דעם הויף, וואו ער און זיין פּאַמיליע האָבן געוואוינט פאַר דער מלחמה. אַלץ איז געווען ווי פּריער. די שטאָט איז געבליבן גאַנץ. אבער זיין גאַנצע פּאַמיליע איז אומגעבראַכט געוואָרן, צוזאַמען מיט מערסטע יידן פון ראַדאָם.

דער באזוך אין טויטן־לאגער פון אַשווענטשים, וואָס איז פאַרבליבן ווי אַן עדות פון מענטשלעכער אַחזריות אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, האָט פאַרפּולט דעם בעכער פון גייסטיקע ליידן.*

* פאַר מיר איז דער באזוך געווען באַזונדערס פיינלעך. דאָס איז געווען מיין ערשטע רייזע קיין פּוילן, זינט איך בין געקומען קיין קאַנאַדע. פאַר מיין מאַן איז דאָס שוין געווען דער דריטער באזוך נאָך דער מלחמה. אין נאָוועמבער, 1945, איז ער געפאַרן ווי אַ דעלעגאַט פון קאַנאַדער יידישן קאָנגרעס, צוזאַמען מיט ח. מ. קייזערמאַנען, מיטן צוועק אונטערצווייבן די לאַגע פון די שארית הפליטה פון פּוילישן יידנטום. ער האָט געזען דעם פּוילן בראַך גלייך נאָך דער מלחמה. אין 1949 האָט ער באַזוכט פּוילן צום צווייטן מאל.

די שווערע איבערלעבונגען האָבן דערנענטערט מענטש צו מענטש. עס זענען געשלאָסן געוואָרן פריינטשאַפטן, וועלכע זענען געבליבן אויפן גאַנצן לעבן. אַ סך פון אונדזערע ליבע און אינטימע פריינט פון פוילן וואוינען איצט אין מדינת ישראל.

סוף חודש יולי זענען מיר אוועקגעפאָרן קיין מאַסקווע. אַ וואָך שפעטער איז געקומען אהין אויף אַ באַזוך בנימין זוסקינס טאַכטער, טאַמאַראַ. זי האָט אונדז געבראַכט די טרויעריקע נייעס, אז משה בראַדערזאָן איז פלוצלונג גע-שטאַרבן.

פאַר מיינע אויגן איז געשטאַנען דאָס פּרעכטיקע בילד פון יענעם זונטיק פרי אין יידישן מלוכה-טעאַטער אויפן נאַמען פון אסתר רחל קאַמינסקאַ, ווען הונדערטער מענטשן האָבן איבערגעפאַקט יעדעס ווינקלעלע פון דער געביידע, ביי אַן אויפנאַמע לכבוד משה בראַדערזאָן. זיי זענען געקומען אויסדריקן זייער באַגייסטערונג און פרייד פאַר זייער באַליבטן שרייבער, וואָס איז צוריק געקומען אהיים. מיר האָבן איבערגעריסן אונדזער וואַקאַציע ביים באַלטישן ים און ספּעציעל געקומען אַנטייל נעמען אין דער אויפנאַמע.

אַן אַוונט פאַר אונדזער אוועקפאַרן קיין מאַסקווע, האָבן מיר זיך גע-זעגנט מיט בראַדערזאָנען באַ אַן אינטימען צוזאַמענקונפט אין הויז פון הדסה און בינם העלער. און די זעלבע וואָך איז ער געשטאַרבן.

עס קען זיין, אַז דער שאַרפּער איבערגאַנג פון אַזויפיל ליידן צו אַזויפיל ליבשאַפט און פרייד איז געווען צו שווער פאַר זיין אַפּגעשוואַכט האַרץ.

* * *

מאַסקווע, 30 יאָר נאַכדעם, ווי איך האָב זי געזען דעם לעצטן מאַל, האָט אויפן ערשטן בליק אויסגעזען כמעט ווי אמאַל. דער זעלבער רויטער פלאַץ, דער קרעמל, די שיינע קירכע פון דעם הייליקן וואַסילי מיט די קאַלירפולע קופאַלן, די לאַנגע ריי מענטשן, וואָס וואַרטן אריינצוגיין אין דעם לענין-מאַוואַליי, דער גאַרקי שאַסיי — אַלץ כמעט ווי אַמאַל.

באַקענענדיק זיך מער מיט דער שטאַט, האָב איך יאָ באַמערקט א סך ענדערונגען, א סך נייע געביידעס, ברייטע גאַסן און בולוואַרן, די מעטראַ, וואָס יעדע סטאַנציע איז געבויט ווי אַ פאַלאַץ פון קאַלירטן מאַרמאַר און קרישטאַלענע קאַנדעליאַברעס, דער ריזיקער ספּאַרט-סטאַדיאָן, דער מאַסקווער אַוניווערסיטעט, דער פאַרק פאַר קולטור און אַפּרו, די אַלסאַוועטישע אַגריקול-טורעלע און אינדוסטריעלע אויסשטעלונג, פילשאַכיק פאַרגרעסערט פאַר-שענערט, מוזייען, ביבליאָטעקן, קונסטגאַלערייען, טעאַטערן, די וואַונדער-

משה בראַדערזאָן — געשטאַרבן אויגוסט 17, 1956

שיינע אויפפירונגען פון באַלשאַי באַלעט און פיל, פיל אַנדערע זאַכן, וואָס איז אונדז אויסגעקומען צו זען.

אַבער די אַלע שיינע זאַכן זענען פארטונקלט געוואָרן פון די שווערע שטימונגען, וואָס האָבן אונדז באהערשט, ווען מיר האָבן זיך געטראָפן מיט סאָוועטישע יידן און מיט סאָוועטישע יידישע שרייבער, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט נאָך לאַנגע יאָרן פון זיצן אין די תפיסות און לאַגערן, און מיט די אלמנות פון די דערמאָרדעטע סאָוועטישע יידישע שרייבער.

מיר זענען נישט געווען איבערראשט פון דעם קאָנטראַסט צווישן די נייע און אַלטע געגנטן פון שטאָט, וואו עס זענען נאָך געשטאַנען פארציטיקע הילצערנע הייזלעך. מיר האָבן פארשטאַנען, אַז עס הערשט א שאַרפער מאַנגל אין דירות, ווייל א סך זענען צעשטערט געוואָרן בעת דער מלחמה, און אין דער זעלבער צייט איז די באַפעלקערונג פון מאַסקווע שנעל געוואַקסן. וויפיל נייע וואוינונגען מען האָט נישט געבויט, האָט מען נאָך אַלץ נישט געקענט אַניאָגן די באַדערפענישן.

מיר זענען אויך נישט געווען צופיל אַנטוישט פון דער שווערער עקאָ-נאָמישער לאַגע, ווייל מיר האָבן פאַרשטאַנען ווי גרויס עס איז געווען די פאַרניכטונג אין צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, וויפיל קרבנות רוס-לאַנד האָט אַוועקגעגעבן און אַז עס נעמט אַ לאַנגע צייט דאָס אַלץ גוט-צומאַכן און אַניאָגן.

וואָס האָט אונדז יאָ שאַקירט איז געווען דער פסיכישער שאַדן, וואָס די ביטערע יאָרן פון סטאַלין-רעזשים האָבן פאַראַורזאַכט דעם סאָוועטישן מענטשן. מורא, אומצוטרוי, זיך היטן מיט די רייד, זאָגן דאָס וואָס מען מיינט נישט — און שפעטער, ווען מען קריגט א ביסל מער צוטרוי דערציילן פונקט דאָס פאַרקערטע — מיט אַזעלכע דערשיינונגען האָבן מיר זיך באַגעגנט אויף שריט און טריט. איך דערמאָן זיך אַן אַוונט, וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט אין הויז פון א יידישן שרייבער. אויף צומאַרגנס האָבן מיר פלאַנירט צו גיין צו א יידישן קאַנצערט. ביים געזעגענען זיך, האָט אונדז דער שרייבער געבעטן: „געדענקט, מאַרגן אַוונט, ווען מיר זעען זיך באַם קאַנצערט, קענט איר מיך נישט.“ די מורא צו באַגעגענען זיך מיט אַן אויסלענדער איז פאַר אונדז ממש געווען א באַליידיקונג.

אין קיעוו, אויפן קרעשטשאַטעק, האָבן מיר אַפגעשטעלט עטלעכע מאַל יידן און געוואַלט מיט זיי רעדן. זיי האָבן אונדז אַנגעקוקט מיט שרעק, זיך אויסגעדרייט און אַוועק.

טאַמאַראַ האָט אונדז באַקענט מיט גוטע מאַרגאַליס, א לאַנגיאַריקע

בשעתן באזוך אין מאַסקווע אין 1956. פון רעכטס צו לינקס: שרה ראָטבוים, דוד מאַרקיש, אסתר מאַרקיש, טאַמאַראַ פּלאַט (זוסקין) און מאַניע.

קאָמוניסטקע, וועלכע האָט נאָענט מיטגעארבעט מיט לענינען. גוטע האָט אונדז געהאט צו דערציילן וועגן ברוטאַלע, פיזישע פייניקונגען, וואָס זי האָט געהאט אויסצושטיין מצד יונגע נ.ק.וו.ד. אויספאַרשער, ווען מען האָט זי אַרעסטירט אויף פאלשע קלאַגן. זי איז געווען זיכער, אַז נישט אַנדערש, נאָר אין רוסלאַנד איז פאַרגעקומען א פּאשיסטישע איבערקערעניש.

מיר האָבן אויך באזוכט אסתר און דוד מאַרקישן אין זייער היים. אסתר האָט אונדז דערציילט וועגן די אנגסטיקע טעג, ווען מען האָט איינעם נאָכן אַנדערן אַוועקגענומען די יידישע שרייבער פון זייערע היימען און ווי עס איז איר געלונגען — מינוטן פשוט פאַר מאַרקישעס אַרעסט — אויסצובאהאלטן דעם מאַנסקריפט פון זיין לעצט גרויס ווערק. די נ.ק.וו.ד. האָט פּאַרכאַפּט גאַנצע פעק מיט מאַנסקריפטן פון יידישע שרייבער און זיי פּאַרניכטעט. זי האָט אונדז אויך דערציילט וועגן די שווערע יאָרן פון איר אייגענער פאַרשיי-קונג אין לאַגער, וועגן דער טראַגעדיע פון נישט וויסן וואו איר מאַן און די אַנדערע שרייבער זענען אהינגעקומען און וועגן די שפּעטערדיקע איבערלע-בונגען, ווען זיי האָבן באַקומען די נייעס פון דעם ברוטאַלן מאַרד איבער די שרייבער.

אין מאַסקווע האָבן מיר זיך אויך געטראַפּן מיט נינא און טאַלקאַ מיכאַעלס, די טעכטער פון דעם גרויסן יידישן קינסטלער. מיט צער האָבן זיי גערעדט וועגן זייער פּאַטערס מאַרד אין מינסק, וועגן דעם פייער וואָס מען האָט געמאַכט אין דעם מוזעאום פון יידישן מלוכה טעאטער, וואו אזויפיל געשיכטע, מאַטעריאלן, קאַסטיומען און די ארבעט און בילדער פון שלמה מיכאַעלס און די אַנדערע יידישע אַרטיסטן איז פּאַרניכטעט געוואָרן.

מיר האָבן זיך אויך געטראָפן מיט אייניקע באַקאַנטע פון קאַנאַדע, וועלכע זענען אין די 30ער יאָרן צוריקגעפאַרן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד. איינע פון זיי איז געווען די שוין־איצט פאַרשטאַרבענע מאַניע שור, וועלכע האָט אונדו דערציילט, אז א צאָל אלטע קאַמוניסטן זענען נאָכן 20סטן קאַנגרעס באַגאַנגען זעלבסטמאָרד.

דאָך האָט אין יענער צייט, צווישן די יידישע שרייבער און קולטור־טוער נאָך געטליעט די האַפנונג, אַז מיט די כוחות, וואָס זענען געבליבן, וועט מען קענען ווידער נעמען בויען די יידישע קולטור, נאָכדעם ווי דער שרעק־לעכער פּעריאָד פון סטאַליניזם איז אַריבער. עס זענען אַרגאַניזירט געוואָרן אין מאַסקווע און אַנדערע שטעט יידישע קאַנצערטן, צו וועלכע גרויסע מאַסן, אויסגעהונגערט נאָך אַ יידיש וואָרט, האָבן געשטראָמט. שרה ראַטבוים, וועמען מיר האָבן געטראָפן ביי אַסתר מאַרקיש, האָט אונדו איבערגעגעבן, אז זי גרייט צו א פולן רעפּערטואַר פון נייע אויפפירונגען. עס האָבן זיך גע־טראָגן קלאַנגען, אז אינגיכן וועט ווידער דערעפנט ווערן א יידישער טעאַטער אין מאַסקווע.

צום באַדויערן איז דאָס קיינמאַל נישט צושטאַנד געקומען.

עס האָט שטאַרק וויי געטאָן דער פאַראַדאַקס, וואָס דאָס לאַנד, וואָס האָט אַוועקגעגעבן אַזויפיל קרבנות צו באַזיגן דעם נאַציזם, דעם ביטערסטן שונא פון דער מענטשהייט און פון יידישן פאָלק בפרט, זאָל פאַרפעסטעט ווערן פון סם פון אַנטיסעמיטיזם.

דער אַנטיסעמיטיזם אין רוסלאַנד איז נישט געקומען בלויז אַלס רעזול־טאַט פון דער נאַצישער פּראָפּאַגאַנדע אויפן פּראָנט און אין די פאַרנומענע געביטן, ווי אייניקע האָבן אונדו פרובירט דערקלערן. ער איז דערמוטיקט געוואָרן פון די סאַמע שפיצן אין די רעגירנדיקע אינסטאַנצן. דער פאַקט איז שוין איצט קלאַר פאַר אַלעמען.

מען האָט אונדו דערציילט, אַז נאָך דעם אַרעסט פון די דאָקטוירים און דעם בלבול וואָס מען האָט געמאַכט אויף זיי, האָבן יידן פשוט דעם קאַפּ נישט געקענט אויפהויבן. מען האָט זיי באַליידיקט אין גאַס, אין טראַמוויי, אין מעטראַ, ביי דער אַרבעט און אין די אייגענע וואוינונגען, וואו שכנים פלעגן פשוט דערגיין די יאָרן.

אונדזער זיין אין מאַסקווע איז צונויפגעפאַלן מיט דעם אַפּיציעלן באַזון פון דער דעלעגאַציע פון דער קאַנאַדער קאַמוניסטישער פאַרטיי, אַנגעפירט פון איר דעמאָלטדיקן גענעראַל סעקרעטאַר טים באַק. אין דער דעלעגאַציע איז אויך געווען י. ב. זאַלצבערג. צווישן אַנדערע פּראַגן, האָט די דעלעגאַציע אויך

דיסקוטירט מיט די סאָוועטישע פירער די שטעלונג מצד די רעגירנדיקע סאָווע-טישע אינסטאַנצן צו יידן און צו דער יידישער פראַגע אין סאָוועטן-פאראַבאנד. שפעטער האָבן מיר זיך דערוואוסט פון זאַלצבערגן און אַנדערע, אַז כרוש-טשאָו האָט אין גאַנג פון זיין געשפרעך מיט דער דעלעגאַציע באַנוצט אַנ-טיסעמיטישע באַמערקונגען אויפן חשבון פון יידן. כמעט אַלע דעלעגאַטן זענען געווען שאַקירט פון דעם צייגישן פאַראורטייל, מיט וועלכן קרושטשאָו האָט גערעדט וועגן יידן.

מיר זענען צוריקגעקומען קיין קאַנאַדע שטאַרק צערודערט. פאר מיר זענען געווען באַזונדערס פיינלעך מיינע דערפאַרונגען אין סאָוועטן-פאראַבאנד — דאָס לאַנד, וואו עס זענען פאַרמירט געוואָרן מיינע ערשטע אידייאישע געדאַנקען, די יאָרן אין דער קינדער-קאַמונע, אין פעדאגאָגישן טעכניקום. זייער ווירקונג האָט מיך באַגלייט דעם גרעסטן טייל פון מיין לעבן. אָבער נאָך מיין באַזוך זענען אַרױפגעשוואומען אַזויפיל פראַגן, אַזויפיל ווערטן, וואָס האָבן געמוזט איבערגעשאַצט ווערן.

מיר האָבן אונדזער גלויבן אין די אמתע אידעאלן פון פרייהייט און אַ שענערער וועלט נישט פאַרלוירן. מיר זענען טיף איבערצייגט, אז די מענטשהייט וועט סוף-כל-סוף געפינען דעם וועג צו פאַרווירקלעכן איר אייביקן חלום פון שאַפן אַ וועלט פון פרייהייט, פעלקער-פריינטשאפט, יושר און שלום. אָבער דאָס וועט זיכער נישט דערגרייכט ווערן דורך וועגן פון ברוטאלער דיקטאַטור.

* * *

אַקטאָבער 1976 איז געוואָרן 50 יאָר ווי איך בין געקומען קיין קאַנאַ-דע. א האַלבער יאָרהונדערט, וואָס האָט צעטרייסלט די וועלט און איז געווען אַנגעפילט מיט אַזוי פיל געשעענישן, וואָס וואַלטן געסטייעט אויף אַ סך דורות.

מיר איז געווען באשערט צו זיין פון דעם יידישן אימיגראַנטישן דור, וואָס איז געקומען פון די שטעט און שטעטלעך פון מזרח-אייראָפּע אַנגעלאַדן מיטן אידעאליזם פונעם קאַמף פאר אַ בעסערער און שענערער וועלט, דער-הויבן פון די דערגרייכונגען פון דער אַקטאָבער-רעוואָלוציע אויפן געביט פון יידישער גלייכבאַרעכטיקונג, פון יידישער קולטור.

די ווירקונג פון מיין היים, די דערציאונג אין דער 12טער יידישער אַרבעטס-קאַמונע און די דריי יאָר אין יידישן פעדאגאָגישן טעכניקום האָבן געלייגט דעם פונדאַמענט פאר מיינע ווייטערדיקע טעטיקייטן און דערציער-שער אַרבעט אין קאַנאַדע.

דאָס זענען געווען יאָרן פון פריידיקער, שעפער־ישער ארבעט. עס איז געווען א פרייד צו זיין א יידישע לערערין פון צוויי דורות יידישע קינדער. ווען איך פלעג זאָגן א קינד, אז איך האָב אויך געלערנט זיין טאטן אָדער מאַמען, האָט עס אָנגעשטעלט אויף מיר א פאָר פארוואונדערטע אויגן, און מיך באטראכט ווי איך וואָלט געווען א פארצייטיקע באשעפעניש. אין זכרון פון די לערער און די קינדער איז פארבליבן דער גוטער אופן פון לערנען דורך דראמאטיזירן עפיזאָדן פון דער יידישער געשיכטע, יידישער ליטעראטור און יידישע יום־טובים. איך בין געווען איינע פונעם דור יידישע לערערס, וועלכע האָבן אין זייער מערהייט באַקומען זייער אויסבילדונג אין מזרח־אייראָפּע — לערער־אידעאליסטן, וועלכע האָבן מסירת־נפשדיק אויסגעטראָגן אויף זייערע פלייצעס אלע שוועריקייטן פון בויען די קינדער־שולן און געבן די קינדער א יידישע דערציאונג.

עס איז א גרויסער פארגעניגן צו באגעגענען א יונגן מאן אָדער א יונגע פרוי, א מאָל מיט עטלעכע קינדער, וואָס פרעגט דיך: «מאניע, דו דערקענסט מיך נישט? ביסט דאָך געווען מיין לערערין!» סיי צו די וועלכע איך דערקען אַ מאָל נישט, ווייל זיי האָבן זיך היפש געביטן, און סיי צו די מיט וועלכע איך בין געשטאנען אין פארבינדונג, איז געבליבן א טיפער, ווארעמער משפחהדיקער געפיל, ווי זיי וואָלטן געווען מיינע קינדער אָדער אייניקלעך. עס זענען אויך געווען צייטן פון טיפן ווייטיק און צער. דער שרעקלעכער חורבן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען היטלער האָט אומגעבראכט זעקס מיליאָן קדושים און מארטירער, א דריטל פון אונדזער גאנצן יידישן פאָלק, האָט אויך פאריתומט אונדזער אייגענע פאמיליע. מיין מאנס גאנצע משפחה איז אומגעקומען אין די היטלערישע לאגערן. ער איז געבליבן דער איינציקער. פון מיינע ווייטערע קרובים איז אויך קיינער נישט געבליבן.

אַבער דער גרעסטער מאַראלישער קלאפ פאר אונדז איז געקומען נאָכן 20סטן קאָנגרעס פון דער סאָוועטישער קאָמוניסטישער פארטיי, ווען עס איז אויפגעדעקט געוואָרן דאָס פולע בילד פון די פארברעכנס אין סאָוועטן־פארבאנד אינעם סטאלינישן פּעריאָד, און ווען עס איז אויך קלאָר געוואָרן דער גאנצער שוידער פונעם מאָרד איבער די קאַריפעען פון דער יידישער סאָוועטישער ליטעראטור און דאָס ארויסרייסן מיטן וואַרצל יעדן סימן פון יידישער קולטור־טעטיקייט. דאָס איז געווען א שווערע, טראומאטישע איבער־לעבונג פאר די, וועלכע האָבן אזוי פיל האַפענונג געלייגט אויף דער נייער אָרדענונג אין סאָוועטן־רוסלאַנד.

נאָך 30 יאָר ווידמענען דער לינקער באוועגונג זיין גאנצע ענערגיע און

ביי דער וועלט־קאָנפערענץ פאר יידישער דערציאונג אין ירושלים אין 1962.
מאניע זיצט דריטע פון רעכטס, ערשטע ריי.

אלע זיינע פייאיקייטן, איז מיין מאן, שלמה ליפשיץ, צוזאמען מיט דעם באקאנטן יידישן געזעלשאפטלעכן טוער און פאליטישן פירער י. ב. זאלצבערג און א גאנץ גרויסער גרופע מענטשן, אוועק פון דער לינקער באוועגונג. איך בין אויך געווען איינע פון זיי. הגם שטארק אנטוישטע, זענען געווען צווישן אונדז אזעלכע, וועלכע האָבן געגלויבט, אז אין נאָך־סטאליניסטישן פעריאָד, וועלן א סך פון די פארברעכנס, וואָס זענען באגאנגען געוואָרן קעגן די יידן גוטגעמאכט ווערן. אָבער אפילו אזוי שפעט ווי דעמאָלט האָבן מיר זיך נאָך אלץ נישט פאָרגעשטעלט, אז סאָוועטן־רוסלאַנד וועט ווערן דער צענטער פון פארשפרייטן אַנטיסעמיטישע פראָפאגאנדע און שנאה צו יידן און צו מדינת ישראל, ווי עס איז איצט דער פאל. וואָס פאר א מהלך צווישן יענע יאָרן פון האָפענונג און גלויבן און דער איצטיקער צייט!

* * *

דאָס באגעגענען זיך מיט די דריי זשורנאלן פון דער 12טער קינדער־קאָמונע 50 יאָר נאָך זייער דערשיינען, האָט ארויסגערופן זכרונות פון מיין יוגנט און מיך צוריקגעפירט צו יענער צייט פון אידעאליסטישע האָפענונגען און שיינע וויזיעס.

די פראגע פון י. א. ראָנטש: „וואָס איז געוואָרן פון די קינדער?“, האָט מיך באַוואויגן צו שרייבן די זכרונות פון יענער צייט און אויך וועגן די אנט-וויקלונגען אין קאנאדע, אין וועלכע איך האָב אנטוויקלט גענומען. איך האָב נישט געהאט בדעה צו שרייבן קיין אויטאָביאָגראַפיע און אוודאי נישט קיין געשיכטע פון מיין דור יידישע אימיגראַנטן, וועלכע האָבן אזוי פיל בייגעטראָגן צו דער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג פון דער קאַנאַדער אַרבעטער־באַוועגונג, צו דער קאַנאַדער קולטור בכלל און דער יידישער בפרט. עס דאַרף נאָך קומען דער שרייבער, וואָס זאָל פאַראייביקן די תקופה.

א געדווקט וואָרט דערגרייכט ווייט. אפשר וועלן זיך פון ערגעץ אַפּרופּן געוועזענע שילער פון דער קינדער־קאַמונע און דערציילן וואָס פון זיי איז געוואָרן. ווי איר וועט ווייטער זען, האָט זיך אַפּגערוּפּן, א דאנק ראָנטש'ס אַרטיקל, פון סענטשורי ווילעדזש אין פלאָרידא, לואי ביאלי, א ברודער פון דבורה ביאלי.

* * *

איך האָב אָנגעהויבן מיינע פאַרצייכענונגען מיט א קורצער שילדערונג פון מיין היים און מיין משפּחה. ווילט זיך צום סוף זאָגן עטלעכע ווערטער וועגן די, וועלכע זענען שוין אוועק אין דער אייביקייט.

מיין טייערע מאמע האָט נאָך באוויזן צו לעבן 10 יאָר אין קאנאדע. אין יאָר 1936 איז זי נפטר געוואָרן אין עלטער פון 76 יאָר. זי האָט ממש נישט געקאָנט לעבן אָן שווערער אַרבעט. האָט זי אַרויפגעשליפּט אויף זיך דעם יאָך פון מיינע ברידערס געשעפּט — די „בוקארעשט“ — אכטונג געגעבן אויף כשרות און געווען דאָרט די גאַנצע באַלעבאַסטע.

מיין ברודער מאיר איז געשטאָרבן צו 46 יאָר און געלאָזן 3 יונגע קינדער. מיין שוועסטער חנה איז אוועק פון דער וועלט אין עלטער פון 76 יאָר. זי האָט קיינמאָל נישט שלום געמאַכט מיטן שווערן עמיגראַנטישן לעבן. זי האָט אָבער באוויזן אויפצוהאַדעווען 3 וואוילע, געלערנטע קינדער: רייזל מיכאליס, א סאַציאַלע אַרבעטערין און לערערין, וואָס וואוינט אין תּל־אָבֿיב; בערל מאַרמאָר, אן אינזשיניער אין מאָנטרעאַל און דזשוליוס מאַרמאָר, א פּאַפּעסאָר פון ביאַכעמיע אין איינשטיין־אוניווערסיטעט אין ניו־יאָרק.

אין 1962 איז אין סידני, אויסטראַליע, געשטאָרבן מיין ברודער הערשל. ער איז געווען א קולטור־מענטש און געווען באַליבט ביי אַלע, וועלכע האָבן אים געקענט.

אין יאנואר 1976 איז געשטאָרבן מיין ברודער פייול קאַנטאָר. ביזן 86סטן יאָר פון זיין לעבן איז ער געווען אן אַקטיווער טוער פון דער הסתדרות

מאָניע און סעם ליפשיץ מיט זייער משפּחה אין 1971. שטייענדיק פון רעכטס: מאָניע, דער עלטסטער אייניקל עריק קאָהען, די שנור פּיליס, זון יאָסל מיטן יינגסטן אייניקל ענדרו; טאָכטער און איידעם מעי און דזשערי קאָהען; זיצנדיק פון רעכטס: סעם ליפשיץ און דריי אייניקלעך, ראָסל, סטוארט און עווערעט.

אין מאָנטרעאַל. צוויי חדשים שפּעטער איז געשטאָרבן מיין ברודער שמעון קאנטאַר, אין עלטער פון 78 יאָר — זיין גאנצן לעבן דער געשעפטסמאַן און פּאַרזאָרגער פון דער משפּחה. זיין זון מאַקסוועל האָט אויסגעברייטערט דעם באַשיידענעם אָנהויב, וואָס מיין ברודער האָט געמאַכט מיט זיין בעקעריי, אין אַ גאַנצער קייט פון קאנטאַרס בעקעריי-געשעפטן אין מאָנטרעאַל. געבליבן איז מיר בלוז מיין ברודער יחיאל. עס לעבט נאָך אויך מיין שוואַגער, אהרן מאַרמאָר אין מאָנטרעאַל.

עס איז שווער צו זיין די יינגסטע אין דער משפּחה און זען, ווי עס רייסט זיך אָפּ אויף אייביק אַ גליד נאָך אַ גליד. אַ טרייסט איז דאָס, וואָס די פּאַמיליע צעוואַקסט זיך, ווי אַ בוים — מיט קינדער, אייניקלעך און אור-אייניקלעך.

אונדזערע קינדער, געהאָדעוועט אין שווערע באדינגונגען, זענען אויסגע-וואקסן נוצלעכע מענטשן און מאַכן זייער גוטן בייטראַג צו דער געזעלשאַפט.

יעדער איינער אויף זיין געביט. און פון די אייניקלעך האָט מען דאָך אוודאי נחת.

* * *

איך פארענדיק שרייבן מיינע זכרונות אין ירושלים, א טאָג פאר דער דערעפענונג פון דער וועלט־קאָנפערענץ פאר יידיש און יידישער קולטור, צו וועלכער מיר ביידע, מין מאן און איך, זענען דערוויילטע דעלעגאטן. און עס איז סימבאָליש, וואָס דווקא אין ירושלים קומען זיך צוזאמען פארטרעטער פון 16 לענדער — שרייבער, לערערס, קולטור־טוערס, כדי צו באהאנדלען ווי אזוי צו שטארקן און בויען יידיש לשון און יידישע קולטור. די אלע בייזע כוחות, וואָס האָבן געזוכט אונדז צו פארניכטן ביזן סוף, האָבן עס נישט באוויזן צו טאָן. דאָס יידישע פאָלק, די יידישע קולטור אין יידיש און העברייאיש לעבט און שאפט אין מדינת ישראל און אין צענדליקער לענדער אין דער וועלט. נאָך יעדן חורבן שטייען מיר אויף, פארהיילן די וואונדן, באַנייען זיך און גייען פאַראויס. ווי אונדזער גרויסער דיכטער ה. לייזויק דריקט זיך אויס אין זיין באַרימטן ליד:
 „איך הויב זיך אויף ווידער און שפאן אוועק ווייטער“.

די וועלט פון
אונדזער נעכטן

•

פון הערש סמאליאר

די וועלט פון אונדזער נעכטן

פון הערש סמאליאר

. . . און נאך א מאָל פאר דיר א וועלט ווי נעכטן

— ח. נ. ביאליק

שאַרף איז די פאַרנאַכטיקע לופט אין די פּוילישע טאַטערען-בערג. אַזוי
שאַרף, אַז זי גרייכט ממש מיט דעם קוים-דערוואַרטן אַטעם ביז צו די געהירן.
דעמאָלט קומט אַזאַ אָפּפרישונג, אַזאַ אַנטשפּאַנונג.
דורכזיכטיקלאַר איז די זאַקאַפּאַנער באַרגלופט, אַזוי דורכזיכטיק,
אַז דאָס ווייססטע ווינקל צופּוסנס, אין דעם טאָל, איז ביז גאַר בולט-
אַנזעעוודיק.

נישט אהין זענען אָבער אין יענער שעה געווענדעט געווען אונדזערע
בליקן. פאר אונדז אַלעמען — פאר מיינע ביידע געסט פון קאַנאַדע, וועלכע
זענען אין די פּופציקער יאָרן געקומען באַזוכן זייער אָפּשטאַם-לאַנד, פּוילן
— און אויך פאר מיר, איז אויפגעקומען א ווייטע, א ביז גאַר ווייטע פאר-
גאַנגנהייט, וואָס האָט פאַרמאַגט א סך ענלעכס אין אונדזער ביידנס, מאַניעס
און מיינ גורל. וועגן דעם טאַקע האָט זי דעמאָלט דערציילט.

אַנגעהויבן האָט זיך עס פון די רייד וועגן דאָס שרעקלעכסטע, וואָס
איז געשען, פון דער געפאר פאר אונדז ביאַלאָגיש צו פאַרשווינדן דורך דער
מאַסן-אויסמאַרדונג פון יידישע קינדער בעת דער טאַטאַלער דייטשער שחיטה.
און ווען ס'איז געקומען די שעה פון צוריק אויפריכטן דאָס אלץ, וואָס איז
אונדז געבליבן, קודם-כל דאָס לעבן פון די אַזוי ווייניק-גראַטעוועטע יידישע
קינדער, האָבן מיר אויך דאָ, אין די טאַטערען-בערג אויפגעשטעלט א יידישע
קינדער-היים, כדי די שאַרפע און דורכזיכטיקע לופט זאָל העלפן אומקערן
די באַרויבטע קינדער-יאָרן. זענען ביי נאַכט געקומען די פּוילישע פאַרבינדעטע
פון די היטלעריסטן און אַלעמען אויסגעקוילעט . . .

* * *

געשמועסט האָבן מיר צווישן זיך וועגן גורל פון יידישן קינד אין אלע
צייטן און דערגאַנגען זענען מיר צו דאָס געשעענע מיט אונדז גופא אין א צייט
ווען נאָך גאַר יונג אין יאָרן — זענען מיר אָבער יונג נישט געווען.

דערציילט האָט מאַניע וועגן אירע וואָגלענישן, א ווייט פארוואָרפענע פון איר היימ־שטאָט ביאליסטאָק, אין דעם ווירואַר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אָן די סאַמע נאָענטסטע, האָבנדיק סך הכל עפעס מער פון א צענדליק נישט דערפארענע יאָרן. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די געשיכטע מיט דער „12־טער קינדער־אַרבעט־קאַמונע“ אין דער ווייטער שטאָט וויטעבסק. וויטעבסק. פאר וועמען דער נאָמען איז א דערמאָנונג וועגן א שטאָט, וואָס האָט געפיבערט מיט די געשעענישן פון דעם יאָר 1917 און פון דער שפּעטערדיקער צייט פון בירגער־קריג, בעת וועלכע יידישע מענטשן האָבן מיט לייב און לעבן זיך געוואָרפן אין דער רעוואָלוציע.

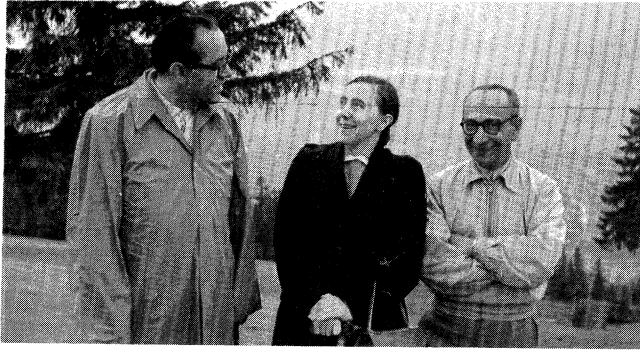
פאר וועמען ווידער וויטעבסק דערמאָנט די מאָלער־שול פון יהודה פּען מיט דער פּלעיִאדע קינסטלער בראש מיט מארק שאַגאַלן, וועלכער איז א גאַנץ לעבן פאַרליבן קודם־כל אַ וויטעבסקער.

מיר האָט זיך בעת־מעשה דערמאָנט די שטאָט וויטעבסק מיט דעם בונט פון די דאָרטיקע יידישע זקנים. געווען איז עס אין סאַמע ברען פון בירגער־קריג. הונגער, טיפּוס האָבן געהערשט איבערן חרובן לאַנד. בלויז פאר קינדער און פאַר אַלטע לייט האָט עפּעס־וואָס געמוזט סטייען. און דאָ האָבן די מענטשן פון יידישן זקנים־הויז דערקלערט א הונגער־שטרייק. זיי האָבן נישט גענומען אין מויל אריין נישט די זופ און נישט די ברעקלעך פלייש. קיין טרייפּס וועלן זיי נישט עסן! און נישט בלויז אַ הונגער־שטרייק האָבן זיי דערקלערט; זיי האָבן אוועקגעשיקט א פּראָטעסט־טעלעגראַמע צום סאַמע פּרעזידענט, צום פּאַרזיצער פון אַרוסלענדישן צענטראַלן אויספיר־קאָמיטעט פון די סאָוועטן, צו מיכאַיל איוואַנאָוויטש קאַלינינען. און פון אים איז דעמאָלט געקומען די פאַראַרדענונג (אוי, ווי ווייט, ממש־לעגענדאַר־ווייט איז יענע צייט) צו שטעלן פאַרן רעוטר־בונאַל (רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל) די שולדיקע אין געבן טרייפּס צו עסן יידישע זקנים . . .

מאַניעס וויטעבסק איז גאָר אַן אנדערע געווען. פאר איר האָט זיך די שטאָט אָנגעהויבן פון דער „12־טער קינדער־אַרבעט־קאַמונע“ מיט איר אַזוי אומגעוויינלעך־נייעם לעבנס־שטייגער.

* * *

פאַרשיידענע נעמען האָבן זיי געהאַט די דאָזיקע, אויף שנעל צונויפּגע־נומענע קינדער־גרופּן, וועלכע מ'האַט געדאַרפּט ראַטעווען פון היימלאָזיקייט. פון פאַרוואַרלאָזיקייט, פון דער געפאַר אומצוקומען בעת דעם האַסטיקן לויף פון די געשעענישן. אין גרעסטן טייל האָבן זיי געהאַט הויך־קלינגענדיקע נעמען, פאַטעטישע, אַזוי ווי רעוואָלוציאָנערע לאָזונגען. געווען זענען זיי אַבער

פון רעכטס צו לינקס: הערש סמאָליאר, מאַניע און סעם ליפשיץ פּאָטאָגראַפֿירן אין זאַקאָפּאַנע, פּוילן, בשעת זייער באַזוך אין 1956.

אַלע — צי אין דער ווייִס־רוסישער שטאַט וויטעבסק, צי אין דעם אוקראַינישן קיעוו, אלץ איינס ווי מען האָט זיי גערופן — אנשטאַלטן, וואָס האָבן פאר פאַריתומטע, פאַרלירענע, פאַראיינזאַמטע ייִדישע קינדער געדאַרפט זיין א פאַרבייט פון דעם, וואָס מ'האַט ביי זיי אכוריותדיק צוגענומען, אָפט צוזאַמען מיטן לעבן פון טאַטע־מאַמע, ברידער און שוועסטער — די וואַרעמע היים.

האַט דער גורל געוואָלט, אז מיינע אייגענע יונגע יאָרן (טאקע דעמאָלט ווען כ'האַב אויפגעוהערט צו זיין יונג), זאָלן ווערן פאַרבונדן מיט ענלעכע, ווי מאַניעס, קינדער־קאַמונעס, יוגנט־היימען, קינדער־היימען — און אליין, אויף דעם סאַמע אוממיטלבאַרסטן אופן צוזען דעם מוראדיק־שווערן פּראָצעס פון היילן פאַרוואַנדעטע נשמות פון ייִדישע קינדער נאָך דער גרעסטער — פאַר היטלערן — שחיטה איבער אונדזער פּאָלק. הגם עלטער פון מאַניען, בין איך אריינגענומען געוואָרן אין דער ייִדישער קאַמונע, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „היים פאַר יונגע ארבעטער“ און האָט זיך געפונען אויף דער מיכאַילאָווער גאַס נומער 17 אין קיעוו.

אונדזער יוגנט־היים איז אין דער אויפזיכט־סיסטעם שוין געווען דער לעצטער שטאַפל. פון דאַנעט האָט דער וועג געפירט — ווי מען האָט עס דעמאָלט באַצייכנט — „אין לעבן“. אין דער אמתן אָבער זענען מיר שוין געווען, צוליב יענער צייט און אומשטענדן, וועלכע האָבן אונדז שטאַרק גע־עלטערט, פאַרבונדן און אָפהענגיק פון דעם דעמאָלט שטורמישן לעבנס־גאַנג. דער גרעסטער טייל צווישן אונדז (און איך בתוכם) זענען שוין געווען קאַמ־

סאָמאַלצעס און אייניקע אפילו (און ווידער א מאָל — איך צווישן זיי) אַקטיווע טוער. ממילא האָבן מיר, ווי די קינדער אין דער וויטעבסקער אר- בעטס-קאָמונע, זיך שוין נישט געקענט באַגרענעצן בלויז מיטן אינערלעכן היים-לעבן, וואָס איז אזוי ענלעך געווען צו זייערן — מיט דער ארבעט אין דער זעלבסטפאַרוואַלטונג, אין די קאָמיסיעס, ביים אַרויסגעבן זשורנאַל און וואַנטצייטונגען. מיר האָבן שוין געהאַט פליכטן מחוץ דער יוגנט-קאָמונע. קודם-כֹּל לגבי די יינגערע, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די יוגנט-היימען און אין די קינדער-היימען. מיר האָבן זיי געדאַרפט העלפן. דאָס קליינוואַרג האָט צו אונדז צוטרוי געהאַט און זיך שטאַרק אין אונדז גענויטיקט, אַט אזוי ווי מען נויטיקט זיך אין אַן עלטערן ברודער, אין אַ שוועסטער. דער גרעסטער טייל צווישן אונדזערע „מיכאַילאָווער“ זענען אליין אויך געקומען פון די קינדער-און-יוגנט-היימען און האָבן זיך געפילט שטאַרק פאַרבונדן מיט זיי. פלעגט מען אַהין גיין און אַפּזיין דעם גאַנצן פּרײַען טאַג און דערביי פילן זיך מעשה מיטבאַלעבאַס און רעדן מיט די פאַרוואַלטערס און דערציערס ווי גלייכע מיט גלייכע.

זיי, די פאַרוואַלטערס און דערציערס, האָבן זיך שטאַרק גענויטיקט אין דער הילף פון די „איבערגעוואַקסענע“. קיינער פון די פּעדאַגאָגן פלעגט נישט בכוח זיין אזוי זיך אן עצה געבן מיטן קליינוואַרג אין שווערע, גאָר קריטישע מאָמענטן, ווי גראַד די, וועלכע האָבן אליין דורכגעמאַכט דעם קריזיס (און טייל מאָל אים ווידער דורכגעלעבט). איז דעריבער געווען א וועלט מיט ארבעט פאַר יעדן פון די אונדזעריקע, די עלטערע.

וויפּל מאָל פלעגט עס טרעפן, אז אַ גאַנצער צימער מיט קינדער האָט געהאַט א וואַכנאַכט. פּלוצלונג האָט א קינד זיך אויפגעכאַפט מיט א מוראַ- דיק-שאַרפן געשריי, איז אַרויס פון בעט כמעט מיט נאָך צוגעמאַכטע אויגן און גענומען לויפן . . . זענען אלע אים נאָכגעלאָפן. און אַז מ'איז צוריקגעקומען מיטן „אַנטלאָפענעם“, האָט מען צוזאַמען מיט אים זיך אַוועקגעזעצט וויינען. קיינער פון די דערציער איז שוין מער נישט געשלאָפן. זיי האָבן געטרייסט, געטוליעט צו זיך, צוגעזאַגט הייליק, אז מער קיינמאַל וועט מען שוין נישט שייסן, נישט הרגענען, נישט ברענען זייערע שטיבער און נישט צונעמען טאַטע- מאָמען.

אַזעלכע נעכט האָט מען גערופן „די נעכט פון בייזע חלומות“. דאָס זענען געווען די נעכט, ווען מ'האַט געדאַרפט „גיכע הילף“ צו ראַטעווען צעווייטיקטע נשמות פון פאַריתומטע קינדער. בכלל אָבער זענען קינדער שטאַרק פאַרנומען געווען. מ'האַט זיך גע-

צווישן חברה פון דער קיעווער יידישער יוגנט־קאָמונע איז געווען אָפּגערעדט זיך צו טרעפן, וואו ווער עס זאָל זיך נישט געפינען, אין א באַשטימטן טאָג פון יאָר, כדי צו זען וואָס פארא תכלית עס איז פון יעדן איינעם געוואָרן. אויפן בילד — געוועזענע מיטגלידער פון דער קיעווער יידישער יוגנט־קאָמונע, שוין אַלס סטודענטן. עס זיצן (פון רעכטס): כאַסיע גוט־האַרץ (שפּעטער קאַנדידאַט פון פּילאָזאָפּיע), הערשל סמאָליאַר און מרים ווילשאַנסקאַיאַ־זעווין (יידישע לערערין). עס שטייט ראזע כאַנדראַס (שפּעטער קאַנדידאַט פון טעכנישע וויסנשאַפטן).

שפּילט און פאַרשפּילט דעם פּיין. מ'האַט געלערנט, שפּאַצירט, געמאַכט עקס־קורסיעס און געזונגען. אייגענע פּאַעטן האָבן (אַזוי ווי ביי מאַניען אין דער „אַרבעט־קאָמונע“) אייגענע הימנען פאַרפאַסט, הומאָריסטישע לידער געשריבן וועגן די קינדער, אָבער אויך נישט געשוונט די דערציער. מ'האַט געפאַררועט יום־טובים ביי יעדער געלעגנהייט. דעמאָלט פלעגן מיר קומען צו גאַסט. ס'איז אוועק א קאַלעקטיוו געזאַנג, אַלע האָבן געטאַנצט און געדוכט האָט זיך, אַז די וואונד פון קיילעכדיקער יתומישקייט ווערט פאַרצויגן, פאַר־היילט. און דאָס איז דאָך געווען די הויפּט־פונקציע פון דער קינדערהיים, יוגנט־היים, קאָמונע פון אַרבעטער־יוגנט.

* * *

אויף מיין גורל, ווי אַן אַקטיוויסט פון קאָמסאָמאַל, איז דעמאָלט אויס־

געפאלן צו זען דעם דויערנדיקן קינדער-גרױל אין גאַר א סך זיינע געשטאַלטן. מיט פאַרשידענע געזעלשאפטלעכע שליחותן פלעגט מיר אויסקומען צו זיין אין יידישע שטעטלעך, וואו ס'זענען בױ גאַר קענטיק געווען די שפורן פון די פאַגראַמען. הױפטזעכלעך אין די דערשראַקענע, פול מיט ווייטיק קינדער־שע אויגן. אומעטום — אזוי פיל יתומים. צוויי מאל הונדערט טויזנט יידן זענען אויסגעהרגעט געוואָרן אין 911 שטעט און שטעטלעך, אין 1520 פאַגראַמען. געבליבן זענען נאָך זיי אן ערך דריי הונדערט טויזנט יתומים. מען האָט געדארפט העלפן דרינגנדיק, שנעל, נאָך איידער די הילף איז געקומען פון אמעריקע, פון קאַנאַדע (וואו די דאָרטיקע יידן האָבן מיט לייב און לעבן געהאַלפן זאַמלען, איינקויפן קליידער, מעדיקאַמענטן, עסנווארג). דאָס שרעק־לעכסטע דעמאָלט איז געווען די עפידעמיע, וואָס האָט געלוייערט אויף די קינדערשע לעבנס. מ'האַט געדארפט ראטעווען. און ס'איז נישט געווען מיט וואָס. פּאַוואָז — אזוי רופט מען די קרענק, וואָס האָט נאָכן אויסהיילן די וואונדן, איבערגעלאָזט אויף קינדערשע קעפּ ווייסע פלעקן — יונגע זקנים מיט ליסע קעפּ.

כ'קום קיין אומאַן (אין דער שטאַט, וואוהין פון דער שכנותדיקער אַכרי־מעווע פלעגט אָפּט קומען דוד בערגעלסאָן, די שטאַט פון לייב קוויטקאָ און פון עזרא פינינבערג און פון משה כאַשטשעוואַצקי) — און כאַטש נעם און גיי אויס פון פּײַן: אזוי פיל פּליטים, און נישטאָ וואו זיך אהין צו טאָן. שלאָפּט מען אין דער טאלנער שול. העכער 300 קינדער האָבן קרעץ, פאַראן א סך טובערקולאָזע. דאַרף מען קודם־כל צונעמען די קינדער. וויפל עס לאָזט זיך — איינאַרדענען אויפן אָרט אין א מין קינדער־היים, די איבעריקע — אָפּשיקן קיין קיעוו.

קום איך קיין טאַלנע. קינדער קרענקען אויף צינגאַ. פון 400 שילער אין דער דאָרטיקער יידישער שול קומען לערנען בלויז א דריטל. די איבעריקע האָבן נישט וואָס אָנצוטאָן. עס געדענקט אוודאי דער סאַוועטיש־אידישער ליטעראַטור־פאַרשער ד"ר הערשל רעמיניק אונדזערע דעמאָלטיקע באַגע־גענישן.

און אין טאַראַשטשע — יידן קומען צוריק א היים, און קיין היים איז נישטאָ. „רעוואָלוציאָנערע“ פּויערים האָבן שוין באזעצט זיך אין די יידישע הייזקעס. וואָס טוט מען מיט די קינדער? פאַראן אין שטעטל 40 קיילעכדיקע יתומים און 190 האַלבע יתומים. צי דען זאָלן זיי אויסגיין פון הונגער און קעלט? !

געוועזן זענען אין האַראַדישטשע 800 יידישע משפּחות. געבליבן זענען

עפעס מער פון 300. האַראַדישטשער יידן האָבן זיך נישט אונטערגעגעבן די פּאָגראַמטשיקעס. זיי האָבן אַרגאניזירט א זעלבסטשוץ. זיי האָבן זיך געשלאָגן און פארטיידיקט דאָס לעבן, די יידישע ווערדע. איצט — א רחמנות צו קוקן אויף די אָפּגעראטעוועטע קינדער.

אין בערדיטשעו האָט מען זיך אליין גענומען צום ראַטעווען. געשאַפן אַ ספּעציעלע הויז פאַר די פּאַוואָז-קראַנקע קינדער. קודם-כל זענען דאָרט איינ-געאַרדנט געוואָרן עטלעכע און פּופּציק. מ'זיצט נישט מיט פּאַרלייגטע הענט. וואָס זאָלן אָבער טאָן די יידן פון דעם קליינעם, פּאָגראַמירטן שטעטל באַסלאַוו? דאָרט זענען א העלפט יידישע קינדער קראַנק אויף פּאַוואָז. צי וועט עס אזוי זיין, אַז עס וועט אויסוואַקסן א יידישער דור וועמענס קענצייכן עס וועט זיין פּולשטענדיק-אויסגעקראַכענע, ליסע קעפּ? !

קומענדיק צוריק קיין קיעוו הערט מען אויס דעם געצוימטן, געשטיקטן אין זיך ווייגעשריי און מען באשליסט: ראטעווען.

דעמאָלט איז געשאפן געוואָרן דער יידישער געזעלשאַפטלעכער קאַמיי-טעט ("יידיגעזאַם") און אים צו הילף איז געקומען דער אמעריקאנער ארבע-טער-הילפּס-קאַמיטעט בראש פון וועלכן עס איז געשטאַנען דער באוואוסטער שרייבער ב. צביון. געקומען איז דער "דזשאַינט" — מיט טראַנספּאָרטן קליידער און שפייז, אָבער קודם-כל מיט רפואות און מיט אַזעלכע ביז דעמאָלט אומבאקאנטע אַפּאַראַטן, וואָס האָבן מיט זייערע שטראַלן געהיילט יידישע קינדער-קעפּלעך, א סוף געמאכט מיט די קרעץ, מיט דער "הינער-בלינדקייט" און געהיילט די שווינדזיכטיקע.

* * *

מען האָט געהיילט, געראטעוועט. אָבער היילן, אַפּראַטעווען די נשמות — דאָס האָבן קיין שום אַפּאַראַטן און מעדיצינען נישט געקאָנט. דערצו האָט זיך גענומען די יידישע אינטעליגענץ, די בעסטע, די געטרייסטע צווישן זיי — די יידישע לערער.

גרשון גאַראַכאַוו האָט ערשט מיט א סך יאָרן שפּעטער זיך גענומען צו זיין באַרוף, צו וויסנשאַפטלעך-פאַרשערישער ארבעט אין געביט פון יידישער שפּראַך, בעת עס האָט נאָך עקזיסטירט דער יידישער אַפּטייל ביי דער אוק-ראינישער וויסנשאַפט-אַקאַדעמיע. דעמאָלט אָבער איז ער געוואָרן אַנפירער פון דער צווייטער יידישער יוגנטהיים אין קיעוו אויף ניקאָלאיעווסקע (שפּע-טער קארל מאַרקס) גאס. געהאַלפן האָט אים דער בלאַנדער, גוטמוטיקער, הארציקער פינגעראַוו, וועלכער האָט דעם סאַמע צעשטורעמטן קינדער-כאַראַקטער געקאָנט באַרוואַקן און מיט יעדן זיין וואָרט גלעטן, היילן.

מאָטל שאַפּיראַ איז שוין דעמאָלט געווען א באַקאַנטער דיכטער. זיינע לידער האָבן מיר געהערט אָפט אויף ליטעראַרישע אָונטן אין יידישן אַרבע־טער־קלוב אויף קרעשטשאַטיק. ווען ס'איז אויפגעקומען די ליטעראַרישע גרופע „ווידערוואַקס“, האָט זיך באַוווּזן זיין ערשט ביכעלע לידער. און מאָטל שאַפּיראַ האָט זיך געשטעלט צו דער אַרבעט — צו ראַטעווען די יידישע קינדער. ער ווערט דער פאַרוואַלטער פון דער ערשטער יידישער יוגנט־היים אויף קרעשטשאַטיק גאס נומער 12.

יאַשע רעזניק איז נישט סתם א מאַטעמאַטיקער — ער איז „א געבוי־רענער מאטעמאַטיקער“. מיט יאָרן שפּעטער וועט ער ווערן פּראָפּעסאָר פון קיעווער אוניווערסיטעט. אין דעם מאַמענט האָט ער אויף זיך גענומען אַרגאָניזירן א יידישע קינדערהיים אין דער סאַמע געדיכטקייט פון יידישן קיעוו — אויף פּאָדאָל. אים צו הילף האָט זיך געשטעלט זיין ברודער, שוין דעמאָלט א באַקאַנטער יידישער דיכטער ליפּע רעזניק. ביידע זענען זיי געוואָרן די אַרגאַניזאַטאָרן פון ערשטן אין אוקראַינע יידישן לערער־סעמינאַר צום אויסבילדן וואָס מער קוואַליפּיצירטע פּעדאַגאָגן פאַרן יידישן קינד.

יאַשע בראַנשטיין איז נאָך דעמאָלט גאַר יונג געווען, אַליין שטודירט אין קיעווער אוניווערסיטעט. דערביי שטאַרק פאַרנומען געווען מיט פאַרטיי־אַרבעט ביי די לינקע פּועלי־ציון. איז ער געקומען צו האַלמשטאַקן און צו קושנירן, די אַנפירערס פון דער יידישער בילדונגס־אַפטיילונג, און זיך מאַכ־ביליזירט צו דער אַרבעט לטובת יידישע קינדער. אים האָט מען געגעבן די גאַר שווערע אויפגאַבע: אַרגאַניזירן די היים פאַר דער עלטערער יוגנט. ער האָט אַרגאַניזירט אונדזער הויז פון יונגע יידישע אַרבעטער און איז געוואָרן פאַר יעדן איינעם פון אונדז אַ חבר, אַ גלייכער מיט גלייכע, ווייל אפילו אין יאָרן איז ער קיין סך עלטער פון אונדז נישט געווען.

און ווען פון זיין סלאַוועשנע איז קיין קיעוו געקומען איציק קיפּניס, איז ער תיכף אוועק אויף פּעדאַגאָגישע קורסן, כדי צו ווערן אַ לערער. און פון דוד האַפּשטיינס היים זענען אוועק די שוועסטער חוה און שרה און דער ברודער שמואל צו טאָן די אַרבעט לטובת די אַפּגעראַטעוועטע יידישע קינדער. און די ייגנסטע פון דער האַפּשטיין־משפּחה — די שפּעטער־באַקאַנטע דיכטערין שפּרה (שיפעלע) כּאַלאַדענקאַ, איז געקומען צו יאַשע רעזניקן אין סעמינאַר, כדי צו ווערן אַ יידישע לערערין.

אַזוי איז עס געווען אין קיעוו און אין כאַרקאָוו, אין וויניצע און אין זשיטאָמיר. אזוי איז עס אויך געווען אין מאַסקווע — פינקטלעכער: אין מאַלאַכאָוקע. דאָרט, צום רעדאַקטאָר שוואַרצמאַן, איז געקומען מאַרק שאַגאַל.

כדי צו טאן די אַרבעט צווישן יידישע קינדער אין יענער קינדערהיים, וועלכע האָט געדינט פאר אַ לאַבאָראַטאָריע פון פעדאָגאָגישן געדאַנק, און אַזוי איז געווען אין אַדעס — אין דער גרויסער „יידישער קינדער־רעפּובליק“ פון דעם יידישן פעדאָגאָג־נאָואַטאָר ריוועס און אין דעם דאָרטיקן „עוּראָבמאַל־“ הויז פאר יידישער אַרבעטער־יוגנט.

* * *

א סך, גאָר א סך האָט מען אָפּגעראַטעוועט. געטאָן האָט מען אַלץ צום פאַרווירקלעכן דעם אָנזאָג פון גרויסן קינדער־פּריינד י. ל. פּרץ: „לאַמיר דער־לעבן, וואָס מיר האָבן נישט דערלעבט“ — כדי יידישע קינדער־פּנימער צוריק אומצוקערן דעם שמייכל. נישט אַלע מאָל און נישט אַלעמען האָט זיך עס איינגעגעבן. געווען פאַלן, ווען עס האָט זיך שטאַרק געוואַלט רק וויינען. ווי שווער עס איז געווען צוצווען, ווי ביי מיין גרויסן פּריינד שמעון דאָביך שמעוני האָבן געהאַט זיך באַוויזן טרערן . . .

געווען איז עס בעת איינער פון אונדזערע אָפטע שפּאַצירן. ער, דער שוין דעמאָלט גרויער יידישער שרייבער, און איך — דער קוים 15־יאָריקער, היציקער יאַט. צווישן אונדז האָט זיך א טיפע פּריינדשאפט פאַרבונדן, הגם אַלץ האָט גערעדט דערפאַר, אַז עס וואַלט באַדאַרפט זיין פאַרקערט. ער איז געווען א פאַרביסענער מענשעוויק, א שונא פון דער גאַנצער אַרדענונג, וואָס האָט אין מיינע אויגן אויסגעזען ווי די פאַרקערפּערונג פון גרעסטן און שענסטן טרוים. און מיר האָבן כלל נישט אויסגעמיטן קיין שמועסן אויף פּאַליטישע טעמעס און דערביי הויך, אויפן קול געשטרייט. ער — איינער פון די פּיאַנערן פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אוקראַינע (א פּועלי־ציוניסט נאָך פאר באַראַכאָוו, שפּעטער אַן אַנפירנדיקער טוער פון „בונד“), ער — א באַקאַנטער יידישער ליטעראַטור־פאַרשער און קריטיקער און . . . איך. נו, מילא . . .

איך האָב געוואוסט, אז מיין צוגעבונדנקייט צו שמעונין האָט זיך גענומען דערפון, וואָס גערעדט האָט ער צו מיר ווי א גלייכער מיט א גלייכן. דער עיקר אָבער צוליב . . . שלום־עליכמען. ער האָט מיר געהאַט געגעבן צו לייענען א בינטל בריוו פון שלום־עליכמען צו אים. און אין איינעם א בריוו איז אפילו געווען א גרוס פאר מיין עלטערן חבר, שמעון דאָבינס זון, כעמל (היינט — א באַוואוסטער לענינגראדער ליטעראַטור־פאַרשער און קריטיקער). אזוי האָט ער געשריבן, שלום־עליכם: „א גרוס כעמעלען און זעמעלען“. איך האָב גענומען קוקן אויף שמעונין מיט באַגייסטערטע, פאַרליבטע אויגן. איין קלייניקייט — שלום־עליכמס א חבר!

האָט זיך אַמאָל געטראָפֿן, אז שמעון דאָבין האָט מיר פּאַרגעלייגט צו גיין מיט אים אין דער ערשטער קיעווער ייִדישער יוגנטהיים. ער וועט פאר די קינדער פּאַרלייענען שלום־עליכמען. אדרבא.

רוישיקע, פריינדלעכע „גוטמאַרגנס“ גייען אונדז אנטקעגן. באַלד זעצן זיך אויס קינדער — ווער אויף בענק און ווער אויף דער ערד. אלע הערן אויפּמערקזאם שמען דאָבינס קלאַר־דייטלעכן פּאַרלייענען, מיט דער ספּע־ציעלער אינטאַנאַציע, מיט אונטערשטרייכן די באַזונדערס־הומאַריסטישע ערטער אין מנחם־מענדלס בריוו פון יעהופּע־קיעו צו שיינע שיינדלען אין קאַסרילעווקע און . . . גאַרנישט. קינדער זיצן ערנסטע, אויפּמערקזאמע, און עס זאָל אויף עמיצנס א פנים כאַטש א סימן פון א שמייכל זיך באַווייזן. דאָס בין איך געווען דער איינציקער, וועלכער האָט הילכיק זיך צעלאַכט און באלד שנעל אויפּגעהערט, דערזעענדיק אויף זיך אַלעמענס פּאַרזידושטע בליקן.

לאַנג זענען מיר שווייגנדיק געגאַנגען מיט הינטערגעסלעך, אויס־מיידנדיק דעם רוישיקן קרעטששאַטיק. כ'האַב זיך באַמיט אַפּווענדן מיין בליק פון שמעונים פנים. כ'האַב באַמערקט, ווי נאָך דעם ווי ער האָט צוגעמאַכט דאָס שלום־עליכם בוך, האָט פון זיין איין און איינציק זעעוודיק אויג אראַפּ־געקאַפּעט א גרויסע טרער.

— זיי האָבן פּאַרלוירן די פעיקייט צו לאַכן! — האָט ער פּלוצלונג, אַפּשטעלנדיק זיך, אַנגעשטעלט אויף מיר זיין צעבליצט אויג — מ'האַט זיי אויף אייביק אומגליקלעך געמאַכט!

כ'האַב געפרוּאווט מיט אים שטרייטן, דערקלערן עס דערמיט, ווּן ס דער אינהאַלט פון שלום־עליכמס בריוו איז פּרעמד היינטיקע קינדער, וועלנע קענען לחלוטין נישט יענע צייט, יענע סביבה, יענע געשעענישן, שמעוני האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, אז ס'איז נישט דאָס. און איך האָב זיך שפּע־טער איבערצייגט, אַז ער איז גערעכט געווען. א סימן — מענטשן פון פּאַר־שידענעם עלטער, פון פּאַרשידענע פעלקער און לענדער לאַכן ביז היינט געשמאַק, האַרציק, באַוואַנדערנדיק אונדזער גרויסן שלום־עליכם. און זיי, די ייִדישע קינדער פון דער ערשטער קיעווער יוגנטהיים, האָבן נישט געלאַכט . . .

* * *

ייִדישע לערער, ייִדישע דערציער פּלעגן אַפּט זיך צונויפקומען, ליענען זייערע דורכגעטראַכטע, מיט ביישפּילן באַגלייטע, רעפּעראַטן אויף פעדאַגאָ־גישע טעמעס. מען פּלעגט שטרייטן, אַפּט קריטיקירן איינער דעם אַנדערן, אפילו א שטאָך טאָן, באַשר אין דער 2טער יוגנטהיים וואַלט גרשון גאַראַכאַוו געוואַלט, אַז אלע זאָלן אויסוואַקסן פּאַעטן, שרייבער, וויסנשאַפּטסלייט. און

אויף יארסלאווסקי גאס 40, ביי יאשע רעזניקן, דערציט מען אלע מיידלעך פאר פרימאדאָנעס, פאר באלעט־טענצערינס, פארשטעלנדיק פון זיי די הארבע ווירקלעכקייט, מיט וועלכער זיי וועלן, נאָכן פארלאָזן די יוגנט־היים, זיך צונויפשטויסן. זעט איר, גראַד ביים דיכטער מאָטל שאפּיראַ לערנט דער גרעסטער טייל קינדער פשוטע פאכן. דאָרט וואקסן ארבעטער, פראקטישע מענטשן.

אזעלכע רייד זענען אָבער געווען אגב־אורחאדיק, אויפן ראנד פון טיפע, זייער באזאָרגטע דיסקוסיעס, ווי אזוי צו געבן די קינדער וואָס מער פרייד. (דער באוואוסטער יידישער שרייבער נח לוריע איז דעמאָלט צוגעטרעטן צום רעדאגירן אין קיעו א יידישן קינדער־זשורנאל און אָנגערופן האָט ער אים „פרייד“). געוואָלט האָט מען דווקא, אז אין הערצער פון די אזוי־געליטענע יידישע קינדער זאָל מען פאנאנדערבלאָזן דעם „ניצוץ אלוהים“ — די פאר־באַרגענע טאַלאַנטן, וועלכע שטעקן אין יעדן איינעם פון זיי. די „קיעווער שול“ און איר אידעאָלאָג יאשע רעזניק האָט דעמאָלט געהאלטן, אז דער עיקר־ציל איז אנטוויקלען די אינדיווידועלע פעיקייטן, די מענטשלעכע פער־זענלעכקייט און דאָס קאָן מען און מ'דאַרף דערגרייכן דורך קליינע קאָלעק־טיוון, וועלכע זאָלן נישט דערדריקן דעם יחיד.

נישט אלע זענען מיט יאשען מסכים געווען. אייניקע האָבן געהאלטן, אז פאר דעם געצייכנטן דורך אים פעדאגאָגישן אידעאל איז נאָך די צייט נישט געקומען. מען דאַרף אין די קינדער־און יוגנט־היימען קודם כל היילן, באַפרייען פון דעם קאָשמאר, געבן דעם קינד, דעם יוגנטלעכן, כאָטש א טייל דערפון, וואָס עס פלעגט געבן די היים, די משפחה. אָן דעם וועט יאשעס אידעאל אַנטרעפן אויף דעם עקשנותדיקן ווידערשטאנד מצד קינדער, וועלכע האָבן זיך נישט באַפרייט פון די וויסטע חלומות, אויף וועלכע זיי קאָנען נישט ביז איצט געפינען קיין באַשייד.

אומענדלעך־לאנג זענען געווען די שטרייטן. אויף צו מאַרגנס איז אין די אלע קינדער־און יוגנט־היימען, קאָמונעס און קאָלעקטיוון אוועק דאָס נאַרמאלע, שטאַרק־פארנומענע לעבן — מיט באראטונגען פון דער זעלבסט־פאַרוואַלטונג, מיט קרייזלעך, מיט גרייטן וואנט־צייטונגען, ליטעראַרישע אַוונטן און פּאָליטישע דיסקוסיעס. און דאָס אליץ — נאָך דער נאַרמאלער שול, וואוהין קינדער און יוגנטלעכע פלעגן גיין, נאָך דער ארבעט אין די ווארשטאטן פון די יידישע פּראָפּעסיאָנעל־טעכנישע שולן, וואוהין טייל יוגנטלעכע האָבן זיך געגרייט צו ווערן קוואליפיצירטע פאכלייט.

ביין, ס'איז נישט געווען קיין גרויקייט אין דעם לעבן פון די יידישע

קינדער, וועלכע האָבן באגעגנט אָן א שיעור ווארעמקייט, געטריישאפט און ליבשאפט מצד יידישע לערער און דערציער. טיפע אויפמערקזאמקייט צו יעדן קינד באזונדער האָט אלע מאָל דיקטירט די טאָג-אַרדענונג פון די אָפטע פעדאָגאָגישע ראטן מיטן אַנטייל פון פאַרשטייער פון דער יוגנט גופא. די זאָרג פאַר דעם איינצעלנעם, מיט אלע זיינע מעלות און חסרונות איז געווען די טעמע פאַר ספעציעלע און דיסקרעטע באהאנדלונגען. די קינדער און די יוגנטלעכע האָבן דערויף געענטפערט מיט צוגעבונדנקייט, מיט ליבשאפט, מיט צוטרוי צום חבר-לערער.

די זייטלעך פון דעם זשורנאל „קאָמונאר“ פון דער „12-טער קינדער אַרבעטס-קאָמונע“ זענען א באַווייז, אַז נישט אנדערש איז עס געווען אין דער ווייטער שטאַט וויטעבסק, וואו מאַרגאַליע-מאַניע, און שרהקע, און יאַשקע, און דבורה, און זיאמע — אלע, אלע מיט די זעלבע האַרציק-יידישע נעמען ווי די קיעווער — האָבן איבערגעלאָזט א טייל פון זייערע צו פרי אלט געוואָרענע קינדער-יאָרן. פונקט ווי די קיעווער, האָבן א סך פון זיי צוריק באקומען די פייאַקייט ליב צו האָבן — קודם-כל די נאַטור, דעם פּרילינג, דעם וואלד און פעלד און באלד זוכן פריינדשאפט, גוטסקייט, ווארעמקייט אויך אין דעם מיטזחבר מיט דעם זעלבן לעבנס-גורל.

* * *

אין צווייען זענען מיר היינט אין ישראל פון דער אמאָליקער קיעווער יידישער יוגנט-קאָמונע, פון דעם הויז אויף מיכאילאָווער 17. ווען מיר טרעפן זיך — מרים ווילשאנסקי-זעווין און איך — דערמאָנען מיר מיט טיפער דאַנקבאַרקייט און מיט בענקשאפט, יענע מענטשן, וועלכע האָבן זיך באמיט צו העלפן, צו לינדערן די איינזאַמקייט, די בענקשאפט נאָך לייבלעך-אייגענע, דעם וויי נאָך אומגעקומענע. די יידישע יוגנטהיימען און קינדער-קאָמונעס האָבן אָפגעשפילט זייער גרויסע נאַציאָנאַלע, הומאַניטאַרע ראַל ווי רעטונג-סטאַציעס, ווי הייל-אַנשטאַלטן פאַר פאַרוואַנדעטע יידישע קינדער-נשמות. לאַמיר זיי דערמאָנען צום גוטן!

קינדער שרייבן

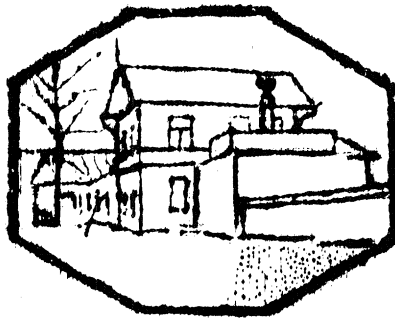
ארבעטן פון קינדער פון דער צוועלפטער ארבעטס-

קאמונע אין וויטעבסק, געדרוקט אין די נומערן

4-5, 6 און 8 פון זשורנאל „קאמונאר“,

1922 און 1923.

קאמונאר

8

אביבילעך 1923

שער-בלאט פון זשורנאל "קאמונאר", נומער 8, אויסגעשניצט פון די קינדער
פון דער וויטעבסקער קאמונע

דער אייזנאנג

פון מאַרגאַליע קאַנטאַראָוויטש

הערט איר, ווי עס רוישט דאָרט אונטן,
ווי עס קאַכט, ווי עס ברומט און שרייט? —
ס'האַט דער טייך, דער איינגעשלאָסענער
זיך פון ווינטער אייז באַפרייט.

קוקט נאָר ווי עס פלאצט און רייסט זיך,
ווי עס הייבט זיך דאָרט דער ריז,
אַט שטעלט ער זיך אויפֿעט דיבאַם,
און ס'צעשמעטערט זיך דער אייז.

שאַ, אַט גייט א האלבער טייך דאָרט,
ס'ארא ברייטקייט, ס'ארא גרויס!
שפארט אָן בארג זיך, קנאקט און דונערט,
רייסט דעם בוים ביז וואַרצל אויס.

און דער וואסער, דער באַפרייטער,
פון די שפאלטן קוקט אַרויס,
כוואליעט אויף זיך, רייסט די גראטעס,
נאָר עס איז נאָך אייז צו גרויס.

און פון אונטן שפארט א כוח:
„אייז, עס איז שוין נישט דיין צייט,
ס'איז פאר דיר גענוג דער ווינטער,
טראָג זיך, טראָג זיך אין דער ווייט.“

און דער וואסער נעמט דעם אויבן,
און די זון באַגריסט אים גלייך,
זילבערט, פערלט און באַגילט אים,
פון דעם אייז־באַפרייטן טייך.

„קאָמונאר“ נומער 4-5, מאי, 1922.

מ י י ן ש ט ע ט ע ל ע

פון מאַרגאַליע קאַנטאַראַוויטש

און איך, א קליין מיידעלע,
ווארף שטיינדלעך אין דער-מיל,
עס ווארפט זי מיר די ראָד צוריק —
דאָס איז אזא מין שפּיל.

קומען אָן נאָך קינדערלעך,
זיצן מיר באַם ראַנד
פון טייכעלע און שפּילן זיך
אין גריבעלעך פון זאַמד.

ווערט טונקעלער באַם טייכעלע
לויף איך צו מיין הויז,
און שלאָף אַזוי א מידע איין
אין מיין מאמעס שויס.

געדענקסטו יענע שטעטעלע
פון בלומען און פון מאי?
איך זע, אז דו געדענקסט עס נישט,
ווייל ס'איז שוין לאנג פארביי.

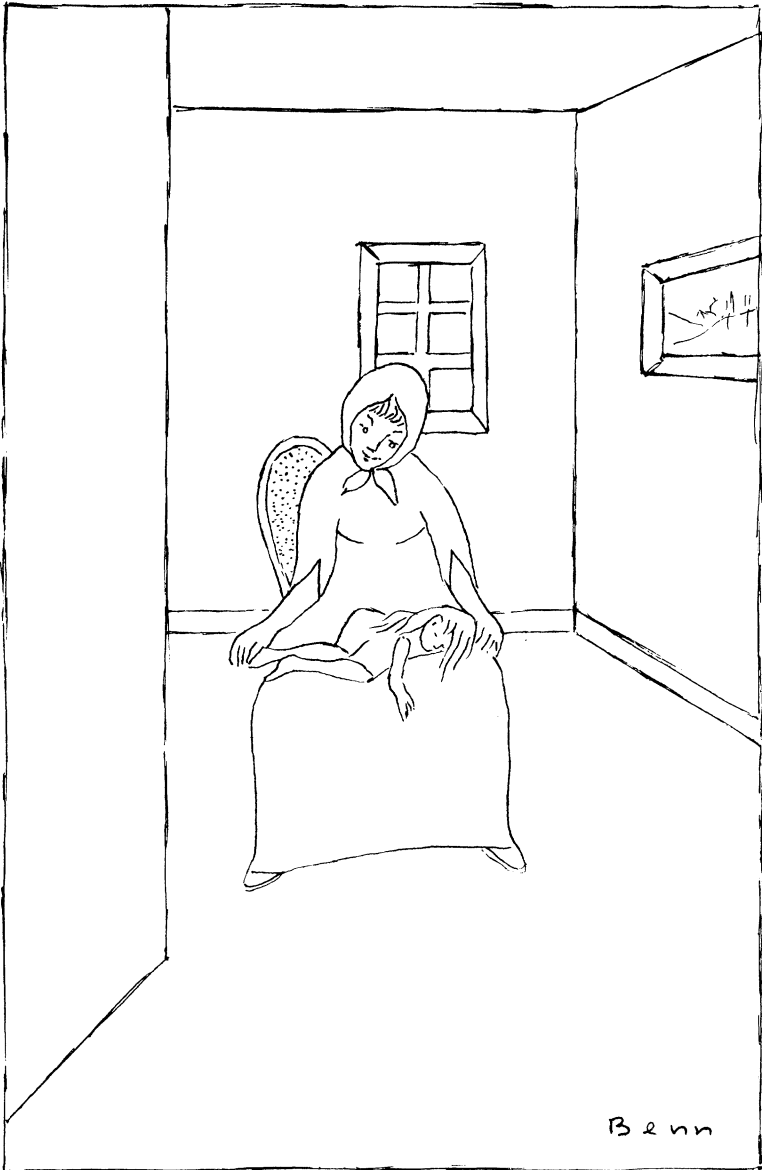
צי קענסטו יענע שטעטעלע
פון טייכלעך דורכגעוועבט,
צי קענסטו יענע שטעטעלע
וואו כ'האַב שוין לאנג געלעבט.

דאָס לויפנדיקע טייכעלע
וואס שלענגלט זיך אזוי,
די קליינע, ווייסע שטיבעלעך
מיט דעכעלעך פון שטרוי.

די קאַרן-פעלדער גאַלדענע,
א זאַמדיק געלער וועג,
וואָס ציט זיך ביז צום הימל דאָרט
אזוי ווייט אוועק.

הינטער אונדזער שטיבעלע
עס בליט דער עפּלסאַד,
און גאַר נישט ווייט די וואסערמיל
עס דרייט זיך דאָרט א ראָד.

„קאָמונאַר“, 1923.

"... און שלאָף אזוי א מידע איין אין מיין מאַמעס שוים"
 צייכענונג פון בעזן (פאריז)

ד ב ו ר ה ב י א ל י

פ ר י ל י נ ג

פון אונטער דעם שניי דעם פארוויינטן באווייזט זיך
א גרעזעלע דאָרטן און דאָ.
עס יאָגן זיך ריטשקעלעך, פלוישקען און טומלען,
דער פּרילינג, דער פּרילינג איז דאָ.

פון זון ווערן בלאַטקעס און ריטשקעס פאַרשלונגען,
מיט גרינקייט די ערד ווערט באדעקט.
באַווייזן זיך אומעטום שפורן פון לעבן,
ס'האַט פּרילינג דעם ווינטער באַזיגט.

אין לופטן דערהערן זיך קלאנגען גאַר נייע —
צו אונדז זיינען געסט אַנגעקומען.
גוט מאָרגן אייך שטאַרכן, גוט מאָרגן אייך שוועלבלעך,
גוט מאָרגן אייך, גראָזן און בלומען.

עס טראָגן אין לופטן זיך ריחות פון פּרילינג,
אלץ שאפט! אלעס בויט, אלע וועבן.
די זון קוקט זיך צו און ווארעמט און גלעט.
זאָל לעבן דער פּרילינג, זאָל לעבן!

ד י נ א כ ט

די נאכט איז פון שטאַט
אין די פעלדער געקומען.
פארוויגט די וועלדער,
פארוויגט די בלומען.

אלעס איז אין שווארצן געצירט,
עס בלישטשען די שטערן.
א ווינטעלע גאנץ רואיק שפאצירט
אים קוים צו הערן.

די נאכט איז געהיים,
שטיל איז ארום.
ס'שלאַפט דער בויס
ס'שלאַפט די בלום.

דבורה ביאלי

דער פרילינג

עס איז שוין פרילינג. העל שיינט די זון מיט אירע ווארעמע שטראלן. דער שניי ווערט שווארץ. וואו נישט וואו זעט מען שוין ערד און פאראיארקן געלן גראז. דער טייך איז שוין פון ביידע זייטן רחבותדיק צעשפרייט און די גאלדענע שטראלן שפרינגען אין ביידע זייטן טייך. דאָס שווארצע וואסער ווערט פארוואנדלט אין שטיקער גאלד מיט בלישטשעדיקע בריליאנטן. די קינדערלעך זיינען שוין ארויס פון דער לאַנגער ווינטערדיקער קעלט און וואַרעמען זיך אַנטקעגן דער זון אַזעלכע ליבלעכע, צופרידענע, די פנימער שיינען פאר פרייד. אפילו די שויבן פון די אלטע חרבות שמייכלען ווארעם. די ביימער סודען זיך פון קילן ווינטעלע, זיי זאָגן זיך אָן איינע די אנדערע א גוטע בשורה, אז באלד טוען זיי אָן די גרינע קלייד, און באלד וועלן קומען די פייגעלעך בויען זייערע נעסטעלעך און זינגען זייערע ליבלעכע שיינע לידעלעך.

עס לעבט אויף א נייע וועלט. אַלץ ווערט ניי און באַמיט זיך וואָס גיכער אראָפּוואַרפן די ווינטערדיקע משא און פרישט זיך אָפּ. נאָר ווילד פליסן די טייכלעך. זיי רייסן זיך פון דער לאַנגער רו. איין כוואליע וויל אריבער-יאָגן די אנדערע — וואָס גיכער דעריאָגן דעם פרילינג.

„קאָמונאר“, נומער 4-5.

א זיצונג פון קינדער אין דער וויטעבסקער ארבעטס-קאָמונע.

מ א ר ג א ל י ע

איד האַלט אַ בוך פאַר מיינע אויגן

איך האלט א בוך פאר מיינע אויגן
און בלעטער לאנגזאם אים אדורך,
עס שווימען בילדער איינס נאָך אנדער,
איך פֿאַרש זיי יעדן דורשטיק נאָך.

אַט איז א צימער, שמוציק, פינצטער,
מען זעט ארויס קוים א געזיכט, —
עס רייסט די טונקליקייט פֿאַנאנדער
א שוואכע, צאנקענדיקע ליכט.

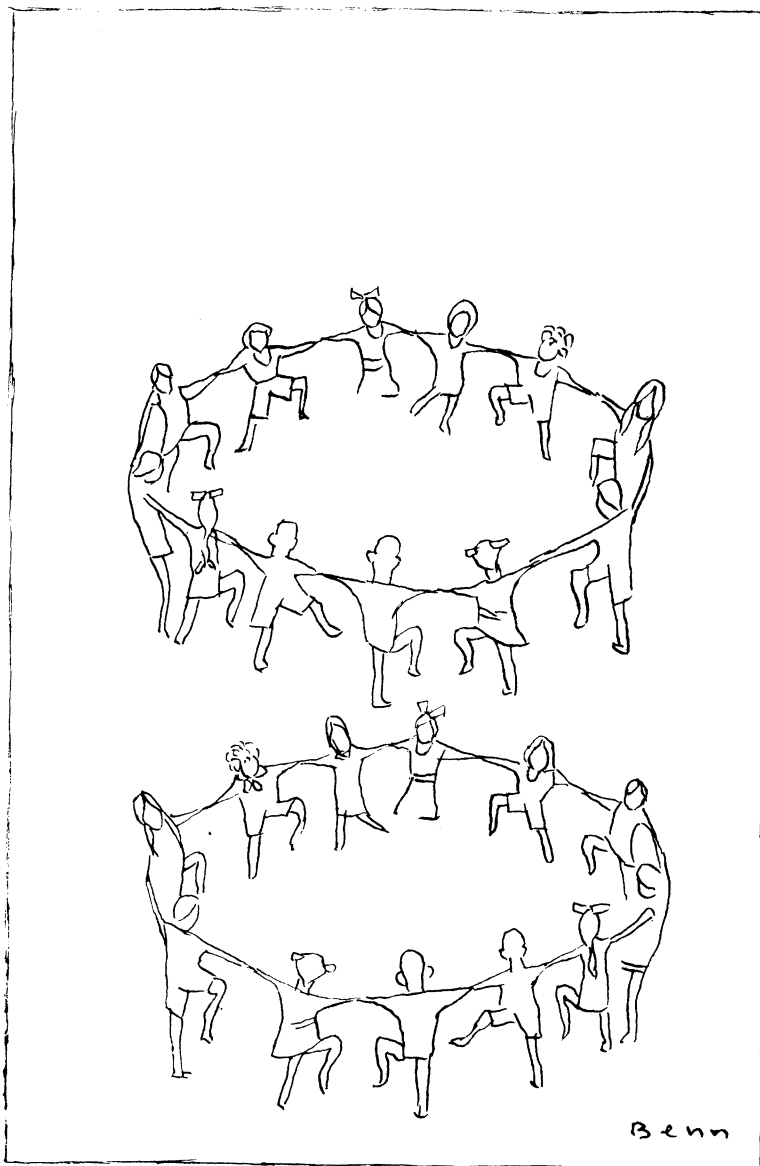
עס רייסט דער ווינט זיך דורך די לאַדן,
די שאַטנס אומרויך זיי שוועבן.
דאָ איז א גרופע איצט געקומען,
זעלבשטענדיק שאפן זייער לעבן.

עס איז די צוקונפט נאָך באהאלטן,
פֿאַרוויקלט אין געדיכטן שאַטן.
נישט זיכער איז דער וועג, דער שווערער,
אויף וועלכן זיי האָבן אויפגעטראָטן.

דער זעלבער צימער, ס'איז ריין און ציכטיק,
דאָס הויז באפוצט, די ווענט באנייערט.
עס שפילן קינדער קאראהאָדן, —
דאָ ווערט א יום־טוב היינט געפיערט.

עס קלינגען שטימען שטאַלין, באגייסטערט,
עס לייכטן פנימער ווי זונען —
ס'איז דאָך א חודש נאָר פארגאנגען,
און מיר האָבן דעם וועג געפונען.

און ווייטער שטעלט זיך פֿאַר א פאלאץ,
וואו קינדער בויען, קינדער וועבן,
איך פֿאַרש נאָך יעדעס בילד באזונדער,
ווייל ס'איז דאָס בוך פון אונדזער לעבן.

"... עם טאנצן קינדער קארטאגאדן"
צייכענונג פון בען (פאריו)

פאליע גוטקאוויטש

וועגן שלומען

פון אונדזער שלומען האָט איר דאָך מסתמא געהערט מיט א יאָר צי אנדערטהאַלבן צוריק. אָט וועל איך אים מיט אייך אַ ביסל גענויער באַקענען. אַ גאַנצן טאָג פלעגט ער לייענען ביכער, ביינאַכט פלעגט ער זיך אויסטאַן באַרוועס און די לאַנגע ברייטע אַמעריקאַנער הויזן פלעגן אים הענגען ווי אַ פאַר זעק. אין אַזאַ פּאַזע פלעגט ער זיך אַוועקשטעלן אויף אַ טיש, זיך אַנשפּאַרן אויף אַ שטע-קעלע, וואָס האָט אים פאַרביטן זיין צווייטן פּוס, וועלכן ער פלעגט נאַכאַנאַנד שאַקלען אין דער לופטן מיטן גאַנצן כּוח. דאָס פלעגט ער אַנרופּן זיין „אָוונט-ספּאַרט“.

אַפּגעשאַקלט מיטן פּוס אַ היפשע צייט, קריכט ער אראַפּ פון טיש, אַטעמט אָפּ אַ ביסל, און דאָ איז שוין גאַרנישט צו דערקענען דעם פּריערדיקן שלומען, וועלכער פלעגט זיצן אין אַ ווינקעלע אויף דער ערד מיט אַ ביכל אין האַנט. זיין פּריילעכע שטימונג פלעגט דערגיין צו אַזאַ שטופּע, אַז ער פלעגט כאַפּן דאָס שטעקעלע און אָנהייבן פּידלען, און נישט אנדערש ווי „אַריינפּידלען“ יענעם אין די זייטן, אַז דער צווייטער פלעגט מאַכן אַ גוואַלד. אַמאָל פלעגט טרעפּן, אַז ער פלעגט זיך פאַרטשעפּן מיט דבורהן, און דבורה איז בטבע אַזאַ, וועלכע רירט נישט אָן א פּליג אויפן וואַנט. נאָר פאַר-טשעפּט מען איר, איז איינס פון די ביידע: אַדער מיט טרערן, אָניט, ווען עס דערגייט שוין צו ווייט, נעמט זי אַן קאַנקרעטע מיטלען. האָט זי טאַקע איינ-מאַל אים דערלאנגט מיט א טאַבורעטקע, און אַ צווייטן מאַל, צווישן אונדז זאָל דאָס בלייבן, האָט ער נישט אויף אַ געלעכטער, געכאַפט פון איר מיט אַ קאַניאַק אין מאַרדע.

איינמאָל האָט זיך מיט אים געטראָפּן אַ גאַנץ פּיינע מעשה, און אַרויס-געקומען איז דאָס אַליץ צוליב דבורהן. שלום האָט געשפּילט אין נייוואַרשטאַט מיט אַ פּוטבאַל. פּלוצלונג זעט ער מען מעסט דבורהן א קלייד, כאַפט ער אַ ברעטל און מאַכט אויף איר אַ ווינט. לאַה האָט עס נישט געקאַנט פאַרטראַגן, האָט זי אַרויסגעכאַפט ביי אים דאָס ברעטל און גענומען אים קלאַפּן. זי אים מיטן ברעטל, ער איר מיטן פּוטבאַל. זיי רייסן זיך, און דער עולם צעפּאַלט פאַר געלעכטער. אַזעלכע בילדלעך פלעגן זיך טרעפּן גאַנץ אַפּט.

פאַראַיאַרן בעט שלום אים אַפּלאַזן אויף צוויי וואַכן צום פּאַטער. מען האָט אים אַפּגעלאַזן. עס איז נאָך נישט אַוועק אַ וואַך. עס קומט אראַפּ אַ בריוו: ער קאַן זיך נישט דערוואַרטן אויף די צוויי וואַכן, ער וויל קומען צוריק. עס גייען אַוועק די צוויי וואַכן, אַ חודש, צוויי, דריי — מען הערט ניט און מען זעט נישט פון אים. עס גייט אַריבער אַ האַלב יאָר, און אַלע האַבן זיך שוין מייאש געווען פון אים.

איינמאָל, אַ שיינעם פּרימאַרגן, איך הער עפעס אַ טומל. שלום איז געקומען! איך לויף אַ קוק טאַן. איך זע, עס גייט טאַקע שלום. דער גאַנג איז

דער זעלבער ווי פאַראַיאָרן. מען גיט זיך איינע די אַנדערע שלום-עליכם. איך באַטראַכט אים פון אויבן ביז אַראָפּ. ניין, א ביסל האָט ער זיך יאָ איבער-געביטן. ער גייט אַריין אין וואַנע-צימער, וואַשט זיך איין און בשעת מעשה קלאַפט ער זיך צו אין האַרצן, דאכט זיך, ווי ער וויל זאָגן: „אַטאַ, קוקט, ווי איך בין גראָב געוואָרן!“

אויף מאָרגן דערווייט איך זיך, אז ער איז געקומען, כדי אַנצוקומען אין פעדאָגאָגישן טעכניקום. עטלעכע טעג בין איך מיט אים אומגעגאַנגען אין פעד. טעכניקום. דאָרט האָט מען זיך פון אים אויסגעלאַכט. וואָס, אַזאַ קליינער וויל ווערן אַ פעדאָגאָג? אַזוי איז ער אָפּגעגאַנגען א וואַך צייט, ביז ער האָט זיך מיט געווען, אז ער וויל בעסער בלייבן אין קאַמונע.

ער איז באַקאַנט געוואָרן ביי אונדז אַלס „באַרעץ“. און נישט אומזיסט האָבן מיר אים מיט דעם נאָמען געקרוינט. ווער עס פּראַוווט גיין אויף אים איינציקווייז, דאָרף אַפּזאָגן אַפּריער קדיש נאָך זיינע ביינער. האָבן מיר זיך אַ נעם געטאָן צו אים קאַלעקטיוו — זאַלבע-זיבעט, זאַלבע-אַכט. שלום האָט זיך געדרייט און געוואָרפן אויף אַלע זייטן. אַט דאַכט זיך, האָבן מיר אים שוין געלייגט, מיט אַמאַל גיט ער זיך דאָס אַ ריס אַרויס און הויבט אָן אונדז צו וואָרפן ווי פּילקעס, אַז מיר קלייבן זיך קוים צונויף מיט אונדזער פּעקל ביינער און מיר טראָגן זיך אַפּ, ווער הינקענדיק, ווער מיט אַ צעשלאָגן אויג.

איינמאַל אין א זונטיקדיקן טאָג איז שלום אַוועק פאַרן אויף ליזשעס. טרעפט ער אָן שקאַצים און זיי ווילן זיך פאַרפירן מיט אים, הרגענען. שלום האָט עפּעס אַ בורטשע געטאָן אַ שייגעץ, אַז זיי זאָלן גיין איינער אויף איינעם. אין שטוב ווערט אַ טומל. מען קוקט דורך די פענצטער. אַ גרופע לויפט אויפן גאַס. מען קוקט ווי שלום הרגעט זיך. און שלום קלאַפט דעם שייגעץ אויף אַלע זייטן. זעען זיי, אַז ער האָט כוח, און מען קלייבט אויס פון זיי די בעסטע שלעגער. מען קלאַפט זיך איינער דעם אַנדערן, וויפל עס קריכט נאָר אַריין. שלום שטייט אַבער נישט אַפּ. ער שאַנעוועט אויך נישט און טיילט געזונטע קלעפּ. וויבאלד אַזוי, זאָגן די שקאַצים, ביסטו דאָך נישט קיין שלאַפּער יונג. און עס גייט אַרויס אַנטקעגן אים אַ שייגעץ מיט צוויי קעפּ העכער פון אים און רופט זיך אָן: „קום, אַקאַרשט, חבר, זיך אַ שלאַג טאָן מיט מיר“ און דאָס געשלעג הויבט זיך אָן אויף דאָס ניין. און דאָ האָט שוין טאַקע שלום געכאַפט די מפּלה. אַהיים איז ער געקומען אַ צעבלוטיקטער מיט אונטערגע-האַקטע אויגן, אַ צעדראַפּעטער און אַ נאָז — אוי, אַ נאָז! ס'וואַלט שוין גליי-כער געווען דאָס אַנצורופן אַ בולבע.

די וואונדן האָבן זיך שוין לאַנג פאַרהיילט, און ער קלערט נאָך, אַז עס וואַלט זיך געמאַכט נאָך אַ מאָל, וואַלט ער זיך ווידער געשלאָגן. אַז עס פאַלן אָן שקאַצים אויף אונדז, איז גלייך מאַכט מען אַ געשריי: „שלום! שלום!“ און שלום לויפט טאַקע גלייך צו הילף. און מיר האָבן טאַקע איצטער פאַר קיינעם קיין מורא נישט (א חוץ דעמאָלט, ווען ער לאַזט זיך אויף אונדז אליין). ווייסט איר פארוואָס? — ווייל מיר האָבן אַ ב אַ ר ע ץ . „קאַמונאַר“, נומער 8.

מ א ר ג א ל י ע

פ ע ל ד ע ר

ס'איז אויף ערד שוין פון פרימאָרגן
 ס'ערשטע פרעסטל אויסגעפאלן
 און די געל-געברוינטע פעלדער
 מיט אַ זילבערגלאַנץ באַמאַלן.

און די פעלדער ווי די ימען
 האָבן פריי געשפרייט די ברוסטן
 האָט דער פראָסט די ערד — די מוטער
 זי אומאַרמענדיק באַפאַנצערט

און ביים ראַנד דאָרט האָבן פעלדער
 אונטער הימל זיך באַהאַלטן,
 האָבן דאָרטן טונקעלע וועלדער
 ערד און הימל איינגעשלאָסן.

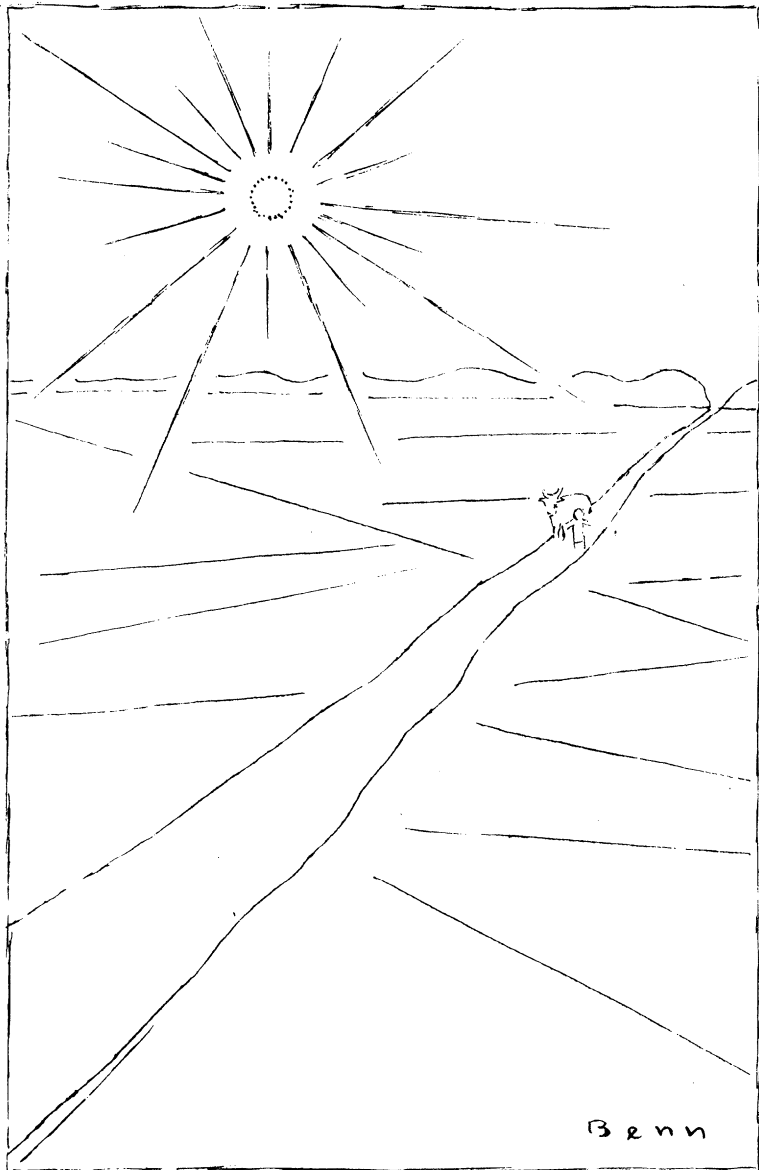
האָט אין שפיגליקער לופט
 זיך א פרישקייט אויסגעגאַסן.
 און פעלד-איין, פעלד-אויס זיך יאָגן
 פליגליקע לייכטע ווינטלעך.

און פון ווייטקייט ציט א וועג זיך,
 שיסט פאַרביי די פרייע פעלדער,
 טיילט זיי איינס פון אנדערן אָפעט
 און פאַרלירט זיך אין די הימלען.

גיי איך אויפן וועג אין ווייטקייט,
 פיר מיט זיך א רויטע בהמה.
 מענטש און בהמה! ווי פאַרלאָרן
 זענט איר אין דעם ים פון זונען!

אַ, איר פעלדער, ערדן-פליגל,
 זאָגט, וואו האָט איר אייער ענדע?
 וואו באהעפט איר זיך מיט סופן,
 און בכלל, צי האָט איר סופן?!

און די ברייטקייט, און די ווייטקייט,
 און דער גלאַנץ פון זון אויף וועלדער,
 אייך געהערט דאָס, און דאָס זענט איר —
 דאָס זענט איר, אַ, פרייע פעלדער!

„... גיי איך אויפן וועג אין ווייטקייט, פיר מיט זיך א רויטע בהמה“
 צייכענונג פון בען (פארז)

ש ל ו ם װ י ט נ ב ע ר ג

מיינ שמועס וועגן דער קאמונע

— „און וואָס הערט זיך ביי אייך אין דער קאמונע?“ אזוי האָט מיך, נאָך א ריי אנדערע פראַגן, א פרעג געטאָן שמעון, מיט וועלכן איך האָב זיך צופעליק באַגעגנט אין פּאַלאַצק. שמעון איז א בלייכער, שוואַרץ־אויגיקער יינגל מיט א טיפישן יידישן פנים, אַ גאַנץ באַוואוסטער אין פּאַלאַצק אפילו ביי די פרומע יידן, וועלכע האָבן אים דערפאר, וואָס ער האָט געגעבן אַ שטויס צום משפט אויף עטלעכע רביים פאַר שלאָגן קינדער, געוואַלט אַפּברעכן די ביינער. נאָר אים האָט געגילט און ער איז געבליבן גאַנץ.

— „גוט, כוועל דערציילן“ — זאָג איך — „אַז די אַלטע שולן מיט זייער שטרענגער דיסציפלין, טרוקענעם לערנען, זובריאזשקע, אַפיציעלע באַ־ציאונגען פון די לערער, אויסטיילן רייכע קינדער פון אַרעמע, האָבן ניט באַפרידיקט ניט נאָר די קינדער, נאָר אויך אַ סך לערער, וועלכע האָבן געזוכט און געפונען טאַקע נייע וועגן אין לערנען. זיי האָבן געגרינדעט ראַטן־שולן, אַלערליי קאַלאַניעס און קאַמונעס. וועגן קאַמונעס האָט זיך ביי אייך צונויפ־געשטעלט א מיינונג, ווי וועגן אַנשטאַלטן, זייער ענלעכע אויף טורמעס, וואו מען האַלט קינדער אַפּגעטיילט פון דער וועלט, און די לערער קענען אפילו שלאָגן קינדער.“

— ווי איך מיינ — זאָגט שמעון — איז אַ קאַמונע טאַקע אַזאַ אַנ־שטאַלט. איך קען דיר ברענגען ווי א „פרימער“ אפילו אונדזער פּאַלאַצקער קאַמונע, וואָס איז אַנטקעגן אונדזער „מאַסטערסקאַיע“. אן אנדערש מאַל טרעפט זיך אַריינגיין אין איר און איך זע און הער ווי דער לערער פ. שלעפט די קינדער פאַר די קאַלנערס, און ווי די איבערקע לערערנס זידלען זיך מיט אַזוינע ווערטער, וועלכע מען קען נאָר הערן אויפן מאַרק. די קינדער, זעענדיק אַזאַ גוטן „פרימער“, טוען, פארשטייט זיך, נאָך. אַנדערע האַנדלען אפילו ביסלעכווייז אויף דער „טאַלקוטשקע“. דאָ אין קאַמונע זיינען דאָ אַזוינע. אפילו איך געדענק נאָך, ווען מיר זיינען געגאַנגען אין דער 5טער שול, פלעגסטו זיין אויפן ערגסטן „סטשאַט“ ביי די לערער. נו, אויב ביי אייך איז אויך אַזאַ קאַמונע, פאָרגין איך דיר ניט שטאַרק. אַבער . . . איך גלויב דאָס ניט אויף דיר. אפשר ביסטו גאָר א „ליובימטשיק“ . . .

— פּאַלאַצקער קאַמונע איז טאַקע אַ שלעכטע — זאָג איך — נאָר ניט אַלע קאַמונעס זיינען אַזוינע. אַלס אַ קעגנזאַץ וויל איך דערציילן וועגן אונדזער קאַמונע. ביי אונדז איז פאַראַן א זעלבסט־פאַרוואַלטונג, דאָס הייסט, אז קיין אַנגעשטעלטע איז ביי אונדז ניטאָ, און די גאַנצע הויזווירטשאַפט געפינט זיך ביי אונדז אין די הענט. און אויך איז ביי אונדז ניטאָ קיין באַדינער, קיין קעכער, קיין ראַמערס, אויך ניט קיין דוואַרניקעס. מען קאַכט ביי אונדז אליין, און גאַנץ גוט און געשמאַק, פארשטייט זיך, אַז ריינער פאַר קעכערינס. מען ראַמט אויך אליין, אויף דעם זיינען אַלע קאַמונאַרן, ווי מיר רופן זיך אָן, פאַר־

טיילט אין דעזשורסטוועס. א טייל טעג גיט מען אָפּ דעם אַרומגיין אַרום הויז, קאַכן, זעגן האַלץ, און באַזאָרגן אין זאַפּאַס. די איבעריקע צייט זיינען מיר אין די וואַרשטאַטן, וואַרשטאַטן איז ביי אונדז 2: סטאַליעריי און נייִוואַרשטאַט. דער נייִוואַרשטאַט איז ביי אונדז פון אָנהויב פון קאַמונע, דעם סטאַליער וואַרשטאַט איז ערשט עטלעכע מאָנאַטן. מען אַרבעט 3 שעה אין טאָג, דאָס איז ביי אונדז ביז מיטאַג. פון 3 אַזיגער גייען די לימודים. מען לערנט זיך ביי אונדז אין גרופּן און אין קרייזלעך. קרייזלעך זיינען ביי אונדז אויף נאַטור־וויסנשאַפּט, א ליטעראַרישער, אַ פּאָליטישער און אַ רוסישער. מיר פּערזענלעך איז מער געפּעלן דער פּאָליטישער.

די איבעריקע קרייזלעך זענען אויך אינטערעסאַנט. אין די קרייזלעך לערנט מען זיך דורך פּאַרטראַגן, וועלכע יעדער מוז צושטעלן. דער העכסטער געזעצגעבערישער אָרגאַן איז די אַלגעמיינע פּאַרזאַמלונג. די אַלגעמיינע פּאַר־זאַמלונג טיילט אויס עטלעכע קאַמיסיעס: די ווירטשאַפּטלעכע, וואָס פּאַר־וואַלטעט מיט דער הויזוויירטשאַפּט; אַ סאַניטאַרע, וועלכע זאָרגט וועגן דעם סאַניטאַרן צושטאַנד פון דער קאַמונע, און נאָך עטלעכע. דער פּעדאַגאָגישער ראַט טראַגט די פּאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער קאַמונע און פירט אָן מיט דער גאַנצער אַרבעט פון די קרייזלעך און די גרופּן. פּאַראַן ביי אונדז אין קאַ־מונע נאָך אַ קליין גערטנדל, וועלכן מיר קלייבן זיך וויסנשאַפּטלעך באַאַרבעטן. צווישן די יינגלעך אין קאַמונע זיינען געווען א טייל פּוילערס, פּאַסיווע, וואָס פּלעגן נעמען אַ גאַנץ קליינעם אַנטייל אין דער געזעלשאַפּטלעכער אַר־בעט פון דער קאַמונע. צו זיי האָבן איך געהערט. נאָר מיט גליק און מיט מזל פּאַלט דער טייל זיך איצט פּאַנאַדער, פון וואָס איך האָבן געוויס הנאה.

„קאַמונאַר“ נומער 8, אַפּריל, 1923.

ד ב ו ר ה ב י א ל י

פּרואוון מיט זוימען

יעדן ניט־דערפּאַרענעם מענטשן, וועלכן מיר פּרעגן, צי עס קען וואַקסן אַ זויס אָן ערד, וועט ער אונדז געוויס ענטפּערן: ניין. און דאָס וועלן מיר טאַקע זען, צי דער זויס דאַרף די ערד אַלס אַזעלכע, צי אויך עפעס אַנדערש, און בכלל — ווי קען ער לעבן. דעריבער האָבן מיר טאַקע געמאַכט פּרואוון. דער ערשטער פּרואוון מיינער איז געווען אויף אַ ציגל. איך האָב פּאַר־זייט אויף אַ ציגל און פּאַרדעקט מיט אַ שטיק טוך. נאָר וואַרעמקייט האָט ער געהאַט. דעם ציגל האָבן איך אויסגעברענט. קיין נאַרהאַפּטע שפּייז פּאַרן גע־וויקס קען שוין דאַרט ניט זיין. די זון קומט ניט צו. קיין גרינע בלעטעלעך, וועלכע זאָלן אויסאַרבעטן שפּייז, האָבן זיי אויך ניט געהאַט. ניט קוקנדיק אויף דעם אַלעם, איז געוואַקסן נאָך גיכער ווי אויף דער ערד. פון דעם קענען מיר קומען צו אַ באַשלוס, ערשטנס, אז דער זויס האָט

אויף דער ערשטער צייט דערנערונג פון פאראיאָרן. צווייטנס, אַז די ערד אַלט אַזעלכע דארף דער זויס ניט. ער דאַרף נאָר אויף אַזויפיל ער זאָל זיך קענען אָנהאַלטן. אַז אײַך האָב פאַרזײט אויפן ציגל איז ער אויסגעוואַקסן, נאָר שפּעטער וועט ער נעמען די נאַרהאַפּטע סאַקן, וועלכע ער דאַרף פון דער ערד.

מיר זײנען אויך געקומען צו א באשלוס, אַז די זײמען, כדי זײ זאָלן וואַקסן, דאַרפן זײ נאַרמאַלע באַדינגונגען — ביז אַ געוויסער מאָס וואַסער און דאָס זעלבע וואַרעמקײט. דאָס אַלץ זאָגן אונדז די פּרואוון.

אײַך האָב פאַרזײט און געגאַסן צופיל וואַסער, זײנען זײ פאַרפּוילט געוואָרן און ניט געוואַקסן. און אַזױ ווי וואַסער, אַזױ פאַדערט זיך אויך אַ נאַרמאַלע טעמפּעראַטור פון 0 ביז 50 גראַד, ניט צו הייס און ניט צו קאַלט. אַט האָב אײַך געוואַלט ווינטער מאַכן אַ פּרואוון. עס איז געווען אַ קאַלטע לופט און עס איז גאַרניט אַרויסגעקומען. דעם זעלבן פּרואוון האָב אײַך געמאַכט זומער, בײַ אַ נאַרמאַלער טעמפּעראַטור, איז עס אויסגעוואַקסן. אין אַ צו הייסער טעמפּעראַטור, ווערט שוין דאָס אַלץ פאַרברענט. אויף דעם דארף מען ניט קײן פּרואוון.

אײַצטער וועלן מיר זען, צי די געוויקסן דארפן לופט, צי קענען זײ לעבן אַן לופט. אויף דעם האָב אײַך אויך געמאַכט פּרואוון. אײַך האָב פאַרזײט גלײַכ־צײטיק אין צוויי פּלעשער ארבעס: אײַנע אַ פאַרמאַכטע, וואו קײן לופט קײן נײע איז ניט צוגעקומען אַ חוץ די, וואָס איז געווען, און די צווייטע אַן אַפּענע. אין דער אַפּענער איז ניט אַפּשטעלנדיק זיך, געוואַקסן, אין דער צײט ווען אין דער פאַרמאַכטער איז אַ געוויסע צײט געוואַקסן, דערנאָך האָט עס זיך אַפּ־געשטעלט און ניט פאַרגעזעצט וואַקסן. פּרעגט זיך פּארוואָס?

און דאָס האָב אײַך טאַקע געזען. אײַך האָב גענומען אַ שוועבעלע און אַנגעצונדן און אַרײַנגעטאָן אין דער אַפּענער פּלעשל, האָט די שוועבעלע גע־ברענט; אין דער פאַרמאַכטער פּלעשל האָט זי זיך פאַרלאָשן. זעען מיר, אַז דאָ פּעלט זײערשטאַף, כדי די שוועבעלע זאָל ברענען. דער צווייטער פּרואוון, האָב אײַך גענומען אין אַ פּראָבירקע און אויך פאַרזײט די זעלבע ארבעס אין אַ פאַרמאַכטער פּלעשל, וואו קײן לופט איז ניט צוגעקומען. זײ זײנען אויך אַ געוויסע צײט געוואַקסן, דערנאָך אויפּגעהערט. דאָן האָב אײַך גענומען דורכ־זיכטיק קאַלכוואַסער און אַרײַנגעלאָזן אין טרײבל פון פּראָבירקע, איז די וואַסער געוואָרן מוטנע. פון דעם אַלעם קענען מיר קומען צו א באשלוס, אַז געוויקסן עטעמען יא, און דארפן לופט. דאָס זעלבע, ווי א מענטש קען ניט לעבן אַן לופט. אַזױ זעען מיר, אַז די געוויקסן, ווען זײ האָבן אויסגעשעפּט די גאַנצע זײערשטאַף, האָבן זײ אויפּגעהערט וואַקסן, צווייטנס וואָס די שווע־בעלע האָט זיך פאַרלאָשן, און אַז קאַלכוואַסער פאַראײניקט זיך מיט קוילן־זײערשטאַף — ווערט מוטנע. אַזױ אַרום קענען מיר פּעסטשטעלן, אַז געוויקסן עטעמען אַרײַן זײערשטאַף און עטעמען אַרויס קוילן־זײערשטאַף, און ווען זײ וואַלטן געהאַט גענוג זײערשטאַף, וואַלטן זײ פאַרגעזעצט וואַקסן.

„קאָמונאר“, נומער 4-5, מאי, 1922.

מ א ש ע מ א ל ק י נ א

צוויי-און-א-האלב יאריקע עקזיסטענץ פון קאמונע

פריער בין איך געווען אין דער זיבעטער קאמונע. נאָר איך פלעג אָפּטמאַל טרוימען וועגן שאפן זעלבסטשטענדיק א נייע קאמונע. איין שיינעם פרימאַרגן דארפן קומען פון מאַלאַכאָווקע דריי חברטעס, און זיי זיינען געקומען אין דער זיבעטער קאמונע, און מיר האָבן זיך באקענט מיט זיי, און זיי לייגן אונדז פאַר, ווער עס וויל גיין גרינדן א נייע צוועלפטע קאמונע. און עס האָבן זיך אָפּגערופן עטלעכע פון די גרויסע קינדער. שפעטער א ביסל זיינען געקומען צו לויפן נאָך קינדער און געמאכט טומלען, געוויינען, אַז מען זאָל זיי אויך פארשרייבן אין דער נייער קאמונע.

נאָר מער האָט מען דערווייל ניט צוגענומען, און עס זיינען אריין אין צעטל זעקס קינדער, און די חברטעס נחמה, שרה מיט אידען זאָגן אונדז אָן, אז איצט קען מען אין קאמונע ניט גיין, ווייל דאָרט איז קאַלט, צעבראַכן אַלע שויבן. אַזוי ווי מען וועט קאַנען גיין וועלן זיי אונדז אַנזאָגן — און זיי גייען אַוועק.

ניט וויסנדיק גאַרניט, גיי איך אַוועק אין גאַס. עס דאַרפן ערשט קומען די חברטעס נחמה, שרה און אידע און זאָגן, אַז מען קען שוין גיין אין קאמונע. דאָבע, סטערע, פאַליע און די איבעריקע פאַקן איין זייערע פעקלעך און גייען אַוועק. און איך, גייענדיק אין גאַס, טראַכט איך וועגן דער נייער קאמונע און שטעל זיך פאַר, אַז מיר וועלן שאַפן א קאמונע.

נאָר ניט דערגייענדיק צום שטוב, הער איך אַ גרויסן טומל. איך גיי אריין. עס לויפן מיר אנטקעגן אַנדערע קינדער און זאָגן מיר אָן, אַז עס זיינען געקומען די דריי חברטעס און זיינען אַוועק מיט דאָבען, סטערען און מיט די איבעריקע. אזוי האָט מיר געטאָן א פלאַם דאָס פנים און איך האָב שוין גע-קלערט אז איך וועל בלייבן. און די גאַנצע נאַכט חלומט זיך מיר, אַז איך בין געקומען אין דער צוועלפטער קאמונע און עס איז אַלץ פאַרגעקומען, וואָס איך האָב זיך פאַרגעשטעלט.

איך שטיי אויף פרי און איך וויל שוין גיין, נאָר עס באַמערקן אַנדערע קינדער, און מאַכן אַ טומל, אַז איך גיי אַוועק. נאָר ביז וואָנען איך האָב זיך אַרויסגעקליבן פון שטוב, האָב איך געהאַט צרות. און דעם גאַנצן וועג בין איך געלאָפן, ביז וואָנען איך בין געקומען לעבן דער זעקסטער קאמונע. דאָרט בין איך געבליבן שטיין און ווייס ניט ווייטער וואו צו גיין. און איך באשליס אריינגיין אין דער קאמונע און פרעגן, וואו געפינט זיך די 12טע קאמונע. פלוצלונג דערזע איך פון דער ווייטן, אַז עס גייט מאַרגאַליע מיט סטערען. דאָ האָב איך זיך זייער שטארק דערפרייט און איך לויף צו זיי צו און איך הויב שוין אָן פרעגן, ווי אַזוי זיי זיינען געקומען און וואָס עס טוט זיך אין קאמונע.

דערציילט מיר מאַרגאַליע, ווי זיי זיינען געקומען ביי נאַכט. עס איז

געווען פינצטער, קאלט. און איך גיי און גיי און זע נאך ניט די שטוב. ביז וואגען איך בין געקומען אויף דעם בערגל פון וואָדאַפּראָוואַדנע סטאַנציע. דאָ זאָגט מיר סטערע: אָט איז די קאַמונע — די הויכע, ברוינע שטוב. און מאַר גאַליע מיט סטערען גייען אפריער און פירן מיך אַריין אין א פינצטערניש, וואו איך האָב ניט געזען וואו איך גיי. נאָר איך פיל, אז איך גיי און שטעק די פיס אין גריבער, און שלאָג זיך אָן דעם נאָז. נאָר איך קוק ניט אויף דעם, וואָס איך שלאָג זיך אָן דעם נאָז און איך גיי ווייטער, ביז וואגען איך בין אַריין אין א צימער, וואו עס איז געווען שוין א ביסל ליכטיקער. עס זיינען געשטאַנען בעטלעך און אַנגעוואָרפֿענע פעקלעך. און איך זע נאָך צוויי צימערן, וואו עס איז שרעקלעך שמוציק. נאָר מער האָט מען קיין צימערן ניט געקענט זען — עס איז געווען פינצטער, שוואַרץ אלץ.

נאָר לאנג האָט דאָס ניט געדויערט. מען האָט זיך אַלע טאָג גענומען ענערגיש פאר דער ארבעט. מען האָט גענומען אַריינשטעלן פענצטער. אין א חודש אַרום האָט מען געבראַכט געשיר. אַלע צימערן זיינען געווען ליכטיק, ריין. אַלע קינדער זיינען געווען אויפגעלעבטע, פריילעכע. איצט קענען מיר זען דעם פּראָצעס, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט פאר די צוויי-און-אַ-האַלב יאָר עקזיסטענץ פון דער קאַמונע. מיר קענען זען די אַרגאַניזאַציע און די שטופע פון זעלבסטשטענדיק שאַפן. די זשורנאַלן, די קולטורעלע אַרבעט, די אַלע קרייזלעך — אָט דאָס אלץ גיט אונדז זייער א סך.

א קוק טאָן אין דער ווירטשאפטלעכער זייט און זען, אז עס איז דאָ פאַר אַלעמען טעפעלעך אין וואָס צו טרינקען, און פארגלייכן מיט דעם ערשטן טאָג אין קאַמונע, ווען עס זיינען געווען א דריי טעפעלעך, און מען האָט געדאַרפט ווארטן סמענעס. און איצט זעען מיר אויף וועלכער הויך עס שטייט די ווירטשאפט. נעמען פון דער פיזישער זייט, זאָגן מיר, אַז אַרבעטן איז אונדזער פרייד און לוסט.

דאָ אין קאַמונע איז דאָס איינציקע אַרט, וואו יעדערער האָט די מעגלעכקייט פריי אַנטוויקלען זיינע פייאיקייטן און געדאַנקען און דערגיין צום זעלבסטענדיקן שאפנדיקן לעבן. און דעריבער ווענד איך זיך צו אַלע אונדזערע חברים: זיין פּראָגרעסיוו, בויען און שאפן ווייטער דאָס לעבן. איך באגריס אַלע חברים מיט דער צוויי-און-אַ-האַלב יאָריקער עקזיסטענץ פון אונדזער קאַמונע און איך ווינטש, אַז אין דער צוקונפט זאָל די קאַמונע שטיין אויף דער הויך, אויף וועלכער מיר טרוימען איצט און שטעלן זיך פאַר אין דער צוקונפט.

„קאַמונאַר“ נומער 8, אַפּריל, 1923.

י ו א ל פ ר י ד מ א ן

וועגן אונדזער קו און שעפעלעך

זינט מען האָט געבראַכט די קו איז אַוועק צוויי חדשים. אַז עס איז געוואָרן ווארעמער. האָט מען אַלע אינדערפרי און צו מיטאָג זי אַרויסגעלאָזן

אויפן הויף שפאצירן. נעמט זי איינמאל און אנטלויפט. האבן אלע קינדער געמאכט א טומל און גלייך האט מען גערופן שלומען, ער זאל זי כאפן. איין מאל איז זי אוועקגעלאפן אזש נאכן שווארצן קלויסטער. מיר זיצן אזוי און עסן וועטשערע, מיט אַ מאל דערהערט מען א געשריי אין עסצימער: „די קו איז אנטלאפן!“ און מען האט זיך דאס א שאַט געטאָן פון טיש, ווער מיט א האַנטעך, ווער מיט אַ שטריק. דער ערשטער איז געלאָפן שלום. איין מאל איז די קו מיטן שעפעלע אַנטלאָפן געוואָרן. מיר האָבן גאַרניט געוואוסט פון דערפון. נאָך גוט, וואָס צוויי שקאַצים האָבן זי געבראַכט. איצט וועל איך אייך דערציילן וועגן אונדזער שעפעלע. וואו די קו וועט גיין — אַהין וועט עס אויך גיין. דאָס שעפעלע איז ניט קיין פריילעכס. שטענדיק אומעטיק, נאָר ווען מען גיט עס א שטיקל ברויט, דעמאָלט לויפט עס נאָך, און איז פריילעכער אַ ביסל.

איין מאל איז מיט אים געטראָפן א מעשה, גאָר א שרעק. ווען מען האַט עס אַרויסגעלאָזן אויפן גאַס, איז עס פלוצלונג ניט געוואָרן. מען האַט עס אַנגעהויבן צו זוכן, מאַיז אוועקגעלאָפן לעבן שווארצן קלויסטער, געפרעגט ביי אַלע שכנים, צי זיי האָבן ניט געזען א שעפעלע דורכלויפן, נאָר קיינער האַט ניט געוואוסט. ערשט וואָס, מען גייט אַריין אין שטאַל, מען הערט עפעס קאפּאַרקעט זיך דאָרט אונטער די שטרוי. מען גיט אַ קוק — עס שטייט זיך דאָס שעפעלע גאַנץ רואיק און פרעסט די היי. אַלע האָבן זיך זייער דערפרייט און שטאַרק געלאַכט.

„קאָמונאר“ נומער 8, אַפּריל, 1923.

מ א ר ג א ל י ע

אַ הייסער זומער-טאָג

עס איז א הייסער זומער-טאָג. העל ברענט די זון מיט אירע פייערדיקע שטראלן און גיסט זיי ווייט און ברייט אויפן גאַנצן שטח, וואָס דאָס אויג קאָן נאָר אַרומכאַפן, אזש ביז יענעם ראַנד, וואו דער הימל לאַזט זיך אַראָפּ אויף דער ערד. און דער הימל איז א שטילער טיפער העל-בלאַעזער ים, אין וועלכן מען זעט ניט קיין גרונט. אפילו קיין איין כוואליעלע פארמאָגט ער נישט, קיין איין ציטער טוט ער נישט, נאָר ערגעץ ווייט, ווייט, אַיפן האַריזאָנט זילבערן זיך שניי-ווייסע וואַלקנדלעך, און רואיק, רואיק שפרייט ער זיך איבער דער ערד, איינוויקלענדיק זי מיט זיין העלבלויער טיול.

און די ערד איז אזוי שטיל, אויך אומבאוועגלעך ווי דער הימל. א קוים מערקבארער ווינטעלע לויפט פון צייט צו צייט אדורך, גיט א גלעט און זאָגט „גוטמאַרגן“. דאן וואכט די ערד ווי אויף און בלייבט ווידער רואיק. עס איז דוכט זיך אזוי שטיל, און דאָך איז יעדע זאך פול מיט לעבן. ערגעץ אין א קוסטיקל פּיפטשעט א פייגעלע און עסקט זיך מיט אירע עופעלעך. דאָרט גראַבט זיך א ווערעמל טיף אין דער ערד, און דאָ גאָר נישט ווייט אויף א

בערגעלע באוועגן זיך גאנצע מחנות קליינע, שווארץ-חנודיקע, אָדער ברוינע באַשעפענישן. אונטער יעדן גרעזעלע שוויבלען און גריבלען טויזנטער לעבנס, און באמת איז גאר נישט אזוי רואיק ווי עס דוכט זיך פון אויבן אויף.

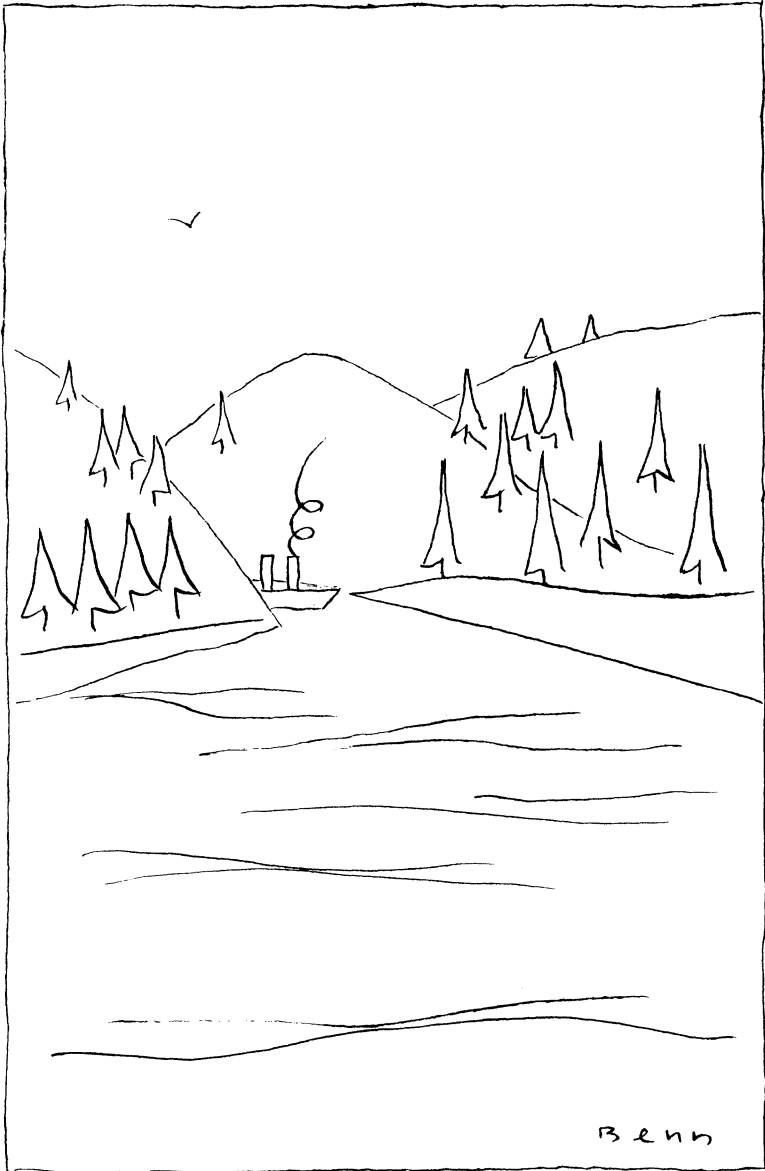
טויזנטער פארביקע בלימעלעך, און יעדעס בלימעלע, יעדעס גרעזעלע רייסט זיך פאַראויס, ציט זיך צו דער זון, און יעדער וויל מען זאָל עס באַ- מערקן. איבער דעם גרינעם פילפארביקן טעפעך טראָגן זיך ווייסע, געלע, רויטע און בונטע שמעטערלינגען און בינעלעך. זיי לויפן צו יעדן בלימעלע, צעקושן זיך און פליען ווייטער.

יום־טובדיק איז אויך אין די קאָרן־זאנגען. שלאנקע הויכע, דעם קאַפּ אַ ביסינקע אָן אַ זייט געבויגן וויגן זיי זיך אום און זיינען ווי מתפלל. צווישן זיי שעמעריךן לילעווע און צארטע בלויע קאָרן שוועסטערלעך און וויגן זיך אום צוזאמען מיט די קאָרן־זאנגען. פון ווייטן גיסן זיי זיך צונויף אין איין גרינעם עטוואָס ווייסלעכן ים, וועלכער כוואליעט זיך, לויפט־אויף ביי יעדער באַ- וועגונג פון ווינט, און דער ווינט צערטל און גלעט אים און טיף אין אים גיסט זיך א לאנגער דינער צוויטשערן. פון אונטערן קאָרן טראָגט זיך א קילער ווינטעלע, אַגעזאפט מיט פייכטקייט. דאָס טראָגט ער א גרוס פון טייך. עס בלאנקט דער העלבלויער שפיגל א באגילטער פון זון. ער איז געלאסן און רואיק, אים איז גוט, א ווינטעלע גלעט אים פון אויבן און מאכט אים לייכט ציטערן.

דאָ און דאָרט טיילן זיך אויס אויף דער העל־בלויער פלאך ווייסע מענטשן־קערפערס, וועלכע צערייסן די שטילקייט פון וואסער, קלאפן מיט די הענט און פיס, קייקלען זיך אין דעם ווייס געברענטן זאמד פון ברעג און פארקלינגען די לופט מיט זייערע אויסגעשרייען. דאָס וואסער כאפט אונטער די קלאנגען און טראָגט זיי אוועק דאָרט צווישן די אַנגעברענטע זאמדיקע בערג, וואו זיי פארשווינדן צוזאמען מיטן טייך אונטער דעם גרינעם וואלד. דער וואלד, א גאָלדברענענדיקער מיט זיין גרינעם קודראוון קאַפּ, פארשלינגט אַלץ און בלייבט רואיק שטיין.

צומאָל דערהערט זיך פון הינטער אים אַ לאַנגער הילכיקער פייף און עס באווייזט זיך פון הינטער די בערג צו ערשט א פינטעלע און נאָכדעם אַלץ א גרעסערער און גרעסערער לוסטיק־טראָגנדיקער פאראכאָד. ער טראָגט זיך פאַראויס מיטברענגענדיק מיט זיך א פריילעכע בשורה פון אנדערע שטעט, פון אנדערע פעלדער, פון אן אנדער לעבן. ער מונטערט און כוואליעט אויף דעם טייך, און גאנצע פאסן וואסער רייסן זיך צום ברעג, פאטשן אים שטיי־ פעריש און לויפן מיט שוים אויף צוריק.

עס גיט זיך א טראָג א לייכט ווינטעלע און גיסט צונויף אלע ריחות אין איינעם. ער ברענגט אויך מיט זיך א ריח פון פרישן היי, פון לאַנקע־ גראָזן און בלומען, וועלכע פאלן רייענווייז אונטער דער בלאנקענדיקער קאָסע פון זון־פארברענטן פויער. עס גיסן זיך צונויף אלע לעבעדיקע קלאנגען אין איין געזאנג און אויף דער נשמה איז אזוי לייכט, אזוי לייכט. נומער 4-5.

„... עם באווייזט זיך פון הינטער די בערג א פאראכאָר“
צייכענונג פון בען (פאריז)

יאנקל דוואַרקין

ווי אזוי איך בין געוואָרן אן אקושאַר

איידער צוטערטן צו דער מעשה, ווי איך בין געוואָרן אן אקושאַר, וויל איך פריער דערציילן די פינף־מאַנאַטדיקע געשיכטע פון אונדזער קו „אַקטאַ־בער“, וועלכע די פאראנטוואָרטלעכע פאר דער קו האָבן איר א נאָמען געגעבן דערפאר, ווייל מען האָט זי געבראכט דעם 25טן אַקטאַבער, ווען מען איז געגאנגען מיט די דעמאָנסטראַציעס. מיטן נאָמען זיינען אייניקע קינדער נישט געווען צופרידן. אָבער מען איז שוין איינגעוואוינט מיט דעם נאָמען, ווי יידן אין „אשרי יושבי ביתך“.

שבת, דעם 3טן דעצעמבער. מיר גייען אריין דער קו געבן עסן. נאָכדעם האָבן מיר אריינגערופן מאַריען, זי זאָל א קוק טאָן, ווען זי דארף געבוירן. נאָך א לאנגער צייט באטראכטן, זאָגט זי: איך וואָלט איך געראטן היינט ביינאכט נעכטיקן אין שטאַל. עס קאָן זיין, אז זי זאָל היינט געבוירן.

דער טאָג איז געוואָרן לאנג, לאנג. יעדע שעה איז געווען ווי א יאָר. קוים דערלעבט די נאכט. האָבן מיר אָפּגעגעסן אַוונטברויט, און איך, מאַרגאַ־ליע, מאשע און מאָטל האָבן אָנגעהויבן פעקלען זיך צו דער קו. מיר האָבן גענומען קאָלדרעס, קישנס, א באַנק, ביכער און אנדערע זאכן.

דער קוס „באַוואוינונג“ באשטייט פון 3 צימערן. אין איין צימער איז די קו, אין צווייטן פארן קעלבעלע א צימער, דער דריטער איז פאר היי. מיר האָבן פאַרנומען די צוויי ליידיקע צימערן. די צוויי צימערן האָבן באקומען אן אויסזען פון א דאַרפיש קליין שטיבל. אין מיטן זענען געווען אויסגעלייגט די קאָלדרעס מיט די קישנס, פון איין זייט איז געשטאנען א באַנק מיט עטלעכע טאַבורעטקעס און דער קאסטן מיט די קראַליקעס. זיי פלעגן יעדע וויילע ארויסלייפן און אוועקלייגן זיך לעם פנים, ווען מיר פלעגן זיך צולייגן. פון דער צווייטער זייט איבערן קאָפּ איז געהאנגען דער לעמפל, וועלכער האָט קוים געברענט.

ליגנדיק אזוי, זאָגט מאשע פון צווייטן צימער: „יאנקל, שלאָפסטו? און איך, האלטנדיק ביים איינדרעמלען, גיב זיך א כאַפּ: „איך שלאָף נישט.“

„דו הערסט ווי די קו קרעכצט?“

איך האָב באלד ארויפגעדרייט דאָס לעמפל און אריינגעגאנגען צו איר, און זי, דערזענדיק מיך, האָט זיך גענומען דרייען, לייגן זיך און קרעכצן, ווי איינער וואָס ראַנגלט זיך מיטן טויט און בעט הילף. מיר ווילן זי איינ־שטילן, נאָר עס העלפט נישט.

דערזענדיק, אז זי דארף געבוירן, איז מאשע שטארק צעטומלט גע־וואָרן. „אוי, מען דארף גיין רופן נחמהן. מיר קאָנען אזא זאך אויף זיך נישט שטעלן. יאנקל, דו זאָלסט גאַרנישט טאָן!“

איך בין באשטאנען אויף דעם, אז מען דארף נישט גיין קלאפן צו נחמהן אין טיר צוויי א זייגער. מאַשע און מאַרגאַליע האָבן נישט געהערט און

הואן ניש געוואלט געזען "אן זי דארט געלינגן. לאז אל
 גאריין, פאלעט יעדע זיך געזען פארטאגן, אלעוין קעלעטע
 געוואלט אויסען קעלעטע ניש איינע פאלקן און ניש אן אויסן פאלקן
 ניש איינע פויערן אלעוין. זיך קעלעטע די זעליגע קעלעטע הואן
 פווס כאללע קיי קעלעטע איז זיין ווארט ניש זיין זיך שייך
 געבן אָסן. זיך הואן געזען פון זעליגען די ווארט צו זיין.
 נישען זיך אלס צו אן און זיך דערם - האט אויסען די
 און דעס איז טאקע געדיק א קעלעטע א שיינס... אל
 שאקוס צום קאלן זיך איין און צו זיך קל געזען
 זיך זאל זיך אן - קעלעטע און זיך דארט געדיקן: לאז אן
 און זיך א זעלע צייט בעלעבארטע זיך זאלעט זיך זיך
 נעכטיגן און שטאלע דעס קאלן זיין זיך זיך זיך געדיקן.
 אן זעלענע געדיק א געדיק פון זעליגען, און זיך זאל
 געזען אלע איז. זאל קיים זעליגען די זעלטע זיך הואן
 זעלענע און זעלטע איז געדיקן פערקאלן זיך צו זיך קל.
 זיך הואן געזען קאלענדע קעלעטע, אן זיך, קעלעטע און
 די קעלעטע קעלעטע פון זעליגען און זיך זעליגען
 אן זעלע זעליגע איז דערם זיך. און זיך הואן פ
 און זיך זעלע זעליגע פויערן זיך קעלעטע אן זעליגען איינע
 זעליגע. זיך ווארט הילענדע פויערע. זיך אפצאלע פון
 זיך אן פארקאלן און זיך זעליגע געזען. אייגענע זיך זיך
 איז געדיקען אן זיך זיך זעלעטע טאקעלעטע קעלעטע

א זייטל פון אַריגינאַל פון יאנקל דוואַדקינס מאַנוסקריפּט, ווי עס איז
 דערשינען אין זשורנאַל "קאַמונאַר" נומער 8.

אָוועק קלאָפֿן און זיך טאַקע נישט דערקלאַפֿט. אין דער צייט האָט די קו אָנגע-
הויבן געבוירן. מיר לויפן ארום פאַרמאַטערט, דאָס נאָך היי, דאָס נאָך שטרוי.
קוים זיך אַ ביסל צוגעזעצט, האָט „אַקטאַבער“ זיך אַוועקגעלייגט און מיר
האַבן דערזען עפעס אַ שוואַרצס. נעם איך אַראָפֿ אַ הייטל און דאָס קעלבל
האַט אָנגעהויבן באַוועגן מיט די ליפעלעך. נאָכדעם האָט די קו שטאַרק אָפֿ-
געאַטעמט און זיך אַויפֿגעהויבן. מיר האָבן געוואָלט צונעמען דאָס קעלבעלע,
האַט די קו אָנגעהויבן שפּרינגען, און דאָס קעלבל האָט זיך געוואָלט שטעלן.
מיט גרויס מי האָבן מיר זיי צעשיידט.

אַ קראַנקע און מיִדע האָט „אַקטאַבער“ אָנגעהויבן צו פּאָדערן דאָס
קעלבעלע. און מיר, זעענדיק, אַז מען קאָן גאַרנישט מאַכן, האָבן איר אַרייַנגע-
טראָגן דאָס קעלבעלע און גלייך האָט זי איר גענומען לעקן, און גענומען מעקן,
ווי זי וואָלט אַויסגעדריקט איר צופּריִדנקייט פֿון איר קינד, וואָס איז אַזאַ
שיינס, אַ רויטס מיט ווייסע פֿלעקן. מיר באַקוקן עס ווייטער און מיר האָבן
באַמערקט, אַז עס איז אַ ביקעלע. אָבער קיינער האָט זיך נישט פּאַרגעשטעלט,
אַז עס זאָל זיין אַ ביקעלע, און מיר האָבן אַויף אים געקוקט פּאַרדראַסיק. אַזאַ
שיינס זאָל זיין אַ ביקעלע און מען וועט אים דאַרפֿן פּאַרקויפֿן. אָבער די
מידיקייט פֿון דער נאַכט האָט פּאַרטריבן די געדאַנקען, און אַייניקע האָבן זיך
געלייגט שלאָפֿן. אַזוי האָט זיך געענדיקט די נאַכט.

„קאָמונאַר“, נומער 8, 1923.

מ א ר ג א ל י ע

אונדזער רעמאָנט

שוין אַ פּאַר טעג ווי אין אונדזער קאָמונע איז ווי אַויף אַ יאָריד. די
אָנגעוואָרפענע ברעטער אַויפֿן הויף, די סטרוזשקעס, וואָס דרייען זיך אַיין און
שלעפֿן זיך נאָך נאָך די פּיס, די שינדלען, וואָס פֿליען פֿון דאָך מיט אַזאַ
קרעכץ, ווי אַ באַמבע וואָלט אים אַויפֿגעריסן, דאָס באַראַבאַנען פֿון די בלעך
און שטאַל — דאָס אַלץ זאַגט, אַז אין קאָמונע גייט אָן אַן ערנסטער רעמאָנט.
אַ פּיר־פּינף אַרבעטער זיינען אַלע טאַג פּאַרנומען ביי דער אַרבעט. פֿון
צייט צו צייט קומט צו גיין עפעס אַ קורצער גראַבער יידל מיט אַ צונויפֿ-
געגאַסענעם פֿנים, מיט קיילעכדיקע פּינגער, מיט אַ קיילעכדיקן בויך. ער רעדט
מיט זיי כאַפּנדיק, ווי ער וואָלט געשלאָנגען הייסע לאַקשן, ווייזט זיי דאָס
און יענץ, פּירט זיי אַהין און אַהער און גייט אַוועק. מען רופֿט אים — דער
פּאַדריאַטשיק.

אויפֿן דאָך איז פּריילעך — אַיינער מיט אַ האַק, דער צווייטער מיט אַ
פּלאַקן. מען רייסט די שינדלען, און נאָך יעדן ריס — אַ קרעכץ, יעדער קלאַפֿ
— אַ קרעכץ. עס סקריפעט און קרעכצט דער דאָך. און מיר עטלעכע קינדער
דראַפען זיך אַויף אַלע פּיר. מיר העלפֿן אַפּרייַניקן דעם דאָך. און באלד פֿליען
פֿון דאָך שינדלען ווי אַ רעגן. און אינמיטן דוכט זיך אונדז, אַז מיר זיינען

די רויטע ארמיייער, אונטן שטייען די ווייסע. און מיר שטעלן זיך אונטערן קוימען און שליידערן מיט כעס אראָפּ, אויסשריייענדיק: „נידער מיט די שוואַרץ־מאהניקעס! זאָלן לעבן די רויטע!“

אז דער דאך איז שוין א פוסטער, ווערן מיר אויס שונאים און מיר גליטשן זיך אראָפּ צום לייטער. אונטן ליגט שוין א גאנצער באַרג גרינ־באַ־וואַקסענע שינדלען, וואָס דראָען מיט די אַרויסגעשטעקטע פארזשאַווערטע טשוועקעס. עס וועט גאַרנישט העלפֿן — מען מוז זיי אוועקטראָגן אין שטאַל צום ווינטערן. און ווער אויף א נאַסילקע, און ווער מיט די הוילע הענט — מען טראָגט. איינער וויל איבעריאָגן דעם צווייטן. מען לויפט אהין און צוריק און פלוצלונג — איי, איי, איי! — עס שטעקט שוין אַ פאַרזשאַווערטער טשוואַק אין פוס. דער פארוואנדעטער טאנצט אוועק אויף איין פיסל אין שטוב און זיין אָרט פארנעמט א צווייטער.

אונטערן דאך איז א ברונעמל און ער ווערט פארשאַטן מיט מיסט — מען מוז אים צודעקן. איך געפין א ברעטל, ווארט אויס דעם מאַמענט און לויף פארדעקן. פלוצלונג: טראך, טאראראך! עס פליט פון אויבן זאמד מיט פלעקענער. איך פאל אויף אן עצה — פארדעק דעם קאָפּ מיטן ברעט, און איבערן קאָפּ דונערט ווי א וואלקאן.

אין שטוב איז א גיהנום. ערשטנס האָט מען אין קיך, אין רעכטן אריינ־גאַנג, אויפגעריסן דעם פּאַל. קומט אויס צו טאַנצן איבער אַ קעלער מיט וואסער. און קוים דארף מען גיין ביי נאכט — שטעלן מיר זיך די האָר קאפויער. צווייטנס זיינען אַלע שויבן צעבראַכן. האַרסטציט, דער ווינט שאַנעוועט נישט און בפרט, אז דער אריינגאַנג איז פריי. רייסן זיך די בילדער פון די ווענט, די העפטן פליען אין דער לופטן, און די טישטעכער רייסן זיך פון טיש, און וואָס מער דער ווינט רייסט און פייפט שטאַרקער, דונערן די אַרבעטער אויפן דאך אַלץ פעסטער. מיר גיורקען זיך אַלע צונויף, און די ציינער קלאפן פאַר קעלט. נאָר מיר האָפּן, אז נישט היינט איז מאָרגן, וועט אונדז ווערן ווי אין א גן־עדן.

אינמיטן מישט זיך אריין דאָס קאַלכן, און דאָ הויבט זיך אַן אן עמי־גראַציע. איין שלאַפּצימער לויפט צו דעם אנדערן אין שכנות, און די צעלאַך־פענע ווערן אויפגענומען ווי היימלאַזע. עס איז אן ענגשאַפט, א שטיקעניש, א קאָפּ אויף א קאָפּ, א בעט אויף א בעט. אינדערפרי שרייט מען זיך איבער: „העי, באַראַק נומער 2, שטייט אויף! העי, באַראַק נומער דריי, וואָס ליגט איר ווי געהרגעטע?“ אז מען כאַפט זיך ארויס פון די בעטן, לויפט מען אין עסצימער און מען זעטיקט זיך אַן מיט קאַלך און שטויב.

דער עסצימער טראָגט זיך אין שלאַפּצימער, דער שלאַפּצימער אין עס־צימער און עס מישט זיך ווי אין א קעסל. נישטאָ זיך וואו אהינצוטאָן. עמע־צער קריכט אַריין צווישן דער פליטע און וויל מען זאָל אים כאַטש נישט באַמערקן, לויפט אָבער די קיך־קאַמיסיע מיט א הייסן טעפל און ברייט אים אַפּ, טראָגט זיך שוין יענער אָפּ קוים א לעבעדיקער. אזוי טומלט מען זיך ביז

מען דערלעבט קוים אן ענדע. דערפרייט מען זיך מיט דעם לאנג־דערווארטעטן מאַמענט און מען נעמט זיך ארויספירן דעם חמץ.

גרינג צו זאָגן — אזא שמוץ. איז מען ווייטער א טאָג צייט אין טארא־ראם און א סוף צו די צרות. אַלע אַטעמען אָפּ פריי. ריין, ווייס, עס איז פשוט א מחיה!

שטארק פארמאטערט, זעצט מען זיך אַפרוען. פלוצלונג: פיר־ויר. אין גרויס טומל האָט מען נישט באַמערקט, ווי די שוייבן זיינען געבליבן מיט די לעכער און א טרייסל כאפט ארום יעדערן. ס'איז נישט קיין קלייניקייט: מען שטייט פאר דער געפאר פון א נייעם רעמאַנט . . .

„קאָמונאר“, נומער 4-5.

ד ב ו ר ה ב י א ל י

מ י י נ ח ל ו ם

אין א הייסן זומערדיקן טאָג גיי איך דורך א געדיכטן סאָסנע־וואַלד. די לופט איז הייס, פעכיק, די זון האָט נישט אַזאַ פרייען צוגאַנג אין וואַלד, נאָר זי פארעט. עס פילט זיך אויף אלץ א מידקייט. די פייגעלעך זיצן אויף די צווייגעלעך און זינגען רואיקער ווי פארטאָג אָדער פארנאכט. וואו ניט וואו הערט זיך א זשומען פון א בין. די בלימעלעך האלטן אראָפּגעלאָזן די קעפעלעך און גיבן זיך נישט קיין ריר.

אַט ענדיקט זיך דער סאָסנע־וואַלד, און איך קום אַריין אין אַ בעריאָ־זעווע וועלדל, דורכגעמישט מיט אַלכעס. די רויטע יאגעדעס ווינקען און שמייכלען צו מיר און רופן מיך. וואָס מער די נאטור מיט איר זומערפראכט רייצט מיר, אלץ שטאַלצער און מונטערער ווער איך אין מיין גאַנג, ווייל איך זע, אז איך דערנענטער זיך צו מיין שטענדיקן טרוים: צו קומען צום צען־יאַריקן יוביליי פון דער קאָמונע.

און ווי איך קום צום סוף וואַלד, הייבן זיך אָן אלייען פון יונגע בעריאָ־קעלעך, וואָס די קאָמונארן האָבן אליין פארפלאַנצט. מען קומט צו נעענטער — ס'שפריצט אַ פאַנטאַן, ארום אים זיינען איינגעפלאַנצט שיינע קלומפן בלומען, און דאָס איז אזוי קינסטלעריש געמאַכט מיט אזא געשמאַק, אז די אויגן קאָנען זיך נישט אַפּרייסן. ס'ווילט זיך קוקן און קוקן.

נאָר אַט באַגעגענען מיך די קאָמונארן אזוי וואַרעם, און ווי גליקלעך דערפיל איך זיך, ווען איך דערזע זיי. די וועלכע איך האָב געלאָזן מיט זיבן יאָר צוריק, קליינע קינדער, זיינען איצט גרויסע, געזונטע קאַלאָניסטן, שוואַר־צע, אָפּגעברענטע פון זון, פון דער פעלדארבעט, פריילעכע, מונטערע, די אויגן פייערן. איך בין באַצויבערט פון אלץ ארום, מיין פרייד איז אויסער־געוויינטלעך. איך פיל זיך ווי א פייגעלע, וואָס באַפרייט זיך פון געפּענגעניש און קומט צוריק צו איר אלטן נעסטעלע, וואָס זי האָט אליין געבויט אין

פרייען וואלד. אלץ איז פאר איר פריי, און זי שפרינגט פון איין צווייגעלע צו דער צווייטער פון פארגעניגן, און אזוי בין איך.

איך גיי פון איין אָרט צום צווייטן. איך גיי ארויף אויפן צווייטן הויף. ס'שטייען פיל געביידעס. איך גיי אריין אין איין געביידע: גרויסע ליכטיקע צימערן, פון איין פענצטער שפיגלען זיך די זונענשטראלן, אין צווייטן פענצטער ווינקען און רייצן די רויטע עפל, פלוימען און זיי בייגן מיט זייער שווער רער משא אזש די ביימער צו דער ערד. און דאָרט אין די ווארשטאטן — די ווענט זיינען אָנגעפילט מיט לאַזונגען. עס פילט זיך די לוסט צו דער אַרבעט. ווייטער א ביסל שטייט א לאנגע שטאל, אויסגעבויט נאָך דער נייסטער סיסטעם פאר די בהמות: מיט א צעמענטענעם דיל, פאר יעדער קו איז אָפגע צאמט באזונדער. ריין, ליכטיק, אין מיטן הויף שטייט א סאזשילקע, א פאר שפרייטע מיט גרינס ווי א ליילעך. אַלעמאָל שפרינגט אריין אַן ענטל, א גאנדז און צערייסט דעם גרינעם ליילעך און לאַזט א וויסן פלעק פון וואסער. ארום שפאצירן הינער און הענער. עס פילט זיך דער נייער דאָרפישער הויף, פון הויף ציט זיך אוועק א גרויסער גאָרטן מיט גרינס. פון גאָרטן הערן זיך פריילעכע לידער מיט קלינגנדיקע שטימען. פון איין זייט נעמט דעם גאָרטן ארום א גרויסע לאַנקע. די קאָמונארן שטייען און שניידן דעם היי און לאַדן אַן פורן מיט שמעקענדיקן היי איינע נאָך דער אנדערער.

קעגנאיבער פיטערן זיך בהמות, שעפסן און פערד. זיי שטייען מיט אויסגעשטרעקטע העלדזער פון היץ, מרוקען, דרייען מיטן עק און זוכן א שטיקל שאָטן. און פון ווייטן זעט זיך, ווי עס בלישטשען די סערפן, וואָס שניידן דעם קאָרן און עס בינדט זיך גיך איין גארב נאָכן צווייטן. ארום איז פריילעך. עס ארבעט זיך. די זון הייבט אַן זיך זעצן און די לופט ווערט א ביסל קילער. די זון האָט זיך פארוואנדלט אין א שטיק פייער. עס הערן זיך אויסרופן. אלע קומען זיך צונויף מיט די סערפן און קאָסעס. מיט פריילעכע לידער גייט מען פון דער ארבעט.

„קאָמונאר“, נומער 8.

מ א ר ג א ל י ע

די ערשטע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג

דער צימער, וואו מיר האָבן זיך צו ערשט באזעצט איז געווען ענלעך צו א וואַגאָן, וואו מען פירט סחורה: בעטן זיינען געווען אָנגעשטעלט איינע אויף די אנדערע. אויף זיי איז געווען אָנגעלייגט פון אלערליי מינים מאנופאקטור, פעקלעך בעטגעוואנט און אלע איבעריקע זאכן, וועלכע געהערן צו דער שפייז פראגע. חברטע נחמה, וועלכע האָט פארנומען צוזאמען מיט אידען און שרהן א קליין, דערבייאיקן צימערל, איז אריין צו אונדז און האָט געמאָלדן, אז מען זאָל זיך צונויפקלייבן אויף דער אלגעמיינער פארזאַמלונג.

א גאנצן טאָג האָבן מיר גערעדט וועגן דעם. איצט איז מיר דורכגעלאָפן

עפעס א מאָדנער געפיל, א געפיל פון ערפורכט און דערווארטונג. איך וואָלט שוין וועלן וויסן, וואָס איז אזוינס אן אלגעמיינע פארזאמלונג, און מיר שטעלט זיך פאַר, אז עס מוז זיין עפעס זייער אן ערנסטע זאך, און איך אליין ווער אויך ערנסט. אפילו דער צימער מיטן טונקל-ברענענדיקן לעמפעלע מיט די שאַטנס אויף די ווענט קומען ארויס עפעס אזעלכע רואיק-ערנסטע. ענדלעך קלייבט מען זיך צונויף. מען צעזעצט זיך, ווער אויף א בעטל, ווער אויף א פעקל. חברטע נחמה עפנט די ערשטע אלגעמיינע פארזאמלונג און לייגט פאַר מען זאָל אויסקלייבן א סעקרעטאַר. דאָבע לייגט פאַר פאַליען, דבורה — מאַרגאַליען. ביי די ווערטער גיט מיר א קלאפ אין האַרצן. איך-פיל, אַז איך ווער רויט, אז איך הויב נישט אָן וויסן, וואָס עס דאַרף טאָן א סעקרעטאַר. איך וויל עפעס זאָגן, נאָר עס קומט אַרויס אזוי שטיל, אז קיינער הערט נישט. נאָר אַט הויבן שוין אלע די הענט, און עס גייט דורך פאַליע. ער רוקט צו א בענקל, שטעלט אוועק א לעמפעלע, און ווען עמעצער רעדט, שרייבט ער אין א העפט.

און אַט האָב איך צום ערשטן מאל דערזען אן אלגעמיינע פארזאמלונג און וואָס א סעקרעטאַר טוט. איך דערפיל א פאַרדרוס, איך וואָלט דאָס אויך געקאָנט טאָן. א גרויסע זאך, צו שרייבן אין א העפט! פאַר וואָס האָב איך זיך אנטזאגט? איך האָב אָנגעהויבן באטראכטן די פארזאמלונג. זי איז באשטאנען פון צוועלף קינדער מיט דריי אָנפירער. די גרעסטע טייל קינדער זיינען געווען פון דער זיבעטער קאָמונע און זיי האָבן זיך געהאַלטן פרייער, ווייזט אויס שוין נישט דעם ערשטן מאל אויף א פארזאמלונג.

די פאָדערשטע רייע איז געווען פאַראינטערעסירט מיט דער פאַרזאַמלונג. הינטן, נעבן אויוון, איז געזעסן חיים און יואל, נאָר וואָס געקומענע קינדער. נאָך יואלס פאַרשלאָפענעם פנים האָט מען געקאָנט זען, אז ער פאַר-שטייט גאַרנישט, נאָר ווען אלע פלעגן הייבן די הענט, פלעגט ער אויך הייבן. חיים האָט פון שלאָף געוויגט דעם קאַפּ היין און צוריק, ביז ער האָט אים אַעקלאַפּט אין אויוון און ער האָט זיך אויפגעכאַפּט.

מיר האָבן באטראכט די פראגע, ווי זיך צום אַרגאַניזירן. מען האָט אויסגעקליבן אַ סאַניטאַרע קאָמיסיע און אַ מאַנופאַקטור-קאָמיסיע. די אָנפירער האָבן אונטערשטראַכן און אונדז געגעבן צו דערקלערן, אז מיר זענען די באלעבאטים פון אונדזער הויז, אז מיר דאַרפן זיין זעלבשטענדיק און מיר אליין וועלן דאַרפן בויען אונדזער לעבן. איך האָב געפילט אין זיך אַ שטאַלצ-קייט. איך האָב דערפילט דעם אונטערשייד פון דער היים, וואו מען פלעגט זיך רעכענען מיט מיר, ווי מיט א קינד, וועלכעס דאַרף זיך אין קיין זאך נישט אַריינמישן . . . און דאָ וועלן מיר זיין זעלבשטענדיק. און אַז מען האָט מיך אויסגעקליבן אין דער מאַנופאַקטור-קאָמיסיע, האָב איך אויף מאַרגן אינדער-פרי געשריבן מיט גרויס גאוה דער שוועסטער א בריוו, אז איך בין געוואָרן פאַרוואַלטערין מיט אזויפיל מאַנופאַקטור, וואָס גרויסע מענטשן וואָלטן זיך פון דעם א גאַנצן געשעפט געמאַכט.

זיאמע גוטקאוויטש

מײן לעבן אין קאָמונע

אַנגעקומען בין איך אין קאָמונע דעם 2טן אָקטאָבער. פריער בין איך געווען אין דער זיבעטער קאָמונע. ווען ח'טע אידע איז איין מאָל געקומען פארשרייבן קינדער אויף דער נייער קאָמונע, האָב איך, חנה, ליובע, באַסיע און מאיר זיך אויך פאַרשריבן. נאָר ס'איז געווען ניט מער ווי פאַרשריבן.

איין מאָל בין איך, שימקע און חנה געגאַנגען אין דער נייער קאָמונע צו גאַסט, ווייל איך האָב דאָרט געהאַט אַ שטיקל ברודער, אויב איר קענט אים, פאַליע. נאָר פונקט ווי מיר גייען צו נעענטער צו דער שטוב, פליט אנטקעגן פאַליע:

— ווייסט, זיאמע און חנה, מען האָט אייך צוגענומען אין אונדזער קאָמונע!

— צוגענומען? גאַנץ גוט.

ווען מיר זיינען אַריינגעקומען אין שטוב, האָט אונדו חברטע שרה געהייסן אויסטאָן זיך. מיר האָבן זיך אויסגעטאָן, נאָר אז סארעטע, מאַשע און דאָבע האָבן זיך דערוואוסט, זיינען זיי געווען אין כעס. סארעטע האָט גע-וויינט און געבורטשעט, פארוואָס מיך מיט חנהן האָט מען יאָ צוגענומען און מאירן ניט. חנה האָט ניט געקענט פארליידן דאָס בורטשען און האָט זיך גענומען אַנטאָן אויף צו גיין צוריק, איך, קוקנדיק אויף איר — אויך. נאָר חברטע נחמה האָט אונדו אָפּגעהאלטן און מיר זיינען פארבליבן.

נחמה האָט אונדו געגעבן סאַנטימעטערס און מיר האָבן זיך גענומען מעסטן די פענצטערס, די פּאָדלאָגעס און נאָך אַזוינע זאַכן. איך האָב גענומען דערציילן מעשות יואלן, צום ערשטן האָבן מיר געלעבט אין מאַרגאַליעס צימער, ווי עס הייסט איצטער. דאָרט איז געווען עסצימער, פרייער צימער, שלאַפצימער. אַלע איבעריקע צימערן זיינען געווען שמוציק. נאָך דעם האָבן מיר גענומען זיך צום ראמען אַלע צימערן. אין אַ פּאַר טעג אַרום איז געוואָרן ריין. מיר האָבן אויפגענייט שעניקעס. מיר האָבן אויך איינגעוואָרפן אַ שטאַל אויף האַלץ, ווייל קיין האַלץ איז ביי אונדו ניט געווען.

איך געדענק די ערשטע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, ווי איך בין געזעסן אויף איר, ווי אַ שיכורער. איך האָב געזען מען הייבט די הענט, הייב איך אויך. און פון דעמאָלט ביז איצטער האָב איך זייער אַ סך געלערנט. און איצטער, אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג, ווייס איך שוין פאַר וואָס צו שטימען, נאָר איך טראַכט, אז דאָבע, מאַשע, סארעטע זיינען אויף מיר אין כעס, וואָס מיר און חנהן האָט מען צוגענומען און באַסיען, ליובען, מאירן — ניט.

„קאָמונאר“ נומער 6, אָקטאָבער, 1922.

מ א ר ג א ל י ע

פ ר י ל י נ ג

(איינאקטער-פיעסקע)

פערזאָנען: פראָסט, 3 ווינטן, פעטער שנייער, קראָ, זון־שטראַלן,
בלומען, פייגל א"א

(דעקאָראַציע — אַ ווינטערדיקער וואַלד, דער פראָסט גייט אַרויס פון
צווישן די ביימער)

פראָסט:

עפעס טרייסלען זיך די פיס מיר, —
צי דער וועג איז מיר צו ווייט,
צי מיין אלטקייט איז געקומען,
אָדער ס'איז שוין נישט מיין צייט? (זעצט זיך צו)
יאָ, ווייזט אויס, מיין מאַכט גייט אונטער,
ס'איז שוין נישט די גוטע צייטן,
ווען אויף ווילד־געשפּאַנטע ווינטן
כ'בין געקומען דאָ צו רייטן.
ווי א פויגל יונג און מעכטיק
כ'פלעג אויף ערדן זיך אַ יאָג טאָן;
מיטן מויל א פראָסטיק הויכל —
און עס קלאַפט שוין צאָן אַן צאָן.
און אַ קאַלטן שמיר מיט פענדזל —
ווערט באַשימערט אַלץ אַרום:
זילבערט, פערלט זיך דער אונטן,
הערשן גלאַנצן אומעטום.
און אַ מאַך מיט כישוף־שטעקל —
צויבערלאַנד ווערט מיט א מאַל,
וואַקסן גאָר דאָרט אויף די ביימער
שטיקער זילבער אַן א צאָל!
איז עס מעגלעך, אַז איך, הערשער,
זאָל זיך שוואַכקייט אונטערגעבן?
ניין, איך האַלט נאָך פעסט אין האַנט מיינס
ס'פראָסטיק שליסל פון דעם לעבן!
ווינטן, שטורעם, פעטער שנייער,
ס'זיינען כוחות גאָר קיין קליינע,
זיינען אַלע גוטע־פריינט מיר,
און די נאָכט איז אויך נאָך מיינע!
אין געדיכטן וואַלד — מיין פּאַלאַץ.

כ'האָב פאַרקליבן זיך אַצינד,
אַבער וואָס איז מיט די פעלדער,
וואו איז איצט מיין חבר ווינט?

(גיט דריי מאָל א קלאַפּ מיטן שטעקן. פּוּיוּע).

ערשטער ווינט: — וו — וו — וו . . .
גוטמאָרגן, ליבער פּראָסט,
כ'האָב פון ווייט געהערט דיין רופן,
זאָג מיר, וועלכן וואונטש דו האָסט.

פּראָסט: עפעס ביסטו נישט געקומען
היינטיקס מאָל צום ערשטן רוף.

ערשטער ווינט: כ'האָב אין צווייגן זיך פארפלאַנטערט,
נישט געקאָנט פון דאָרט אַרויס.

פּראָסט: כ'פיל אין דיר שוין נישט פון פריער,
דעם שטורעם־פייפנדיקן ברען.
זאָג, ווי גייט עס די געשעפטן?

ערשטער ווינט: ס'שטערט מיר די פארפלוכטע זון!
נו, באַגרייף נאָר, איך בין איינער
קעגן אַזאַ מאַכט ווי זון,
וועלכע שטאַרקט פון טאָג צו טאָג זיך
ווער וויסט, וואָס ס'וועט אַרויס דערפון.

פּראָסט: און וואו זיינען דייענע חיל?

ערשטער ווינט: ס'ווערן שוואַך די צפון־ווינטן,
כ'בין אין חיל שוין גאַנץ אַרעם,
אין דער צייט, ווען גאַנצע מחנות
קעגן ווינטן ס'שיקט דער דרום.

פּראָסט: שווייג, ביסט א פאררעטער,
נישט דערוועג זיך פאר דער צייט
אַפצוטרעטן, ביסט מיין כוח
און דערווייל איז אונדזער צייט.

ערשטער ווינט: ניין, מיין האר, דו האָסט פארגעסן.

אז מיר זיינען צפון־לייט.
האַסט אוודאי אויך פארגעסן,
אז דיין טויט איז אויך מיין טויט.

פּראָסט: גוט, אַלץ, וואָס זון האָט היינט באַפרייט נאָר,
אַלע וואַסערן ארום,
ס'וועט אויך נאָכט צו הילף דיר קומען,
מאָכן זאָלסטו טויט און שטום.

ערשטער ווינט: כ'בין גרייט צו הערן דיין באפעל,
וו — ורוו — וו — ... (אַנטלויפט)

פּראָסט: (זעצט זיך) כ'בין נאָך הערשער כל זמן
ס'ליגט ביי מיר פון אייז דער שליסל. (הויבט זיך א. י. פ.)
אוי, עפעס ברעכט מיר שטארק דער רוקן
כ'וועל זיך צולייגן א ביסל. (לייגט זיך שלאָפן. פּויווע)

קראָ: קראַ — קראַ — קראַ — קראַ — !
(שפּרינגט אַרײַן)
קוקט נאָר אָן דעם חשוב,
ווי ער פאַפט דער אַלטער.
ס'קומט אַ סוף צו זיינע ביינער,
זע, דו פּריץ קאַלטער, קראַ — קראַ — קראַ!

פּראָסט: דאָס מאַכסטו געשרייען, קראַקער,
(כאַפט זיך אויף)
ס'איז דיר נישט דאָ אויפן גאַס.
דו פאַרגעסט, ביסט אין מיין פאַלאַץ
זאָג, פון וועמען טרייבסטו שפּאַס?

קראָ: ס'איז פון דיר, מיין קאַלטער פעטער,
וואָס — דו ווייסט גאָר נישט דערפון.
קראַ — קראַ, קוק נאָר אויף זיין מאַנטל,
ס'איז די אַרבעט פון דער זון.
וואונדן אויסגעברענט דעם אַלטן,
האַסט דערפאַר זיך דאָ באַהאַלטן. קראַ — קראַ — קראַ!

פּראָסט: אַך, דו שוואַרצע מכשפה,
וואָס האַסטו זיך דאָ צעקלונגען.
וואו זיינען זיי די לויב געזאַנגען,
וועלכע דו האַסט מיר געזונגען.
ווען איך בין אהערגעקומען.

פרייליך (אויףאנגען פרייליך)

פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך
פרייליך: פרייליך, פרייליך, פרייליך

(13 יום)

א זייטל פון אריגינאל פון מאנוסקריפט פון מארגאליעס פיעסקע „פריילינג“

ביסט אַקעגן מיר געשפרונגען
 און די מעלות מיינע האָסטו
 אין דער גאַרער וועלט צעקלונגען.
 און אַנטקעגן מיר גענייגט זיך,
 ווייל כ'האַב פייגעלעך צעטריבן,
 פון דער פייגלוועלט ביסט איינע
 באַלעבאַסטע דאָ געבליבן.
 דו האָסט מורא פאר דיין פרצוף,
 און דעריבער האָסט צוערשט מיר,
 איצט דער זון זיך טריי געשוואָרן,
 נאָר דיין שבועה איז ווערט אַ טראַפּן,
 וועלכער ווערט אין ים פארלאָרן.

קראָ — קראָ! שטילער, פעטער, שטילער, פעטער,
 קראָ: ס'שלאָפט דערווייל די גאַנצע וועלט.
 ביי דעם אויפגאַנג פון פרימאַרגן,
 וועסטו זיין אַ קנאַפער העלד. קראָ — קראָ — קראָ!
 (אנטלויפט)

פאָדלע, פרעסערין אַזוינע!
 ציטערט שטענדיק פאַר איר שקורע,
 לעקט די פיס פון נייעם הערשער
 און דעם אַלטן שפייט אין צורה.

פראָסט:
 (שפרינגט אויף)

שטום, טויט, קאַלט, פארפראָרן —
 דאָס איז ניס אַליץ פון דער שלאַכט.
 האָבן מיר דאָס פיינ געאַרבעט,
 ס'האַט אונדז אויך געהאַלפן נאַכט.
 כ'האַב געמיינט, שוין לאַנג פארלאָרן,
 ס'איז צעגאַנגען אומעטום,
 האָבן דאָס געשטאַכן שטראַלן
 פון דער ברענענדיקער זון.
 אָבער ווי נאָר זון ז'פארגאַנגען,
 האָבן אַלע מיט אַמאַל
 זיך אַ נעם געטאַן צום וואַסער
 און געמאַכט אים ווי קרישטאַל,
 און געפויזעט אויף דער ערד,
 און געדראַפּעט זיך אויף שטיינער,
 און געקראַכן אויף פאַרקאַנעס,
 און פאַרקליבן זיך אויף ביימער —
 פון דער זון זיך אויסגעלאַכט,

צווייטער ווינט:
 (לויפט אריין)

ערד און ביימער ווייס געמאכט.
 וו — וו — וו — וו . . .

פראָסט:
 בראַוואַ, בראַוואַ, אַט אַזוי!
 פריי זיך פרעסטל, פריי זיך, שניי, —
 ס'איז דערווייל נאָך אונדזער וועלט.
 ס'הערשט נאָך פרעסטלעך, ס'הערשט נאָך שניי.
 און דו ווינטל, טאַנץ, נישט רח,
 הייב זיך, הייב זיך, האַפקע צו.
 טראַג אַוועק זיך ווי אַ ווינט,
 נייעס פון שלאַכט מיר ברענג געשווינד.

צווייטער ווינט:
 (אנטלויפט)
 כ'טראַג זיך גיכער, כ'טראַג זיך גיכער,
 ווי אַ וויכער, ווי אַ וויכער.

פראָסט:
 הייסט דאָס, ס'איז נאָך נישט פארפאלן?
 (רייבט זיך די הענט)

(פון דערווייטן הערט זיך א טומל. פייפן, רוישן פון
 ווינטן. עס ווערט ליכטיק.)

פראָסט: (אומרואיק)
 וואָס זאָל דער טומל דאָס באדייטן?
 אַ, עס ווערט דער הימל רויט.
 ס'וועט דער קאַמף איצט זיין אַנטשיידן
 קעמפט אויף לעבן! קעמפט אויף טויט!
 נישט דערוועגט זיך אַפצוטרעטן,
 נישט דערוועגט זיך צו פאַררעטן!
 (דער טומל ווערט גרעסער)

אַ, דער טומל ווערט אַלץ גרעסער,
 און דער הימל ווערט אַלץ ווייסער.
 איז דען צייט אַוועק צום גיין?
 ניין, עס וועט נישט זיין. ניין, ניין !

דריטער ווינט:
 (קומט אַריין)
 ווי — וו — וו — וו !
 ס'איז גאַנץ שלעכט, מיין ליכער האַר,
 אונדזער מאכט איז אויף אַ האַר
 און עס . . .

צווייטער ווינט:
 (האקט אים איבער)
 אוי, רב פראָסט, האָסט נישט געזען,
 כ'האַב פאַרציטערט זיך אַליין.

פראָסט:

ס'איז צו ענדע אונדזער שפיל . . .

(פון בארג באווייזט זיך די זון, אַרומגערינגלט מיט שטראַלן. עס ווערט ליכטיק, די זון הייבט אויף באפע- לעריש די הענט. לאַנגזאַם פאַרשווינדן די ווינטן. עס פאַרשווינדט דער שניי. אַלץ ווערט גרין און ליכטיק).

זון:

זיי געגריסט, דו ליבע ערד,
טייכן, וועלדער, גראַזן, בלומען,
פון מיין לאַנגער, ווייטער רייזע
ווידער כ'בין צו אייך געקומען.
מיינע ליבע, גוטע קינדער,
כ'האַב באפרייט אייך פון דעם ווינטער.
און אַוועקגעשיקט אים שלאָפן
אין זיין שדיס-לאַנד קיין צפון.
ס'איז צום ווינטער שוין א סוף.
וואַך-אויף, נאַטור, פון לאַנגן שלאָף.
און איר, מיינע ליכטיקע אייגעלעך,
צעלויפט זיך אין אַלע ווינקעלעך,
לויפט אַלע צוזאַמען
און זאַגט אָן מיין קומען.

(צו די שטראלן):

(די שטראַלן צעלויפן זיך אין אַלע עקן).

שטראל:

אַ, ליבע גוטע בלימעלעך,
איך זע אייך ווידער גאַנץ.
איך קום צו אייך פון זייער ווייט
פון הימלס ריינעם גלאַנץ.
איך בין שליח פון דער זון
איך דארף אייך ברענגען לעבן, גליק.
איך פלי מיליאָנען וויאַרסט פאַרביי
נאָך שנעלער ווי איין אויגנבליק.
און אויפן וועג פיל שטערנדלעך,
פיל זונען כ'פלי פאַרביי,
און ברענג מיט זיך דעם הימל-דופט,
און פאַרבן אַלערליי.
און הימל-דופט און פאַרבן-גלאַנץ
דאָס שענק איך יעדער בלום.
וואַכט אויף, איר ערדן-שטערנדלעך —
עס שיינט דאָך שוין די זון.

צו די בלימעלעך: שטיי אויף דו, חנהלע,
 מאַך אויף דיין אייגעלע,
 שטיי אויף, קליין ראָזעלע,
 באַגריס מיך, פייגעלע.
 און דו, פיאָנעלע,
 דו, רויטער מאָנעלע,
 גענוג געשלאָפן שוין!
 עס לייכט שוין זונעלע,
 באַפוץ דאָס וועלדעלע,
 פאַרשיין דאָס פעלדעלע.

בלימעלעך: מאַמע ערד, אַ זע וויי שוין!
 וויפל שטראַלן! ווי זיי גלאַנצן!

שטראַל: נעמט זיך אַלע, בלימעלעך,
 לאַמיר שפּרינגען, לאַמיר טאַנצן!

(הינטערן סצענע הערט זיך א געזאַנג, עס גייען ארויף
 אויף דער סצענע: בלומען, פייגל, אונטער דער
 מאַרשיראַווקע).

געזאַנג: ערדן גרינע, הימל בלאַ,
 פּרילינג, פּרילינג איז שוין דאָ!
 שטימען רוישן, שאַלן, קלינגען,
 אין דער לופטן פייגל זינגען.
 ערדן גרינע, הימל בלאַ,
 פּרילינג, פּרילינג איז שוין דאָ!
 אַלע בלומען וואַכן אויף,
 פון דעם שלאַף, דעם לאַנגן.
 ווערט די לופט מיט ריחות פול
 פריידן און געזאַנגען.
 און די יונגע גרעזעלעך
 וויגן לייכטע ווינטעלעך.
 ערדן גרינע, הימל בלאַ,
 פּרילינג, פּרילינג איז שוין דאָ!
 און דאָס קלאַרע טייכעלע
 טאַנצט און שפּרינגט פון פעלדון.
 לייכטן אים די שטראַלעכלעך,
 קושן אים און האַלדון.
 און די קליינע פישעלעך
 דרייען מיט די עקעלעך.

א יידישער זשורנאל פון א קינדער-קאָמונע אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד

פון י. א. ראָנטש

1

באלד 50 יאָר ווי איך היט אָפּ די דריי געבונדענע אַריגינעלע זשורנאלן. זיי זענען א מתנה פון דעם באוואוסטן יידישן שרייבער, א. ליטוויץ, דער מחבר פון „יידישע נשמות“, וועמענס ליד „זשאמעלע“ איז אַריין אין אוצר פון אונדזער פּאָלקלאָר. א. ליטוויץ איז אויך געווען אן אומדערמיילעכער זאמלער פון פּאָלקלאָר.

סוף 1923, ווען ער האָט פּאַרלאָזן שיקאַגאַ, וואו ער איז א קורצע צייט געווען דער פּרינציפּאַל פון די דריי ארבעטער-רינג-שולן, האָט ער מיר אַנ-פּאַרטרויט א מתנה, וואָס ער האָט באַקומען אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד און מיר אָנגעזאַגט, אז איך זאָל זי טייער האלטן.

וואָס פאַר א געשאנק איז דאָס געווען?

דריי געבונדענע יידישע זשורנאַלן: „קאָמונאַר“, נומער 4-5, מ. ייִונו, 1922; „קאָמונאַר“, נומער 6, אַקטאָבער, 1922; „קאָמונאַר“, נומער אכט, אַפּריל, 1923. אלע דריי ארויסגעגעבן פון דער „12-טער קינדער ארבעטס-קאָמונע“.

מוז איך זיך דאָ מודה זיין, אז ערשט איצט, כמעט 50 יאָר שפּעטער, האָב איך זיך א נעם געטאָן זיי לייענען. די סיבה איז זייער א מאַדנע: ס'איז מיר געווען זייער שווער צו לייענען דעם זשורנאַל, מחמת ער איז ארויס בלויז אין איין-איינציקן עקזעמפּליאַר פאַר די קינדער פון דער קאָמונע, און ער איז האנט-געשריבן, דאָס פאַפיר פון ערגסטן סאָרט, די טינט—נישט ריין. א. ליטוויץ איז געשטאַרבן מיט יאָרן צוריק. ווייס איך נישט, וואו די קינדער-קאָמונע האָט זיך געפונען און איך געדענק נישט, אז ליטוויץ זאָל מיר האָבן דערציילט פון וועלכער געגנט ער האָט דאָס באַקומען. איך געדענק אָבער יא, אז ער האָט זיך שטאַרק דערפרייט, ווען ער האָט די זשורנאַלן דערהאלטן. ס'איז געווען גלייך נאָכן בירגער-קריג אין סאָוועטן-פּאַרבאַנד און די דאָזיקע קאָמונע איז באשטאַנען פון היימלאָזע קינדער, וועמענס על-טערן זענען אומגעקומען, און די קינדער האָבן זיך געוואלגערט אויף די וועגן. די דריי נומערן „קאָמונאַר“ זענען פון דער זעלבער מאָס — 12 אינטשעס לאַנג, 8 און א האלב די ברייט. יעדער נומער האָט אן אנדער סאָרט טאָולען, אַליין געמאַכט פון די קינדער. נומער 4-5 איז פון האַליץ, מיט א מאַלעריי פון א וועלדל און דריי קינדער ביי דער ארבעט. נומער 6 — זאק-מאַטעריאַל,

אָנגעצויגן אויף האַלץ, מיט אויסגעהאַפטע קאָלירטע ווערטער און א באַלויכטן הויז מיט א רויטער פּאָן פון אויבן, נומער 8 איז אינגאנצן פון האַלץ, מיט פּיין־אויסגעשניצטע אותיות, „קאָמונאר, 8, אפרעל, 1923“, מיט א צייכענונג פון א הויז און א בוים.

קיינ רעדאקטאָר פון די אויסגאבעס איז נישט אָנגעגעבן. די מיטאָר־בעטער זענען כמעט די זעלבע אין די דריי נומערן. דאָרט, וואו ס'איז נישטאָ דער אויטאָר פון א זאך, שטעל איך זיך פאַר, אז דאָס איז געשריבן געוואָרן פון א לערער, אָדער — איבערגעשריבן געוואָרן ערגעץ פון א געדרוקטער אויסגאבע.

פאראן צוויי איינאקטערס אין די דריי נומערן, ביידע — אָן אויטאָרן. לייענענדיק זיי, קאָן מען גלייך דערקענען אז דאָס איז נישט דער פּראָדוקט פון קינדערשער ארבעט, נאָר פון א געניטן דיכטער*. מסתם האָבן די קינדער אין דער קאָמונע דאָס אויפגעפירט.

דער יידיש אין די דריי נומערן איז א מחיהדיקער. נישטאָ קיינ אויסמיש מיט רוסיציזמען. (מיט איין אויסנאָם — ווען דער שרייבער באנוצט דאָס וואָרט סאַטיריש: אונדזער „אַטשאַסטאַסט“, פון לייבקע מאדיס).

די נעמען פון די שרייבער, ווי אויך די נעמען פון אנדערע קינדער, וואָס זיי דערמאָנען, זענען אלע עכט־יידיש. ווי עס ווייזט אויס, זענען א פאַר קינדער נאָך געאנגען אמאָל אין אַ חדר, דערפאַר וואָס זיי דערמאָנען אויס־דרוקן פון סידור.

די טעמעס פון די לידער, ארטיקלען און הומאָרעסקעס האָבן צו טאָן מיט זייער ארומיק לעבן. זייענדיק נאָענט צו דער נאטור, האָבן זיי געשריבן וועגן פּרילינג און האַרבסט, וועגן ווינטן און ביימער. זיך לערנענדיק ווי צו לעבן געזעלשאַפטלעך, דערציילן זיי ווי אזוי זיי האָבן געפילט, ווען זיי האָבן זיך געפונען אויף אן אלגעמיינער פאַרזאמלונג, וועגן דעם אויסזען פון דער קאָמונע, וועגן דעם צוזאמענלעבן מיט אנדערע קינדער און — זיי שאַנעווען נישט צו קריטיקירן וואָס און ווען מען דארף.

2

לאָמיר זיי לאָזן אליין רעדן.

אינהאַלט פון נומער 4-5: „פּרילינג, געצייכנט פון פאליע גוטקאוויטש; דער אייזונגאנג (געדיכט) פון מאַרגאַליע קאַנטאַראָוויטש; דער ערשטער מאי (פּיעסע אין פּערזן); די נאכט (געדיכט) פון דווייער ביאלי; אונדזערע פּאַנ־טאַזיעס, פון מאַרגאַליע; עס שלאָפן די פעלדער (געדיכט) פון דאָבע כאַנינע;

* י. א. ראָנטש'ס איינדרוק, אז די ניט־אונטערגעשריבענע זאכן און די זשורנאלן, אָדער די איינאקטערס זענען געשריבן געוואָרן פון לערער, אָדער איבערגעשריבן געוואָרן פון א געדרוקטער אויסגאבע, איז ניט קיין ריכטיקער. אלע מיאטעריאלן אין אלע נומערן „קאָמונאר“ זענען געשריבן געוואָרן בלויז פון די קינדער. אין אייניקע פּאַלן האָבן איך, אָדער אנדערע קינדער געשריבן צוויי אָדער דריי זאכן פאַר דעם זעלבן נומער. אין אזעלכע פּאַלן איז דער נאָמען פון אויטאָר אויסגעלאָזן געוואָרן פון אייניקע פון די ארבעטן. — מ. ל.

. . . סוף 1921 בין איך אָנגעקומען קיין אמעריקע. געקומען בין איך צו מיינעם א פעטער. שוין זייענדיק אין אמעריקע זעקס חדשים, האָב איך געטראָפֿן א לאנדסמאן פון ביאליסטאָק, וואָס האָט מיר דערציילט, אז ער האָט געלייענט וועגן מיין שוועסטער אין „פאָרווערטס“. בין איך אוועק אין „פאָרווערטס“ און געקראָגן דעם נומער וואו עס איז געווען געשריבן וועגן מיין שוועסטער. דאָס איז געווען א קאָרעספּאָנדענץ פון ז. ווענדראָף. ער האָט באשריבן א קינדערהיים אין וויטעבסק. ער איז בייגעווען ביי א מיטינג פון דער קינדערהיים און דבורהלע ביאלי, א קיילעכדיקע יתומה פון ביאליסטאָק. האָט אָנגעפירט מיטן מיטינג און נאָך פיל איינצעלהייטן. איך האָב דעמאָלט דורך ווענדראָפֿן געקראָגן דעם אדרעס פון דער קינדערהיים און אין משך פון אַריבער 40 יאָר האָב איך זיך דורכגעשריבן מיט דבורהן. אירע בריוו זענען געווען אינטערעסאנט און באלערנדיק. איך פלעג די בריוו פאָרלייענען ביי מיין לייענקרייז. א שאָד, וואָס איך האָב די בריוו נישט פארהיט. נאָכדעם ווי דבורה האָט פארענדיקט איר לערנען אין דעם אגריקולטור־אנשטאלט, האָט זי זיך געלערנט אין לענין־אינסטיטוט אין מאַסקווע. זי פלעגט ארומ־פאָרן אין די קאָלעקטיווע פארמס און לערנען די פויערים. זי האָט אָנגעהאלטן פארשיידענע פאראנטוואָרטלעכע פּאָסטנס. פאר איר איבערגעגעבענער גוטער ארבעט, לויט א רעקאָמענדאציע פון קארל ראדעקס פרוי, איז מיין שוועסטערס בילד ארויפגעשטעלט געוואָרן אויף א קאלענדאר (איך געדענק נישט גענוי אין וועלכן יאָר). זי האָט חתונה געהאט מיט א פּאָליטישן ארעסטאנט, א פירער פון דער קאָמוניסטישער פארטיי אין פוילן, וואָס איז אויסגעביטן געוואָרן פאר א הויך־ראַנגיקן פוילישן ארמיי־פירער. אין דער מלחמה מיט נאצי־דייטשלאנד איז ער געווען א קאָמאנדיר אין דער רויטער ארמיי און ער איז געפאלן אין בערלין.

ווען די נאציס האָבן באלאגערט קיעוו, וואו מיין שוועסטער האָט דע־מאָלט געוואוינט, האָט מען איר מיטן קינד, א מיידעלע, מיט נאָך טויזנטער יידן אריבערגעשיקט טיף אין סאָוועט־פארבאנד. דאָס קינד איז אויפן וועג געשטאָרבן פון א לונגן־אַנצינדונג. מיין שוועסטער איז דערנאָך געבליבן אליין ביזן סוף פון איר לעבן.

אין 1962 בין איך געפאָרן אין סאָוועט־פארבאנד. נאָך 43 יאָר נישט זען מיין שוועסטער, האָב איך מיט איר פארבראכט 10 טעג. אייך איבערגעבן מיינע איבערלעבונגען, מיין טרעפן זיך מיט איר, און וועגן אלץ, וואָס זי האָט מיר דערציילט, באַזונדערס וועגן דעם סטאלין־פּעריאָד, וואָס זי האָט דורכ־געמאכט — איז א מעשה פון „טויזנט און איין נאכט“. אין 1969 איז זי געוואָרן ערנסט קראנק. זי האָט געליטן פון א הויכן בלוטדרוק און זי איז געשטאָרבן. אירע פריינט האָבן מיר צוגעשיקט פּאָטאָגראַפישע בילדער פון איר לויב.

אַט אַ דאָס איז אין קורצן די לעבנס־געשיכטע פון מיין שוועסטער

דבורה.

מיט פריינטשאפט, לואי ביאלי

The Jewish Youth for the Jewish People

די אידישע יוגנט פארן אידישן פאלק

אידישע פרץ שולן Jewish Peretz Schools

שול נומער 1, 3620 De Bullion St.
Telephone, Plateau 2944

שול נומער 2, 5766 Waverley St. — שול נומער 3, 4447 Colonial Ave.
BELAIR 4067 — CRESCENT 4499
MONTREAL

מאנטרעאל, 14טן סעפט. 1928

באשטעטימונג

דערמיט באשטעטיקן טיר אז חברה ט. קאנפאראהיטס האט
גיארבעט ביי אונז אין טולע אלס ליטורען אין אנפאנגער קלאסן
און האט זיין אויסגעצייכנט אין דער ארבעט מיט גרויס פלייס א
איבערגעגעבענהייט.

פאר דעם לערער ראט פון די

פ ר י ש ו ל ל י
פ ר י צ י פ א ל

רעקאמענדאציע-בריוו פון יעקב זיפער, פרינציפאל פון פרץ-שולן,
מאנטרעאל, 1928.

אויבן: מאַניע און סעם ליפשיץ,
פּאַטאַגראַפֿירט ערב זייער חתונה
אין מאַנטרעאַל, יאנואר, 1930.

אונטן: מיט 45 יאָר יפּעטער,
צום 45טן חתונה־יוביליי פון
מאַניע און סעם.

